

TARTALOM

TANULMÁNYOK

„Igazán fáj a szívem érettek...” Veszprém Rákóczi-szabadságharc alatti életéből	3	Rainer Pál
Széchenyi Pál, a nemzeti érzelmű egyházi főúr – Veszprémi püspök és a Kalocsa-bácsi egyházmegye érseke 1642–1710	20	Farkas Gábor
Veszprém feudális évszázadai	31	Varga Béla
A Bakony Művek története a fénykortól a vég napjáig (1988–2008)	48	Poór Ferenc
A veszprémi irgalmas nővérek tanintézetének könyvtárai (1903–1948)	64	Kolozs Barnabásné

KÖZLEMÉNYEK

Adalékok egy veszprémi költő életművéhez A magyar Novalis – Ányos Pál tájköltészete	80	Sebő József
A természeti környezet hatása dunántúli megyeszékhelyek alaprajzi fejlődésére	87	Lenner Tibor
Volt egyszer egy Úttörőház Veszprémben Az alapkövetélteli ünneptől az átadásig	95	Jákói Bernadett

MEGEMLÉKEZÉSEK

Szemelvények a piaristák veszprémi letelepedése 275 éves évfordulójának ünnepeiről és az akkor megalakult „Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének” 25 éves történetéből – I. rész	101	Varga Miklós
Egy 150 éves évforduló – A Simmelweis módszer Veszprémben	119	Földesi Ferenc
KÖNYVSZEMLE	122	Csiszár Miklós Tölgyesi József

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

14. évfolyam, 2. szám 250. 2012.

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke
A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. FARKAS GÁBOR történész, ny. levéltár-igazgató, Székesfehérvár; DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; JÁKÓI BERNADETT helytörténeti kutató, Veszprém, KOLOZS BARNABÁSNÉ ny. könyvtáros, Veszprém; DR. LENNER TIBOR geográfus, NYME TTK Szombathely; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; POÓR FERENC helytörténeti kutató, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF tanár, irodalmár, Padányi Gimnázium, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém; VARGA BÉLA ny. könyvtárigazgató, Veszprém; DR. VARGA MIKLÓS p. confrater, ny. bankigazgató, egyesületi elnök, Veszprém

Illusztrációk:

Balogh Gyula, Oszkó Zsuzsa, Rainer Pál, Varga Miklós és archív dokumentumok

Támogatóink:

MOLNÁR FOTÓ
V E S Z P R É M

pbs
HUNGÁRIA

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala

A Veszprémi Szemle Alapítvány működésének támogatói:

Városi Civil Keret

A Veszprémi Szemle 25. szám megjelenését támogatták:

Gy. Lovassy Klára Veszprém; Kiss Tamás Veszprém;
Dr. Ortutay Gábor Veszprém; Dr. Rupert György
Veszprém; Wágner Lászlóné Veszprém

A borító képei:

címlapon: Bán Magdolna „Szülőházam”

háton: Az irgalmas nővérek veszprémi zárdája

TANULMÁNYOK

„Igazán fáj a szívem érettek...”

(Veszprém Rákóczi-szabadságharc alatti életéből)

RAINER PÁL

A 17. SZÁZAD VÉGÉRE VESZPRÉM ÉS A BALATON KÖRNYÉKE is felszabadult a török hódoltság alól. Ugyan 1683-ban, a Bécs ellen vonuló török és a velük szövetséges thökölyanus kuruc csapatok átmenetileg még megszállták Veszprém várát, de ez már csak néhány hónapos epizódnak bizonyult.¹ 1688-ban Székesfehérvárról is eltakarodtak a törökök. A végvidék messzire került a Dunántúl közepétől, ahol ha lassanként és vontatottan, de mégiscsak újraindulhatott a békésebb mindennapok élete.

A török megszállás helyébe azonban a Habsburg-abszolutizmus lépett. A végbéli magyar katonaság nagy részét feloszlatták, a várakat leszerelték és részben felrobbantották, vagy felrobbantásukat tervezték, nehogy az új uralommal szembeszegülő kurucság fészkelje be magát azokba. A bécsi Udvari Haditanács már 1699. január 28-i, és február 5-i ülésén elhatározta Veszprém várának lerontását, de ezen határozat ekkor még nem nyert jóváhagyást. 1702. február 7-én a lerontandó várakat hat csoportba osztották. A negyedik csoportba került Tata, Pápa és Veszprém erőssége. A munkák kivitelezését az év tavaszára tervezték. A dolog azonban halasztódott, majd a rövidesen meginduló Rákóczi-szabadságharc miatt elmaradt.²

1704

Az északkelet Magyarországon kibontakozó, és hovatovább országos méreteket öltő felkelés 1704 januárjára érte el a Dunántúlt. Veszprém január 26-án hódolt meg Rákóczinak, amikor ifj. Babócsay Ferenc kapitány (?) és tisztikara a vár alá vonuló Sándor László³ pápai kuruc kapitány kezébe letette a hűségesküit a fejedelemre.⁴

Ifj. nagyszarvi Babócsay Ferenc id. Babócsay Ferenc⁵ († 1702. január 10. előtt) és első felesége, rábadoroslói Rummy Katalin⁶ 1656/1659 táján kötött házasságából született. Apja jeles végbéli tiszt volt, Aranysarkantyús vitéz, keszthelyi lovaskapitány (1656 előtt), majd keszthelyi vicekapitány (1657–1659), keszthelyi kapitány

(1659–1674), végül veszprémi főkapitány (1674–1696), s talán még Bajorországban is harcolt⁷ a franciák ellen. Ifj. Babócsay Ferenc⁸ kezdetben apja oldalán főhadnagyt Veszprémben (1692–1696), ideiglenesen megbízott veszprémi főkapitány (1696), veszprémi vicekapitány (1700), majd alezredes lett br. Leopold Joseph Czungenberg⁹ huszárezredében (1702–1703). Veszprémbe való visszakerülésének mikéntje ismeretlen.

1704 áprilisára a kurucok átmenetileg kiszorultak a Dunántúlról, de május elején már ismét betörték oda, és gr. Forgách Simon a Veszprém melletti Kádártai mezőn táborozott le hadaival. Ekkor a veszprémi káptalan, kifejezvéen nemzeti érzületét és Rákóczi iránti hűségét Forgách generális tiszteletére ebédet adott.¹⁰

Ám rövidesen ismét fordult a kocka. Siegbert Heister császári tábornagy Székesfehérvárról Veszprém elfoglalására indulván, útközben Pét és Berhida mellett ütött tábor. Itteni táborában kereste fel a császári fővezért, május 29-én Kecskeméty Mihály¹¹ (Kecskemét 1646. szept. 29. – Sopron 1710) veszprémi nagyprépost (1696 óta), püspöki helynök és Losonczy János, hogy városuknak oltalomlevelet eszközöljenek ki. A küldötteket Illér János ezredes vezette Heister elé, aki a nagyprépost üdvözlésére dühödten válaszolta: *„Nem vagy méltó arra, hogy элем gyere, s nem vagy méltó papi méltóságodra sem. Börtönben a helyed, s hatalmam van rá, hogy azonnal fejed vegyem!”*. Kecskeméty válaszára – *„Isten igazságot szolgálhat!”* – Heister tovább vádolta a nagyprépostot: *„Te is a Rákóczi-pártiakkal tartasz, azt állítottad, hogy Rákóczi jogosan háborúskodik a császár őfelsége ellen!”* Ezzel a császári fővezér 24 órára lefogatta a küldöttséget. Később ismét maga elé engedte őket, és mégis kiadta nekik a kért oltalomlevelet.¹²

Ám ennek ellenére, május 31-én Veszprémre törtek rá, horvát és német katonákból álló hadai. *„A székesegyházat és a kanonoki házakat kirabolták, a várat és a várost felgyújtották.”*¹³ *Magát a nagyprépostot, mikor menekülni szándékozott, elfogták, levetkőztették, s a székesegyházba történt visszatérése után a főoltárhoz vonszolták, ahol ütötték, verték, kínozták és szidalmakkal illették. Vége a földre terítették, megtiporták, összekötött csupasz lábánál fogva az oltár alsó lépcsőjéhez illesztették, megvesszőzték. Utána a szakállánál fogva néhányszor végighurcolták a templom kövezetén és kitepték szakállát gyökerestül. Utoljára az egyik katona az oltár előtt kirántott karddal ütlegelte, verte fején, karján, minden tagján és kilenc súlyos sebből vérezve, félholtan otthagya. Majd mikor élete mentése végett visszavánszorgott a Szt. György-kápolnájába, újból nekiestek. A vérengző katonák kezéből és a biztos halálból, a ferences táborig pap mentette meg. Az ő segítségével mezítláb, az égő zsarátnokon át kivezetették a templomból, lóra ültették és szégyenszemre a városon keresztül kivezetették fedetlen fővel a félmérföldnyire fekvő péti táborba. Innét másnap Nagy Ferenc¹⁴ († 1725) székesegyházi főesperessel együtt Fehérvárra szállították, de 3 nap múlva mindkettőt visszahozták a táborba, ahol néhány napon és éjjelen át, szabad ég alatt, étlen-szomjan hagyták, míg végre katonai kísérettel Győrbe vitték, ahol a kanonokok vendégszeretetében részesültek.”*¹⁵

Veszprém feldúlásának halálos áldozata is volt, Jambrikovics Pál Péter hantai

prépost, veszprémi olvasókanonok harmadnapra behalt az elszenvedett bántalmazásokba.¹⁶ Feltehetően további halottak is lehettek, de neveik feledésbe merültek. Babócsay és őrsége még idejében elszelelt a császáriak elől. Így azok távollétében azzal álltak bosszút rajta, hogy kirabolták várbeli lakóházát, amely nagyjából a későbbi Dravecz-féle kanonoki ház (Vár utca 37.) helyén állott.¹⁷ A Babócsay családnak a székesegyháznál letett két ládját is felverték a császári katonák, amiről 1714-ben Albert István örkanonok – aki Heister martalócai elől maga is csak futás által menekedett meg – bizonyítványt adott Babócsay Ferenc testvérének, Pálnak.¹⁸ (Babócsay Pál¹⁹ 1684-ben Buda alatt szolgált, 1691-ben tiszt Zalaegerszegen, 1696–1700 veszprémi lovas hadnagy, majd főhadnagy, közben 1697-ben a rövid ideig (1697–1698 tavasza között) fennálló gr. Zichy István-féle huszárezred 5. századát vezényelte.²⁰ 1700-ban ideiglenes veszprémi főkapitány volt. 1704 augusztu-

A Babócsay család részére 1720-ban III. Károly királytól adományozott címer rajza (CSERGHEŐ 1893. után)

sában hadifogoly kuruc tiszt Csák-tornyán, ahol Pálffy János császári tábornok felajánlotta neki, hogy fogságából kicserélük.²¹ 1708-ra kiszabadult. Viszszatért a császár hűségére. 1712–1727 között az 1702-ben gr. Forgách Simon vezérőrnagy – utóbb kuruc tábornagy – által felállított (későbbi 3.) huszárezred ezredtulajdonosa és vezénylő ezredese volt.²² Aulikus érzületét mutatja az is, hogy 1714. november 9-én Veszprémben született, Elek Imre Pál nevű fiának keresztszülei Veszprém császári parancsnoka, gr. Ferdinand Zinzen-dorf ezredes és felesége voltak.²³ 1720. szeptember 12-én Bécsben – ekkor már ezredes volt – III. Károly királytól feleségével, Márfy Krisztinával és gyermekeivel együtt bárói rangot és címeradományt nyert.²⁴ (Győrben halt meg 1727-ben cs. kir. vezérőrnagyként.²⁵)

Babócsay Ferenc Veszprém kifosztását megelőzően, már április 5-e előtt csatlakozott a császáriakhoz, jöllehet azok kezdetben fogolyként kezelték, s Székesfehérvárra vitték.²⁶ A nagyszombati csatában (1704. dec. 26.) Babócsay századai már Heister oldalán verekedtek.²⁷ A pápai vár Bottyán János kuruc tábornok csapatai által való elfoglalásakor, 1705. december 9-én őt is elfogták a kurucok, s bár Bottyán hadbírói eljárást akart indítani ellene, gr. Bercsényi Miklós megmentette a felelőségre vonástól.²⁸

Újra visszatért Rákóczi hűségére, ahol gr. Forgách Simon tábornagy lovas karabélyos (máshol dragonyos) ezredének lett a parancsnoka, s idővel (1706) brigadé-

rossá lépett elő. Bercsényi Miklós igen jó véleménnyel volt felőle: „*Babócsay Urammal tegnap s ma sokat beszéltem: igazán írhatom Nagyságodnak: még jobb informatióját, az Dunántúl való uraimék közül senkisémet adta: megtetszik rajta: volt hadi ember! Igen hallgató s magátúl nem újíítja a szót. Ha Nagyságod többször ízben méltóztatik ő Kegyelmeivel szólni: többet fog tartani, reménlem, Nagyságod felőle? az Dunántúl való egész földöt memoriter [emlékezetből] tudja. ... nagy készségét mutatja s kedvét az szolgálathoz. ... Én már régen bíztatom a brigadérosással: Impéiumban [a császári birodalomban] is jó Óberst-Laudinandnak (alezredesnek) tartották” – írta róla a fejedelemnek (Morvánka, 1706. júl. 24.).²⁹ Részt vett a trencsényi csatában (1708. aug. 3.),³⁰ a vereség után ezrede a losonci (Nógrád vm.) táborban gyülekezett.³¹ Ocskay László brigadéros árulása után annak sztropkói birtokát (Zemplén vm.) ő kapta meg Rákóczitól. „*Ha securitásban [biztonságban]**

*A Zemplén vármegyei Sztopkó (most Stropkov, Szlovákia) várkastélyának megmaradt része napjainkban. Egykor ifj. Babócsay Ferenc birtoka.
(Szerző felvétele, 2008 augusztus)*

lészen felesége ő Kglmének, gondtúl menekedik, - s én is annál nagyobb szorgalmatossággal vehetem hasznát az haza szolgálatjában” írta róla Bercsényi a fejedelemnek, amikor javadalmazását ajánlotta (Zsember, 1708. szept. 8.).³² 1709-ben a Felvidéken harcolt. Hányatott katonaélete a romhányi csatamezőn ért véget (1710.

jan. 22.), ahol Sickingen császári tábornok csapatai ellen harcolva esett el.³³ Holttestét Sztropkó várkastélyába vitték eltemetni.³⁴ Özvegye, Somody Borbála – korábban (1698) Balogh Ferencné – ismét férjhezment Voinovich Józsefhez.³⁵

1705

*Gróf Széchényi Pál kalocsai érsek
veszprémi püspök (1687–1710).
Olajfestmény a veszprémi érseki
palotában. (Oszkó Zsuzsa felvétele)*

Veszprém – Bottyán János tábornok sikeres dunántúli hadjárata következtében 1705 novemberében-decemberében került újra a kurucok fennhatósága alá. Az események részletei ismeretlenek.³⁶

Bár Veszprém püspöki székhely volt, püspöke ekkoriban nem székelte a városban. Püspök és káptalanja még a 16. század derekán, a török elől, a biztonságosabb Sümegre menekültek, ahonnan a káptalan 1630-ban költözött vissza székhelyére. A Rákóczi-szabadságharc alatt Széchényi Pál³⁷ volt Veszprém püspöke (1687–1710), 1696-tól egyúttal kalocsai érsek is. Az 1697-ben grófi rangra emelt, pálos szerzetesből lett főpap aulikus érzülete mellett is megőrizte magyarságát, védelmezője volt hazánk rendi alkotmányának és kiváltságainak. Szinte egyedüliként, nyilvánosan is tiltakozott Bécsben Kollonich Lipót esztergomi érsek azon kísérlete ellen, amely Magyarország Habsburg Birodalomba való teljes beolvasztását szorgalmazta.³⁸ Ugyancsak élesen kikelt az udvarnál a püspöki székhelyét

feldúló Heister generális és martalócai ellen is.³⁹ A szabadságharc alatt főszereplője volt a császáriak és a Rákóczi-párt közötti béketárgyalásoknak.⁴⁰ A jószándékú főpap igen sokat fáradozott a szembenálló felek megbékítésén, ám nem sok eredménnyel, Rákócziék elkobozták jószágait, és a császáriak sem bíztak meg benne. A béketárgyalásokkal kapcsolatos folytonos utazásai (Gyöngyös, Eger, Miskolc, Selmecbánya, Szécsény, Szeged, Paks, Gyula, Sopron, Pozsony, Nagyszombat, Bécs⁴¹), s nem utolsósorban egyházmegyéje időleges Rákóczi-pártiak általi megszállottsága miatt, gyakorlatilag soha nem tartózkodott Veszprémben. Végül megfáradva emígy értékelte saját tevékenységét: „*E balvégzetű forradalom ideje alatt nem*

*kíméltem sem fáradságot, se igyekezetet, hogy az annyira óhajtott békét a hazának visszaszerezsem, de minden eszköz sikertelenül kimerítetett, minden jóknak mérhetetlen fájdalomára”.*⁴²

1705–1709

1705 novemberétől 1709 szeptember elejéig Veszprém megye huzamosabb időn keresztül a kurucok ellenőrzése alatt maradt. A megye területén azonban ezen időszakban is többször vonultak keresztül-kasul a hadak. Valószínűleg egy ilyen hadjáráshoz köthető azon éremlelet elrejtése, amely 1963-ban került elő Ósiben, földmunka alkalmával, Bodó I.-nak a templomtól északra eső telkén. Az eredetileg kis faladában elrejtett „kincs” mintegy 230 darab Rákóczi-féle réz libertást tartalmazott. A pénzeket 1704 és 1707 között verték, az érmek egy részét egészen újszerű állapotban rejtették el.⁴³

1709

Veszprém 1709-ben került ismét az események központjába. Ezen esztendő dunántúli hadieseményei a legutóbbi időkig feldolgozatlanok voltak. Rekonstruálásukat Rákóczi fejedelem és a kuruc vezérek levelezése alapján kísérlelhetjük meg.

Úgy látszik, a császári csapatmozgások hatására Veszprém már az év kezdetén ingadozott a fejedelem iránti hűségében. A Dunántúl vezérlő tábornoka, gr. Esterházy Antal tábornagy ennek hírére véve, fenyegető hangú levelet intézett a városhoz, kérdőre vonván őket: „*ez-é az confoederatioban való állandóság, melyet az hazának gonosz példájára, sérelmekre megmutatni igyekeznek?*” (Devecser, 1709. márc. 1.).⁴⁴

Március 10-én Esterházy parancsot küldött Fodor László⁴⁵, Palásti Ferenc, Török István⁴⁶, Szekeres István, Kisfaludy László⁴⁷ ezredeseknek, hogy lovas- és gyalog ezredeikkel Veszprém táján gyülekezzenek március 21-ig.⁴⁸ Veszprém kapitánya ekkor Luka Benedek volt.⁴⁹ Március 24-én azonban Hellepront János Esterházy ordere (parancsa) „*által cum plena instructione et absoluta autoritate [teljeskörű utasítással és korlátlan tekintéllyel] veszprémi commendánsagra installáltotott [beiktattatott]*”.⁵⁰

A kuruc csapatok összevonása valószínűleg csak vontatottan haladt. Erre utal Esterházy újabb parancsa: „*Tekintetes Nemzetes Vitéz Telekesi Török István senator és Szekeres István főcolonellus uraiméknak order szerént intimáltotott [elrendeltetett], hogy az ellenségnek Veszprim attakérozására [megtámadására] menetele confirmáltatik [megerősítetik]. Éjjel-nappal siessenek oda transferalni [áthelyezni, átvinni] magokat pro succursu [segítségül]*” (ápr. 3.).⁵¹

„Hellepront János gyalog-colonellus [ezredes] uramnak – időközben úgy látszik ténylegesen is átvette Veszprém parancsnokságát Luka Benedektől – Sümegről misiliter intimiáltatott, hogy az veszprémi fortalitiumnak [erősségnek] építésében, minthogy antemuraléja [előretolt védőbástyája] az Mezőföldnek, éjjel-nappal igyekezzen fáradozni. Kit, hogy annyival hamarébb effectuálhasson [végrehajthasson]: adatott instructio Nemes Veszprém, Fejér, Komárom, Győr és Esztergom vármegyékére, hogy szekér és manualis laboratorokról [kézi munkásokról] provideálni ne mulassék” (ápr. 9.).⁵²

Ugyanekkor „az említett nemes vármegyéknek ment intimatiójuk [értesítésük], hogy az veszprémi fortificatióhoz kívántató szekerekről és manualis laboratorokról dispositiót tévén, ha midőn Hellepront János uram által requiraltatnak, succurrálni ne diffucultáljanak” (ápr. 9.).⁵³

Április 10-én Bercsényi főgenerálist kérte Esterházy, hogy munitióval segítse Veszprémet, „mivel munitió dolgából igen megfogyatkozott ezen darab föld”.⁵⁴ Április 11-én Galénius veszprémi commendánsnak parancsolta: „Mivel ex certis relationibus constál, hogy ugyancsak az ellenség kívánja Veszprémet obsideálni [megszállni], éjjel-nappal azon legyen, hogy mentül hamarébb végbenvitethesse az fortificatiót és obsidióinak alkalmatosságával az várat egy könnyen földadni ne merészelje”.⁵⁵ Április 12-én Szász Márton csobánci parancsnokot utasította, „hogy egy mázsa puskaport s valamely munitiót is, legkisebb késedelem nélkül küldjön bé Veszprémbe”.⁵⁶

Közben, úgy látszik Esterházy Hellepront János helyébe Kisfaludy Lászlót akarta Veszprém parancsnokává megtenni. „Brigadéros Kisfaludi László uramnak, hogy az ellenség motusira [mozgásaira] nézve Veszprémbe conferálván magát, s ottan az commendántságot [parancsnokságot] magára vállalván, az praesidiumot [erősséget] nemcsak fortificaltassa, sőt az ellenség irruptiója [kitörése, támadása] ellen magát keményen defendálni [védelmezni] igyekezzen” (ápr. 14.).⁵⁷

„Említett brigadéros uramnak [Kisfaludy László] Veszprémbe való menetele intimiáltatott Hellepront János óbester uramnak, kitül hogy depentiája legyen és parancsoltatik pareáljon, -injungáltotott” (ápr. 14.).⁵⁸

Április 21-én „Hellepront uramnak recommendáltatik veszprimi praesidiumnak fortificatiója, s egyszersmind az falakról elszéledt szegénységnek hazaszállítása, sőt intimiáltotott: ha kik refractáriuskodók találtotnak, in exemplum aliorum fölpraedáltassa javait egynek-kettőnek közülük. Költségtelensége iránt dirigáltotott director Horváth Zsigmond⁵⁹ uramhoz, s azon kívül cedáltottam [megadattam] az kocsmárultatás és bírságlást, egyszóval minden jövedelmet mint főcommendánsnak, – abbul is segítheti magát ő kegyelme”.⁶⁰

Szintén 21-én „Szegedi Bálint cseszneki commendáns uramnak adatott értésére cseszneki praesidiumnak demolatiójával e[frontásával, elpusztításával] bentlévő magazinumnak [raktárnak, illetve elraktározott anyagnak] és munitióknak Veszprémbe való translatiója [áthelyezése]”.⁶¹

Továbbá „*Fekete György provinciális commissarius uramnak, hogy mentüelőbb az cseszneki magazinumnak Veszprémben általhozattatásában fáradozzon*”.⁶²

Úgyszintén 21-én „*Tersztyánszky vice-colonellus [alezredes] uramnak adatott értésére, brigadéros Kisfaludi László uram ő kegyelme Veszprémnek erektiójára, fortificációjára való expeditiója végett, hogy a midőm militáris assistentia [katonai közreműködés, segítség] kívántatni fog, az lovas hadakbúl succurrálni el ne mulassa, nemkülönb Galénus János veszprémi főcommendánsnak praeficiáltotván [kijelöltetvén], intimáltatott azon okbúl: ő kegyelmivel szüntelen való correspondentiáját [összekötését] folytassa, vagy penig az ellenségnek valamely felől való ereuptiója szándékoskodása tudtára esnék, – vice-colonellus uram mentüelőbb in eo casu succurrálni el ne mulassa*”.⁶³

Szintén 21-én „*Galénus János oberst-vachtmaister [örnagy] uramnak orderiben intimáltotott, hogy az mely compániákkal [századokkal] Simontornyára expediáltotott [áthelyeztetett]: azokkal mit szok und poch [felszereléssel együtt], késedelem nélkül Veszprimben praesidiusságra magát transferálja, holott főcommendánságra installátatván brigadéros Kisfaludi László uram által, colonellus Hellepront János uram két compániáit maga mellé vévén, azon praesidiumnak fortificatióját – tanult szép experientiája szerént – maga bátorságosabb megmaradására mentüelőbb munkálkodni igyekezzik, melyben tehetségével assistálni fog brigadéros uram, s egyszersmind a nemes vármegyékre repartíált gratuitus laborbeli szekerek és gyalog emberek praestatióját adurgeálni fogja. Csesznekbúl az munitiók és magazinum transferáltotnak*”.⁶⁴

A Veszprémmel kapcsolatos számos parancskiadás, nagy készülődés alapján feltehető, hogy a várost egyre jobban szorongatták a császári hadak. Erre utal Esterházy április 22-i parancsa is: „*Farkas Mihály vice-colonellus uramnak ő kegyelmének adatott értésére: Per absolutum meg nem engedtetik, hogy az egész regementet [ezredet] 7 compániára reducálja [csökkentse]. A mellett imponáltatott ő kegyelmének, hogy a mostani Veszprim obsidiójával, egyetértvén főcolonellus Szekeres István és Tersztyánski István vice-colonelus uraimékkal, vitézi módon viselje magát*”.⁶⁵

Április 23-án Szécsényből (Nógrád vm.) Bottyán János már a következőkről tudósította Bercsényi Miklóst: „*Beszillik – igaz is, – hogy a nímet Dunántúl Veszprimet próbálta, harmadnapig alatta livín, ötszáz kurucz hajdú volt benne, elíg nímet veszett, – értvín az dunántúli hadak confluxussát: éjjel-nappal alóla elszökött gyalázatossan*”.⁶⁶

Az óbesteri decretumát váró Hellebront János, Szalay Istvánhoz, Esterházy generális titkárához Simontornyáról 1709. július 23-án írt levelében – talán némileg túlértékelve saját szerepét – így emlékezett vissza az áprilisi császári ostromra: „*de még hozzá az veszprémi főcommendátcságot is kívánnám, mivel engemet is illet, mert qvasi miraculose [mintegy csodásan] megtartottam az ellenségtől, keményen viselvén magamot, az ellenségnek nagy károkat tettem, hét ostromot [itt rohamot,*

támadást] visszavertem, semmit nem hajtván sok bombázásra s tüzes mesterségire és ágyúlövéseire, az nagy szégyennel kellett elszállnia alóla”.⁶⁷

A sikeresen visszavert ostromkísérlet során feltehetően megsérült Veszprém vára. A sérülések kijavítására Hellepront ezredesnek faanyagra volt szüksége. Erre utalhat Esterházy április 27-i parancsa: „Hellepront János veszprémi commendáns uramnak adatott értésére, hogy a Muraköz-tájiki helységeket deszkákból, gerendákból kívánván patrociniálni, ne compellálja [szólítsa] őket ad gratuitum laborem”.⁶⁸ A személyi veszteség pótlását célozhatta Esterházy Svastics Zsigmond vice-colonellushoz küldött parancsa: 300 katonáját „Veszprémhez küldje in succursum” (ápr. 27.).⁶⁹

A veszprémi őrség lélegzethez jutása azonban csak rövid ideig tartott. Berthóty István Érsekújvárról (Nyitra vm.) június 6-án már arról számolt be Bottyán generálisnak, hogy: „Az mely német általtakarodott az Dunán, Haiszterral megegyezett, és az Dunántúl kezdi az operációt”.⁷⁰

Időközben a veszprémi parancsnokságban Hellebront Jánost Eckstein János ezredes váltotta fel. Hellepront Simontornya (Tolna vm.) parancsnoka lett, s az erősség makacs védelme után, annak elestekor, augusztus 21-én hadifogságba került, ahonnan csak a szatmári béke (1711) után térhetett haza.⁷¹ Eckstein János egykor a császári Thürheim gyalogezred⁷² tizedese, majd 1703 októberében hadnagyi rangban Kálló várának volt parancsnok helyettese. A vár elestekor csatlakozott Rákóczihoz.⁷³ Utóbb „Fodor László gyalog-óbrster uram regementjebeli óbrstlajdinand, most peniglen [1709. ápr.] Istenben üdvözült Balogh Ferenz uram [ő Csikvár, Fejér vm. visszavételénél kapott halálos sebet, majd néhány nap múlva sebeibe belehalt⁷⁴] regementje-féle gyalog-főcolonellus”.⁷⁵ Az új parancsnoknak június 23-án Esterházy meghagyta, hogy: „az veszprémi praesidiumban mutassa aktivitását, szorgalmatoskodjék reparáltatásában és történhető infestációjával mutassa meg martiális generositását. Ha Hellepront uram kétszáz hajdúit bentmaradásokra nem látja szükségesnek lenni, bocsássa az ezerhez [ti. az ezredhez]”.⁷⁶

Június 26-án „Exstain János gyalog óbrster uramnak adatik értésére, hogy Szekeres István óbrster uramnak ezerestül [ezredestül, ezredével együtt] el kölletik jönni mellőle, két compániát hagyván directiójában [rendelkezésére], mellyel Fejérvár felé szüntelen portáztosson”.⁷⁷

Augusztusra a császáriak ismét Veszprémet fenyegették, de az őrség egyelőre sikeresen ellenállt. Augusztus 17–18-a táján, a dömsödi [Pest-Pilis-Solt vm.] táborból írta Bottyán Bercsényinek: „Hogy Vecséhez [Pest-Pilis-Solt vm.] a Duna mellé való szállásom az Dunántúl grassáló ellenségnek nagy distractiójára [megosztására] volt: mivel Veszprémet és Simontornyát levelei s portái által tentálván, mind az két végháztúl kedvetlen válasszal tért meg”.⁷⁸

Hasonló szellemben írt augusztus 22-én az isaszegi (Pest-Pilis-Solt vm.) táborból is: „Az ellenség Veszprémet és Simontornyát levele és portái által tentálván, de kedve szerint nem esett válasza”.⁷⁹

Közben a császáriak – átmenetileg – felhagytak Veszprém ostromával és Simon-tornya alá vonultak, amely erősséget augusztus 28-án foglaltak el. Csak ezután, szeptember elején tértek vissza és folytatták Veszprém kivását.⁸⁰

Bottyán bizakodása azonban korai volt. Szeptember 7-én ugyanis a védők feladták Veszprémet Heister csapatainak. A vár parancsnokát, a korábban császári szolgálatban állt Eckstein Jánost, hat tisztjával együtt, Heister kivégeztette. Johann Eckstein és Luka Benedek ezres kapitányokat lefejezték, Fekete István ezreskapitányt négy társával együtt agyonlőtték.⁸¹

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy előzőleg Eckstein sem bánt éppen kesztyűs kézzel a hatalmába került császári foglyokkal. A (Győr)szentmárton melletti portyán elfogott győri császári őrség katonáiról, pl. így írt parancsnokának, Esterháznak: (a 121 közül egy rácot) „*aki két kuruc rab katonának nagy darab husokat kimetélt a testekből és az ebeknek vetette, még tegnap mihent béhozták, minden kegyelem nélkül nyársba vonyattam*”.⁸²

Szeptember 9-én szentlőrincékai (Pest-Pilis-Solt vm.) táborából már ezt jelentette Bottyán Bercsényinek: „*Hacsak Haister nem avocáltatik [elvonattatik, elhívattatik], – nem sok jóval bízhatom Veszprémhez is, és consequenter [következőképpen] az egész túlsó földhez*”.⁸³

Szeptember 12-én Lapojfőről jelentette Bercsényi Rákóczi fejedelemnek: „*Az Dunántúl szomorú hírek vannak, s csak elhiszem eddig Beszprím is oda van*”.⁸⁴

Szeptember 17-én Rahó (Máramaros vm.) mellől már bizonyosságot jelentett Bercsényi: „*... egyszersmind küldvén ezen accudált [Esterházy] Antal Úr levelét is, s azt írják hogy azolta 7. költ más levele Jánosházától [Vas vm.] kiben írja, hogy Veszprémet akkor obsideálta már Haister, s nem lévén reménségek hozzája, s consequenter semmihez, magát az főrendekkel salválni akarja szegény Úr...*”.⁸⁵

Szeptember 21-én Rahóról újabb rossz híreket jelentett Bercsényi: „*... az veszprímieknek némely tiszteit exequálták [kivégezték], az többit Bécsbe vitték... Igazán fáj az szívem érettek, - quomodo pereunt viri fortes! [vitéz férfiak így végzik]*”.⁸⁶

Szeptember 27-én Munkácsról (Bereg vm.) a következőképpen reagált Rákóczi a Bercsényitől vett hírekre: „*... mindazonáltal az Kegyelmed 21. és 24. írott, rossz hírekkel terhelt levelei, - azokra való válaszomat differálni nem kívántam. Kesereg a szívem az szegény Dunántúl valókon, irtóztat a rajtok követett kegyetlensége az ellenségnek, példát mutat az túlsóknak bolygása, és megvallom, hogy minden következhető rossznak praevisiójára [előrelátására] ad okot – sed Domini sumus [de legyen Isten akarata szerint!]*”.⁸⁷

Bercsényi szeptember 30-án Tornallyáról (Gömör vm.) írt levelében ismét visszatért a veszprémi foglyok sorsára: „*Ime ujjabb levelét vettem szegény [Esterházy] Antalnak Isten kegyelme tehet jók velek! ... Keményen írtattam Szluhával cum protestatione reservationis repressalium Haister crudelitásárúl: mert most contemndjuk köznémeteken tenni, hanem aequorum (?) familiae servare possint exemplum crudelitatis Haisterianae in fruatu. Noha excusálja már is az auditor [hadbíró],*

hogy ad gratiam victoris [a győző kegyelmére bízva] adták vala magokat [a veszprémiek], mégis kibocsátásokat ígéri az kik megvannak. Hadd tanuljanak az mieink, és hadd ingerelje Haister Istent az bosszúra.”⁸⁸

A veszprémi hősök sorsa országszerte hamar közismertté válhatott. A császárhú érzületű Cserei Mihály (1667/1668–1756) is megemlékezett róluk „Erdély históriájá”-ban: „*Generál Hajszter azért a Dunántúl való magyarságot egészen meghódolatja és Simontornyát, Veszprémet, Sümeget a kurucok keziből kiveszi. Megrakta vala Rákóczi erős praesidiummal, s hogy inkább fel ne adják a császárnak, németekből kuruccá lett commendánsokat praeficiála benek, azok sem tarthaták meg. Hajszter a magyarokat az accorda [megegyezés] szerint békivel bocsátá, de a kuruc német commendánsokat, mivel a császárt elárulták s Rákóczi mellé állottanak vala, a hadi törvény szerint a megnevezett várak kapuja eleiben felakasztatá. Ilyen hópénzt fizetének nekik a hitszegésért.”⁸⁹*

Ahogy a korszak jeles kutatója, Bánkúti Imre történész legutóbb megállapította, „a Rákóczi-szabadságharc kultusza összességében szerény eredményeket mutat hat fel a [Veszprém] megyében”.⁹⁰ Nos mindezekhez hozzátenném, a Veszprémben kivégzett kuruc tiszteknek nem, hogy egyáltalában nincs kultuszuk, de neveik is teljesen ismeretlenek, nem csak a veszprémi nagyközönség köreiből, de még a nem kifejezetten ezen korszakkal foglalkozó történészek között is. Eckstein János és társainak sem pontos kivégzési helyét, sem eltemetésük helyét nem ismerjük.

1710

A kurucok utoljára 1710 júliusában tűntek fel a Dunántúlon, így Veszprém táján is, miután Palocsay György⁹¹ tábornok mintegy 2000 főnyi lovasával újra átkelt a Dunán. Füreden (Zala vm.) július 20-án kelt jelentésében ezeket írta Rákóczinak: „[a Veszprém alá küldött portya] „egész a kapuig menvén bé az martalék, több harminc labontznál nem jött ki, az is csak az kapu elejbe”.⁹² De a harcokba belefáradt és belefásult, békességre és nyugalomra vágyó, kiszarolt és kifosztott dunántúli lakosság már nem állott a kurucok mellé. Palocsay generális október elején maga is csak beteg, parasztnak öltözve tudott visszavergődni Rákóczihoz.⁹³

A császári csapatok által elfoglalt Sümeg, Pápa és Veszprém parancsnoka – valószínűleg csak átmenetileg – Schilling lovassági ezredes lett (1709. nov./1710. júl.).⁹⁴ Őt 1710-től gr. Ferdinand Zinzendorf⁹⁵ alezredes követte a veszprémi parancsnokságban.⁹⁶ 1711. június 17-én a királyi kancellária – Zinzendorf jelentése alapján – még felszólította a Széchényi Pált követő gr. Volkra Ottó veszprémi főispánt, egyben veszprémi püspököt (1710–1720), hogy a megromlódott várfalak kijavításához szükséges anyagi segítséget biztosítsa a vármegye részéről.⁹⁷ Azonban Veszprém vára hamarosan végleg elvesztette hadászati jelentőségét, rövidesen elhagyta a császári katonaság is (1719), helyt adva a visszaköltöző püspökségnek és különféle intézményeknek.

III. Károly király 1712. május 22-i pozsonyi koronázásakor a felavatott Arany-sarkantyús vitézek között, a korábbi szokásoktól eltérően, hogy egyik fél se érezze magát megbántva, most kivételesen nem katonák, hanem jobbára civil állami és megyei tisztviselők szerepeltek, köztük Acsády Pál⁹⁸, Veszprém vármegye jegyzője is. Mindez mintha jelezni kívánta volna: lezárult a kimagasló egyéni hősök korszaka, a jövő a mindennapi aprómunkák elvégzőié.⁹⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁLDÁSY 1939 = ÁLDÁSY Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei. V. 1717–1770. Budapest, 1939.
- BÁNKÚTI 1973 = BÁNKÚTI Imre: Két katonáskodó nemes a XVII. században: Kisfaludy László és Miskei István. Arrabona 15. 1973. 257–271.
- BÁNKÚTI 1976–1977 = BÁNKÚTI Imre: Iratok a kurucok első dunántúli hadjáratának történetéhez. 1–2. Somogy Megye Múltjából 7. 1976. 51–130., 8. 1977. 65–122.
- BÁNKÚTI 2005 = BÁNKÚTI Imre: Veszprém megye a Rákóczi-szabadságharcban. Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 18. Veszprém, 2005.
- BARANYAI 1975 = BARANYAI Béláné: Rendelet 1702-ből a magyar várak lerombolására. Műemlékvédelem 1975/4. 193–195.
- BERKÓ – GYALÓKAY – MARKÓ – PILCH 1933 = BERKÓ István – GYALÓKAY Jenő – MARKÓ Árpád – PILCH Jenő: A magyar katona vitézségének ezer éve. Budapest, é.n. [1933]
- BONCZ 1899 = BONCZ Ödön: A szentgyörgyvölgyi Bakács-család. Turul 17. 1899. 1–21.
- CSEREI 1983 = CSEREI Mihály: Erdély története (1661–1711). Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Bánkúti Imre. Budapest, 1983.
- CSERGHEŐ 1893 = CSERGHEŐ, Géza: Der ungarische Adel. J.' Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. IV. Band. 15. Abtheilung. Nürnberg, 1893.
- ESZE 1980 = ESZE Tamás: A Tisza-vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Rákóczi-tanulmányok. Budapest, 1980. 597–681.
- GÉRESI 1897 = GÉRESI Kálmán: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. kötet 1703–1707. Budapest, 1897.
- GÖMÖRY 1895 = GÖMÖRY Gusztáv: Gróf Bussi-Rabutin tábornok naplója 1704. október havából. Hadtörténelmi Közlemények 8. 1895. 122–127.
- HUNGLER 1986 = HUNGLER József: A török kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 4. Veszprém, 1986.
- ILLÉSY – PETTKÓ 1895 = ILLÉSY János – PETTKÓ Béla: A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czimer, előnév és honosság adományozásoknak 1527–1867. Budapest, 1895.
- KÖRMENDY 1995 = KÖRMENDY József: Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 16. Veszprém, 1995.
- LÁNCZY 1882 = LÁNCZY Gyula: Széchenyi Pál, kalocsai érsek s a magyar nemzeti politika (1642–1710). Századok 1882. 273–299.
- LUKCSICS 1912 = LUKCSICS József: Veszprém város újkori története. In: Hornig Károly: Veszprém múltja és jelene. Veszprém, 1912. 53–57.

- LUKCSICS – PFEIFFER 1933 = LUKCSICS János – PFEIFFER János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 1. Veszprém, 1933.
- MÁRKI 1907-1909 = MÁRKI Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I–II. Budapest, 1907–1909.
- MARKÓ 1930 = MARKÓ Árpád: A romhányi csata (1710. jan. 23.). Hadtörténelmi Közlemények 31. 1930. 18–52.
- MARKÓ 1931 = MARKÓ Árpád: A trencsényi csata (1708. aug. 3.). Hadtörténelmi Közlemények 32. 1931. 31–70., 151–194.
- MARKÓ 1933a = MARKÓ Árpád: A nagyszombati csata 1704. december 26. Századok 67. 1933. 277–290, 400–429.
- MARKÓ 1933b = MARKÓ Árpád: Az 1704. évi erdélyi kuruc hadjárat. Hadtörténelmi Közlemények 34. 1933. 174–208.
- MARKÓ 1934 = MARKÓ ÁRPÁD: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Budapest, 1934.
- MRT 2 1969 = ÉRI István – KELEMEN Márta – NÉMETH Péter – TORMA István: Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Magyarország Régészeti Topográfiája 2. Budapest, 1969.
- NAGY = NAGY Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. + pótkötet. Pest, 1857–1868.
- NOSZLOPY 1910 = NOSZLOPY Tivadar: Bakach-Besseney báró ősei. Turul 28. 1910. 87–89.
- PÁLFFY 1998 = PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adataira (16–17. század). In: Tóth G. Péter (szerk.): Veszprém a török korban. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. Veszprém, 1998. 91–188.
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII. München, 1987.
- RAINER 1943 = RAINER Rezső: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Szerk. bizottság: Felszeghy Ferenc – Ambrózy György – Petrichevich György – Rátvay Imre. Budapest. é.n. [1943]
- REISZIG 1918-1921 = REISZIG Ede: A mezőszegedi Szegedy-család ősei. Turul 36. 1918–1921. 20–31.
- Schematismus 1879 = Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1879. Wien, Dezember 1878.
- SCHNEIDER 1933 = SCHNEIDER Miklós: Gróf Zichy István huszárezredének létszáma a zentai csata után. Hadtörténelmi Közlemények 34. 1933. 304–305.
- SUGÁR 1984 = SUGÁR István: Az egri püspökök története. Eger, 1984.
- SZÁNTÓ Imre: Eger a Rákóczi-szabadságharc korában. Egri Múzeum Évkönyve 1. 1963. 263–296.
- TAKÁTS 1904 = TAKÁTS Sándor: Kísérletek a magyar haderő felosztására 1671–1702. Századok 38. 1904. 1–24., 114–135., 219–239., 322–343.
- THALY 1873 = THALY Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromával. 1707–1709. Archivum Rákócziánium I. osztály II. kötet. Budapest, 1873.
- THALY 1877 = THALY Kálmán: Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. II. 1706–1708. Archivum Rákócziánium I. osztály V. kötet. Budapest 1877.
- THALY 1878 = THALY Kálmán: Székési gróf Bercsényi Miklós főhadvezér és fejedelmi helytartó levelei Rákóczi fejedelemhez. III. 1708–1711. Archivum Rákócziánium I. osztály VI. kötet. Budapest, 1878.
- THALY 1880 = THALY Kálmán: Ocskay László II. Rákóczi Ferenc fejedelem dandárnoka és a felsőmagyarországi hadjáratok 1703-1710. Budapest, 1880
- THALY 1883 = THALY Kálmán: Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékeztetreméltó iratok 1685–1716. Archivum Rákócziánium I. osztály IX. kötet. Budapest, 1883.
- THALY 1901 = THALY Kálmán: Gróf Eszterházy Antal kurucz generális táborigénykönyve 1706–1709. Budapest, 1901.

- THÜRHEIM 1862–1863 = THÜRHEIM: Die Reiter-Regimenter der k. k. österreichischen Armee. I. Band: Die Cürassiere und Dragoner, II. Band: Die Hussaren, III. Band: Die Uhlanen. Wien, 1862–1863.
- VÁRKONYI 1952 = VÁRKONYI Ágnes: A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. Századok 86. 1952. 397–436.
- VERESS 1983 = VERESS D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai várak hadtörténete. Budapest, 1983.
- ZOLNAY 1986 = ZOLNAY László: Mozaikok a magyar újkorból. Budapest, 1986.

JEGYZETEK

- ¹ HUNGLER 1986. 136–141.
- ² TAKÁTS 1904. 328., 339., BARANYAI 1975. 194.
- ³ Ságfai Sándor László († 1716. márc. 16. előtt) 1703 pápai kuruc kapitány, 1706 a somogyi insurrectio főkapitánya, 1710 kapitány. (BÁNKÚTI 2005. 15. 24. jegyzet)
- ⁴ VERESS 1983. 210. – A magam részéről – PÁLFFY 1998. adatai nyomán – felvetem annak a lehetőségét, hogy Veszprémet esetleg nem ifj. Babócsay Ferenc, hanem öccse Babócsay Pál adhatta át Rákóczi híveinek, mert 1700-ban már ő volt az ideiglenesen megbízott veszprémi főkapitány, bátyja ellenben korábban (1696) viselte ezt a tiszteletet.
- ⁵ A Babócsay családról: NAGY 1857. I. 79–80., pótlék kötet 1868. 37. I. Babócsay Ferencről: HUNGLER 1986. 131., 132., 134., 136–143., 148., 149., 152., 166., 169. PÁLFFY 1998. 128–129., 136. további szakirodalommal, BÁNKÚTI 2005. 36. (A család neve a korábbi szakirodalomban többnyire Babocsayként szerepelt. Miután azonban nevét feltehetően a Somogy vármegyei Babócsáról vette, követem a Pálffy Géza történész által is használt Babócsay írásmódot.)
- ⁶ Romy Katalinról: BONCZ 1899. 12., NOSZLOPY 1910. 87–89., BÁNKÚTI 2005. 36.
- ⁷ BONCZ 1899. 14.
- ⁸ Ifj. Babócsay Ferencről: HUNGLER 1986. 152, PÁLFFY 1998. 129., 135., 137. további szakirodalommal, BÁNKÚTI 2005. 36–37.
- ⁹ Czungenbergről: ZOLNAY 1986. 113–116.
- ¹⁰ VERESS 1983. 213.
- ¹¹ Kecskeméty Mihályról: PFEIFFER 1987. 132–133., BÁNKÚTI 2005. 40., 65., 81.
- ¹² VERESS 1983. 213.
- ¹³ Valószínűleg ennek az 1704-es tűznek az égésnyomait lehetett megfigyelni Veszprémben, a székesegyház D-i oldala mellett (1988. szeptemberében földmunkánál), illetve a Vár utca 31. (Bíró-Giczey-féle kanonoki ház) udvarán (2009 áprilisában ásatásnál). Utóbbi helyszínen egy 17. századi, zöldmázás, kétfejtű sasos csempékből állott és összeomlott cserépkályha maradványai viszonylag jól datáltak a pusztulási réteget. (A leletanyag a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található.)
- ¹⁴ Nagy Ferencről: PFEIFFER 1987. 161.
- ¹⁵ PFEIFFER 1987. 132–133. (az idézett rész innét való), továbbá: LUKCSICS 1912. 53–57., BÁNKÚTI 2005. 40–41. Az ügy egyes részletei tisztázatlanok, a különböző források közt kronológiai eltérések is vannak.
- ¹⁶ PFEIFFER 1987. 124.
- ¹⁷ LUKCSICS – PFEIFFER 1933. 46–51.
- ¹⁸ PFEIFFER 1987. 68–69.
- ¹⁹ Babócsay Pálról: LUKCSICS – PFEIFFER 1933. 16., HUNGLER 1986. 209. 49. jegyzet

- ²⁰ SCHNEIDER 1933. 304-305.
²¹ GÉRESI 1897. 100. Nr. LXXVII., BÁNKÚTI 2005. 37.
²² THÜRHEIM 1862. II. 70., Schematismus 1879. 485.
²³ Veszprém, Szt. Mihály-plébánia, kereszteltek anyakönyve 1714. évi bejegyzés
²⁴ CSERGHEŐ 1893. 22., Tafel 17. felülről a 2. sor középső ábra, ILLÉSY – PETTKŐ 1895. 19., ÁLDÁSY 1939. 69–70. Nr. 170.
²⁵ BÁNKÚTI 2005. 37.
²⁶ BÁNKÚTI 1977. 93. Nr. 182., 102. Nr. 198., PÁLFFY 1998. 137.
²⁷ MARKÓ 1933a. 410., MARKÓ 1934. 233.
²⁸ THALY 1880. 750. 4. jegyzet, PÁLFFY 1998. 137., BÁNKÚTI 2005. 37.
²⁹ THALY 1877. 174–176. Nr. 91. és 321-323. Nr. 206.
³⁰ MARKÓ 1931. 54–55., 67.
³¹ MARKÓ 1931. 175.
³² THALY 1880. 349.
³³ MARKÓ 1930. 45., BÁNKÚTI 2005. 37.
³⁴ THALY 1880. 350.
³⁵ REISZIG 1918–1921. 30.
³⁶ VERESS 1983. 218–219. Az 1705-ös hadjáratról: VÁRKONYI 1952.
³⁷ PFEIFFER 1987. 58–60.
³⁸ LÁNCZY 1882. 276.
³⁹ LÁNCZY 1882. 287.
⁴⁰ MÁRKI 1907. I. 323–332., 351–369., 495–503., stb.
⁴¹ LÁNCZY 1882. 286.
⁴² LÁNCZY 1882. 298.
⁴³ MRT 2. 156. 36/1. lelőhely. A leletanyag a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum éremtárában található (ltsz. 63.283.1.–63.283.4.).
⁴⁴ THALY 1901. 840–841., BÁNKÚTI 2005. 90.
⁴⁵ Mankóbüki Fodor László († Győr 1710. jan. 18.) kuruc brigadéros. 1709. aug. Dunaföldvárnál fog-ságba esett. Heister kivégeztette. (BÁNKÚTI 2005. 14. 20. jegyzet)
⁴⁶ Telekesi Török István (Vasszécsény, Vas vm. 1666 – Egyed, Sopron vm. 1722. dec. 22.) rábaközi kuruc ezereskapitány, 1706 Sümeg parancsnoka, 1709. nov. már császári szolgálatban állt. (BÁNKÚTI 2005. 15. 25. jegyzet)
⁴⁷ Kisfaludy László († Torony, Vas vm. 1739) kuruc ezereskapitány, majd brigadéros, 1709. nov. már császári szolgálatban, 1711 után a kőszegi királyi tábla elnöke. (BÁNKÚTI 1973. 259–260., BÁNKÚTI 2005. 14. 22. jegyzet)
⁴⁸ THALY 1901. 846–847.
⁴⁹ THALY 1901. 845., 847. Luka Benedek († Veszprém 1709. szept. 24. előtt) 1696 veszprémi szolgabíró, majd veszprémi lovas ezereskapitány, Bercsényi főlovászmestere. Felesége Szuliz Regina. Heister lefejeztette. (LUKCSICS – PFEIFFER 1933. 19., 73., 75., BÁNKÚTI 2005. 14. 23. jegyzet)
⁵⁰ THALY 1901. 849., BÁNKÚTI 2005. 93.
⁵¹ THALY 1901. 851–852., BÁNKÚTI 2005. 93.
⁵² THALY 1901. 853., BÁNKÚTI 2005. 93.
⁵³ THALY 1901. 853.
⁵⁴ THALY 1901. 853., BÁNKÚTI 2005. 93–94.
⁵⁵ THALY 1901. 853., BÁNKÚTI 2005. 93–94.
⁵⁶ THALY 1901. 854., BÁNKÚTI 2005. 94–95.

- ⁵⁷ THALY 1901. 854., BÁNKÚTI 2005. 93.
- ⁵⁸ THALY 1901. 855.
- ⁵⁹ Horváth Zsigmond a Dunántúl kuruc főhadbiztosa (főcommissáriusa) volt. (BÁNKÚTI 2005. 58., 62., 94.)
- ⁶⁰ THALY 1901. 857.
- ⁶¹ THALY 1901. 858., BÁNKÚTI 2005. 94.
- ⁶² THALY 1901. 858.
- ⁶³ THALY 1901. 858.
- ⁶⁴ THALY 1901. 859.
- ⁶⁵ THALY 1901. 859.
- ⁶⁶ THALY 1883. 662–663. Nr. 498., BÁNKÚTI 2005. 96.
- ⁶⁷ BÁNKÚTI 2005. 96.
- ⁶⁸ THALY 1901. 860.
- ⁶⁹ THALY 1901. 860.
- ⁷⁰ THALY 1883. 674–675. Nr. 509.
- ⁷¹ BERKÓ – GYALÓKAY – MARKÓ – PILCH 1933. I. 453.
- ⁷² BÁNKÚTI 2005. 103. A Thürheim-ezred egy részének átpártolásáról: GÖMÖRY 1895. 122–127., MARKÓ 1933. 181–182., 202–203.
- ⁷³ ESZE 1980. 606. 29. jegyzet, BÁNKÚTI 2005. 103. szerinte Nagykálló 1703. júl. 29-én kapitulált.
- ⁷⁴ BÁNKÚTI 2005. 92.
- ⁷⁵ THALY 1901. 347., személyéről még ugyanitt 854., 855., 860.
- ⁷⁶ THALY 1901. 863–864.
- ⁷⁷ THALY 1901. 862.
- ⁷⁸ THALY 1878. 715–717. Nr. 539.
- ⁷⁹ THALY 1878. 718. Nr. 541.
- ⁸⁰ BÁNKÚTI 2005. 100.
- ⁸¹ BERKÓ – GYALÓKAY – MARKÓ – PILCH 1933. 453., VERESS 1983. 229., BÁNKÚTI 2005. 101–102.
- ⁸² BÁNKÚTI 2005. 102. További példákkal a szembenálló felek kölcsönös kegyetlenkedéseire.
- ⁸³ THALY 1878. 725–726. Nr. 545.
- ⁸⁴ THALY 1878. 327. Nr. 65.
- ⁸⁵ THALY 1878. 333. Nr. 67.
- ⁸⁶ THALY 1878. 342. Nr. 71.
- ⁸⁷ THALY 1873. 553. Nr. 96.Á
- ⁸⁸ THALY 1878. 355. Nr. 76.
- ⁸⁹ CSEREI 1983. 424. Megállapítása némileg sántít, hiszen sem Luka Benedek, sem Fekete István ezeres kapitány nem volt német.
- ⁹⁰ BÁNKÚTI 2005. 110–111.
- ⁹¹ Báró Palocsay György (1670. k. – 1730) 1702 császári százados, 1704 kuruc ezredes, majd brigadéros, 1710 generális főstrázsamester (vezérórmagy), a Dunántúl főparancsnoka. (BÁNKÚTI 2005. 106. 333. jegyzet)
- ⁹² BÁNKÚTI 2005. 106.
- ⁹³ BÁNKÚTI 2005. 109.
- ⁹⁴ BONCZ 1899. 14., BÁNKÚTI 2005. 107.
- ⁹⁵ Zinzendorf 1703 októberétől Eger parancsnoka volt, ahová a kuruc ostromzár miatt már csak paraszti álruhában tudott bejutni. 1704. ápr. 16-án megegyezett az ostromot vezető Forgách Simon tábor-

nyokkal, hogy nyolc hónapig semleges marad, s ha addigra nem érkezik felmentés, szabad elvonulás mellett feladja a várat. Így is történt, 1705. jan. 2-án kapitulált. A kurucok a Buda felé elvonuló császári őrséget Kálnál lefegyverezték, a legénységet besorozták maguk közé. Zinzendorfort tisztjeivel Kassára vitték. (MÁRKI 1907. 323., 333., SZÁNTÓ 1963. 266., 268., 270–272., SUGÁR 1984. 381–383.) 1706. ápr. 30-án ő fogadta Pozsonyban útközben a Bécsből ideiglenesen Rákóczihoz látogatóba engedett fejedelemasszonyt. (MÁRKI 1907. 531.)

⁹⁶ LUKCSICS – PFEIFFER 1933. 40., KÖRMENDY 1995. 28., 44.

⁹⁷ KÖRMENDY 1995. 44.

⁹⁸ Acsády Pál († Pápa 1709. jan. 27., 66 évesen) Veszprém vármegye alispánja (1683–1708). (BÁNKÚTI 1977. 110. Nr. 213., 112. Nr. 216., BÁNKÚTI 2005. 38., 40., 43., 47., 70., 80. 222. jegyzet) „*Nem nagy készséggel és lelkesedéssel*” de végrehajtotta a császári parancsokat. (VÁRKONYI 1952. 407., 411.) Fia volt Acsády Ádám veszprémi püspök (1725–1744). (PFEIFFER 1987. 11.) Az 1711-ben Aranysarkantyús vitéznek avatott Acsády Pál Veszprém vármegyei jegyző talán szintén a fia lehetett.

⁹⁹ RAINER 1943. 430. (Acsády Pál említése az 1712-ben avatott Aranysarkantyús vitézek között.)

Széchenyi Pál, nemzeti érzelmű egyházi főúr Veszprémi püspök és a Kalocsa-bácsi egyházmegye érseke 1642–1710

FARKAS GÁBOR

Si Deus pro nobis, quis contra nos!
(Széchenyi nemzetség jelmondata)

Származás, neveltetés

Gyöngyös mezővárosban 1645. július 28-án született a nemesi család második fiúgyermekéként. Apja Széchenyi Lőrinc, anyja Gellén Judit. A nagyszülők (Széchenyi Márton és neje Baan Sára) két fiúgyermekükkel, Györggyel és Lőrincsel 1619-ben Szécsénke helységről költöztek a mezővárosba. Családi hagyomány szerint a helységet a harmincéves háború során Bethlen Gábor csapatai feldúlták, közte a jobbágysorsban élő Széchenyi család portáját is. A nemesi rangot 1629. november 26-i keltezéssel II. Ferdinánd császár adományozta Márton fiának, Széchenyi Györgynek, aki a bécsi papnevelő, a Pazmanaem hallgatója, a szabad művészetek és a bölcsélet doktora. György pártfogója, Pázmány Péter fedezte fel a tehetséges ifjút, az ő révén került Bécsbe. A nemesi diplomában Györgyöt, továbbá anyját, Baan Sárát, György testvérét, Lőrincet név szerint említi, akiket az uralkodó a jobbágy rendből (de statu ignobili) kiemelt, és az ország nemeseinek közösségébe iktatott. Az armális a nemességet a megjelölt személyeknek és mindkét nembeli utódainak adományozta, akik a jövőben mindazon „kegyeket, tisztségeket, engedélyeket, kiváltságokat, szabadságokat, nemesi jogokat, mentességeket” alkalmazni kötelesek, melyek a magyarországi nemesi rendet megilletik. A diploma hangsúlyozza, hogy a címer a család díszje, melyet közösségi rendezvényeken, továbbá pecséteken, zászlókon, pajzsokon, az udvarházakon, a sírfeliratokon kötelező feltüntetni. A diplomát az uralkodó mellett kisszenyei Sennyey István veszprémi püspök, a magyarországi udvari kancellár írta alá.¹

Széchenyi Pál neveltetését nagybátyja, György vette kezébe, akit 1660-ban a pálos rendbe, a Sopron vármegyei Bánfalvára küldött. A szerzetesi fogadalom letételének ideje: 1662. március 22. (A bánfalvai középkori eredetű kolostor és templom 1532-ben, a török Bécs elleni vonulása alkalmával erősen megrongálódott, és több

mint 100 éven át romos állapotú. A szerzetesek 1643-ban Bécsújhelyről telepedtek be a kolostorba, s nekiláttak az újjáépítéshez. Anyagi támogatást a Nádasdy, Széchényi, Esterházy, Csáky családok nyújtottak.) A templomot a Mennyei Királynője tiszteletére szentelték fel. Bánfalva a pálos noviciátus kolostora lett, ahol 1643-tól a II. József-féle szekularizációig (1786) képeztek szerzeteseket. A kolostorban őrizték a rend patrónájának képét, a Fekete Madonnát, amely tulajdonképpen Mária kegykép. Bánfalva búcsújárárhely volt.

György (ekkor győri püspök) 1665-ben Rómába küldte Pál unokaöccsét. Pál a Collegium Germanicum-Hungaricum (Magyar-Német Kollégium) növendékeként magiszteri fokozatot szerzett.² A jezsuita vezetés alatt álló papnevelő intézetbe Magyarországról és a német nyelvterületekről egyházi és világi főurak ajánlására vettek fel növendékeket.

Egyházi pályán

Rómából hazatérve, a Pozsony vármegyei Máriavölgy kolostorban novíciusmester. Az 1670-es években egymás után kapta az egyházi tisztségeket: 1673-ban a katolikus magyarság szellemi központjában, Nagyszombatban az egyetem teológiai karán tanár, 1674-ben a bánfalvai pálos kolostor perjele, 1676-ban a szentgotthárdi ciszterci rendházban apát, ez év szeptember 15-től királyi tanácsos, majd pécsi püspök. 1677-ben győri nagyprépost, ahol a kanonoki javadalom szépen jövedelmezett.

1687. április 26-tól élete végéig veszprémi püspök, és egyben a vármegye örökös főispánja. Megjegyezzük, hogy az örökletes főispánsági (supremus et perpetuus comes) tisztség Veszprémben a XV. század óta fennállt. Ismeretes, hogy a veszprémi püspökök a török hódoltság idején a tulajdonukban levő sümegi várban laktak; Széchényi Pál is innen kormányozta az egyházmegyét, majd a kalocsai érseki tisztség elnyerése (1696) után is Sümegen maradt. A várban püspöki lak és templom volt.

A veszprémi vár és vele együtt a város 1688-ban szabadult fel a török fennhatóság alól. A város visszafoglalása után Széchényi Pál feladatul kapta az uralkodótól a székesegyház renoválását, a szeminárium megteremtését, az egyházi javak visszaszerzését, továbbá az egyházmegyében parókiák szervezését. Veszprémben az állandó tartózkodás nem biztonságos. A lutheránus városvezetés és a várórség szemben állott a püspökséggel, féltette a városi kiváltságokat, várórség pedig az egyházi javakat nem volt hajlandó visszaadni egyházi tulajdonba, melyeket zálogként vagy örök tulajdonként birtokolt. A városi társadalomban németellenes érzelmek domináltak, a káptalant és a püspökséget a germán hatalmi törekvések eszközének tekintették. Évtizedekig tartó pereskedés és viszály után sikerült a katolikus viszonyokat stabilizálni, a várórséget 1696-ban elbocsátották, de a városban a lutheránus többség továbbra is ellenségesen viszonyult a katolikus intézményekhez. A püspöknek 1702. május 12-én sikerült a vármegyei hatóság segítségével, a városi tanáccsal, a

vár parancsnokával a püspöki, káptalani földesúri jogokat elismertetni. Még ez évben börtönbe záratta a város lutheránus lelkészét, aki ez ideig a megbékélést akadályozta.³

Az egyházmegyei látogatásainak sorába tartozott Székesfehérvár város főterén 1688. május 20-án, a török kivonulása utáni napon Te Deummal egybekapcsolt ünnepi tábori szentmise tartása. A szertartáson részt vettek a felszabadító csapatok vezérei (Batthyány Ádám generális, Esterházy János, Zichy István vicegenerálisok, Areyzaga János ezredes) a katonák, a környék lakossága. 1697 szeptemberében a bodajki kapucinus templomot benedikálta a püspök, Segítő Szűz Mária tiszteletére. A templom szentelésén mintegy hatezer környékbeli katolikus hívő vett részt. Fehérvárról 900 fő szeptember 3-án zarándokolt Bodajkra.⁴ 1700. augusztus 5-én a budai várban a Szentháromság-szobor alapkövét ünnepélyes keretek közepette helyezte el. A szobor 1703-ig készült el, anyagi segítséget adott a budai Ágostonrendi szerzetesek letelepítéséhez.

Veszprém egyházmegyei tevékenységének méltó elismeréseként 1696. április 12-én kinevezték a Kalocsa-bácsi kánonjogilag egyesített egyházmegye érsekének. Széchényi nem költözött Kalocsára, továbbra is Sümegen maradt. Az egyházmegyei birtokok lezúllott állapotban kerültek vissza. A délidéken dúlt a háború, a falvak pusztultak, a nép a 170 évig tartó hódoltsági időkben elidegenedett a katolikus vallástól. A felszabadítás utáni első kalocsai érsek 1689–1695 között Kollonics Lipót, a pusztulás láttán nem telepedett le az egyházmegye központjában. Pál érseket a győztes zentai csata (1697. szeptember 11.) után 1698-ban Bács vármegyei örökös főispánnak kinevezte az uralkodó.⁵

Püspöki rezidencia Sümegvárban

Széchényi sümegi tevékenysége a spirituális teendők mellett a vár és a város építéséhez kapcsolódik. A vesztes szentgotthárdi csatából visszavonuló török sereg megostromolta a várat és a várost, felégette az épületeket, a lakosság egy része elmenekült. (1670-ben Lipót császár utasította Sennyei István püspököt, hogy az elnéptelenedett ferences kolostorba telepítsen szerzeteseket.) 1700–1701-ben ismét leégett a város. A várbeli püspöki lak, a ferences kolostor és még 4 kőház maradt mentes a tüztől. A város újjáépítését az érsek szorgalmazta. Megtiltotta, hogy a városfalakon belül bárki fából házat emeljen.⁶ 1702 májusában Lipót császárhoz intézett levélben kérelmezte, hogy a várban található tábori ágyukat ne szállítsák el, mert a ferences templomnak nincsen harangja, és a nem használható tűzérési fegyverek anyagát harangöntésre felhasználhassa. Az ágyúk elszállítását a kanizsai parancsnok irányításával végrehajtották. A szakértők véleménye szerint az ágyúkra az itáliai és a francia hadszíntereken szükség van, de 7 darabot visszahagytak. Ugyanekkor az Udvari Haditanács utasította az utászok parancsnokát, hogy a várat rombolják le, mert fenntartására nincs pénz, egyébként is a dunántúli várrendszerbe tar-

tozó erőd korszerűtlen erődítmény. A császár a lebontás előtt értesítette az illetékes közeget, hogy a várban álló püspöki házat és templomot hagyják érintetlenül.

Széchenyi idejére esett, hogy a ferences templomban csodálatos gyógyulások történtek. 1699–1703 közötti csodákat az érsek kivizsgálta, az eseményeket írásban rögzítette.⁷

Az érsek fehérvári tartózkodásáról 1704 kora tavaszáról értesülünk. Ez év március 10-én érkezett a városba, amikor éppen rövid ideig kuruc kézen volt. Az érsek pár napos tartózkodás után továbbindult a gyöngyösi béketárgyalásra.⁸

Széchenyi Pál érsek politikai szerepében

Széchenyi és Kollonics között politikai nézetkülönbségek voltak. Kollonics udvari ösztönzésre Magyarország újjászervezésének tervezetét (Einrichtungswerk...) dolgozta ki, melyben a Habsburg hatalom centralisztikus elveit hangsúlyozta. Megvalósítása érdekében több magyar arisztokratát (bizalmi férfiakat) hívott a bécsi udvarba, közte egyházi főurakat. A gyűlésen részt vett Széchenyi Pál érsek is. A gyűlés egyik napirendjén rendkívüli hadiadó megszavazása szerepelt. Az érsek az adó megszavazása kapcsán vétót emelt, említette a kamarai elnöknek (Kollonics Lipót-nak) hogy az exorbitans (mértéktelen) adót megszavazni ennek a gyűlésnek nincs joga, arra a magyar országgyűlés illetékes.⁹ Egyébként az országban elterjedt nézet szerint a hűtlenség vétkébe esik az egyén, ha a hazai törvények ellen cselekszik; jelen esetben az adót megszavazza. A magyar „bizalmi férfiak sápadoztak” az előterjesztés kapcsán, és némák maradtak. A főurak között volt Károlyi Sándor, aki felismerte az érsekben a nemzet iránti elkötelezettséget, pozitívan értékelte Kollonicsal történt konfliktusát.

A császár kihallgatáson fogadta az érseket, és számon kérte tőle ellenzékiségét. Az érsek rövid magyarázkodásba kezdett, és a Kollonicsal folytatott vitát megismételte. Lipót császárt az érsek érvei meggyőzték. Válaszában közölte, neki is ez a véleménye, de miniszterei a magyarokkal szemben az oktrojt hangoztatják, és neki ezt el kellett fogadnia. Kollonics közölte Széchenyivel, hogy az udvar megtalálja a módját annak, hogy az adót kivesse, és a rendek azt elfogadják. 1698. szeptember 10-én a bizalmi férfiakon túl az udvarba hívták a vármegyei és a városi köveket. A tanácskozáson megjelent Lipót császár, aki a rendek szemére vetette, hogy a szegénységgel rútol bánnak, minden terhet vele fizettetnek meg. Kevés ellenvetés hangzott el a rendek részéről, az udvar a rendkívüli hadiadót, 2 millió forintot elfogadtatta a gyűléssel, melyből 50%-ot egy esztendő alatt ki kellett fizetnie az országnak.¹⁰

A grófi diploma, 1697. március 30.

A grófi rangot Lőrinc fiának, Györgynek, Pál érsek testvérének adományozta az uralkodó. A diplomában feltüntették a család érdemeit, a testvérnek, Pál érseknek és nagybátyjának, György érseknek a dinasztia érdekében kifejtett cselekedeteit. A diplomából értesülünk egy Széchényi ős (Mihály) katonai szolgálatáról, aki 1526 után Veszprémben szolgált, és a vár parancsnokaként lovascsapatot és egy 200 fős gyalogsági egységet vezényelt. Megemlézték, hogy a parancsnokot hadtudományi szakembernek tartották. György érsek érdemei közé sorolták többi között, hogy a „most folyó török háború” költségeinek fedezésére több százezer forintot adott, és a katolikus vallás megszilárdítása érdekében szerzetesrendeket hozott létre, kolostorokat épített (közte a sümegi ferencesekét) a háború sérültjeinek menhelyet létesített, a vallási nevelést ifjúsági szervezetek, intézmények támogatásával segítette. Pál érsekről ugyancsak a török ellenes háborúval kapcsolatos cselekményeket említik: több ízben vett részt békedelegációkban, békekötéseknél volt jelen, és diplomáciai tárgyalásaival sikereket hozott a dinasztianak. Anyagi segítségül több ezer mérő ingyen gabona szállításával támogatta a táborokban tanyázó katonaságot. Györgynek, az adományozottnak harci sikereit sorolták fel. 1879 óta várkapitány, saját költségén csapatokat szerelt fel, és vezette őket a török ellen, ott voltak az egervári, pölöskei, szentgyörgyvári csapatok Buda, Székesfehérvár, Kanizsa, Szigetvár felszabadításánál.

Széchényi György, az első gróf, ekkoriban már hatalmas vagyonnal rendelkezett. Ugyanis György érsek halála (1695) előtt, 1692-ben véglegesen kezelésébe adta azt a hatalmas vagyont, melyet élete során a fiskustól szerzett. (A volt Nádasdy uradalmak; pölöskei, szentgyörgyvári, Sárvár-felsővidéki és a zálogban bírt birtokok együttesen 416 ezer kat. holdat tettek ki. Utóbbiak között jelentős a Fejér vármegyei Csókakő központtal kiépített birtokkomplexum, amely egymaga 89 ezer kat. hold.) György érsek a vagyonról korábban rendelkezett, Pál érseknek írta, hogy az uradalmakat a Széchényi nemzetségnek juttatja.¹¹

A diploma Széchényi Györgyöt; nejét, Morocz Ilonát; fiát, Zsigmondot; leányait Juliannát és Juditot, továbbá a leszármazókat az országnagyok közé sorolta, grófi (Graff) ranggal ellátta, akiket a Hochgeboren bzw. Euer Hochgeboren (méltóságos, ill. Méltóságod) cím illetett meg. György gróf és a család székhelye a Sopron vármegyei Széplak lett. A család felvette a Sárvár-felsővidéki előnevet, Pál érsek pedig a család jelmondatának választotta Pál apostol által alkotott mondatot: Si Deus pro nobis-quis contra nos. (Ha Isten velünk, ki ellenünk.)¹²

Széchényi Pál császári biztos

1704. január 2-án Lipót császár megbízólevelet adott az érseknek, a magyarországi felkelés vezéreivel történő egyezkedésre, a béke megkötése érdekében, és együt-

tal valóságos belső titkos tanácsossá kinevezte. Az érsek 1707-ig volt összekötő az udvar és a Rákóczi hívei között. (A német és cseh udvaroncok a tisztség visszavonását követelték, de a befolyásos kormánykörök és a külföldi követek felkeresték Salm herceget, a kormányzat fejét, aki megakadályozta az intrikából fakadó lépések teljesítését.) Az uralkodó véleménye: Magyarországon a rebelliót békés úton kell rendezni, mert a császári ezredek az itáliai, rajnai, belga, holland, bajor, francia hadszíntereken voltak lekötve.^{xiii}

Az udvari kormányzati körökben hangadó szoldateszka, élén az udvari haditanáccsal, Széchényi érsek jelölését eleve opponálta. Az volt a véleményük, hogy lepaktált a felkelés vezetőivel. Emlékeztették az uralkodót, hogy a rendkívüli hadiadó megszavazása kapcsán az érsek szembekerült Kolloniccsal és a kormányzat több fontos személyiségével. Az uralkodó véleménye azonban az volt, hogy olyan személy legyen a tárgyalások vezetője, aki eddig is bizonyította az udvar iránti hűségét, és a magyar felkelés vezetői is fogadják. Az udvari körök lojálisabb része kereste a megfelelő egyént a feladat képviselőjére.

Kölcsönös bizalmatlanság a felkelők és a bécsi udvari körök között

1703. év vége felé Széchényi Pált felkereste báró Scalvioni Jeromos az udvari kamara tanácsosa, akit az érsek még római tanulmányi éveiből ismert. A tanácsos a magyarországi felkelésről érdeklődött, és kérte véleményét, milyen úton-módon lehetne annak véget vetni. Az érsek előadta a felkelők vezetői: Rákóczi Ferenc, Bercsényi Miklós álláspontját. A gravámenekről (sérelmek) beszélt a tanácsosnak, amelyek oly mélyek, hogy annak megszüntetésére egyelőre nem lát megoldást. A bécsi udvar a magyarországi egyházakat is sanyargatja, a népet kizsákmányolja, jogtalanságok egész sorát követik el a császári katonák az országban. Egy levelében olvasható; nyúzzák a szegénységet, asszonyokat akasztanak fel, kínoznak, kifosztották a templomokat, papokat gyilkolnak. A kamarás a beszélgetésből azt a következtetést vonta le, hogy az érsek ismeri az ország bajait, a békéltető tárgyalásokban az ismereteket hasznosítani tudja. E tapasztalatokat közölte felettesével, mire az uralkodó az érseket császári biztossá kinevezte. A felkelés vezérei a békéltető tárgyalásokra küldött bécsi biztos-érseket elfogadták, Rákóczi a kezdeményezést üdvözölte, bár kétségei voltak, hogy Bécs nem kívánja a békét, a tárgyalások inkább az időhúzást szolgálják, míg a császári csapatok a francia földön felszabadulnak, s akkor teljes erővel rázúdulnak Magyarországra; 1704. február 5-én írta Széchényi érseknek, hogy a császár a törököket biztatta fel, hogy támadjanak Magyarországra. Az a hír is elterjedt, hogy Bécs a porosz udvarral egyezkedett egy 30 ezer fős sereg Magyarországra küldéséről, hogy a felkelést pacifikálják. Bécs Rákóczi életére is tört. A svéd követ jelentette uralkodójának, XII. Károlynak, hogy orgyilkost küldtek a táborba, egy száz hadnagyot, hogy végezzen a Rákóczival. A hadnagyot a kurucok elfogták, aki bevallotta küldetésének célját. (A kurucok a hadnagyot karóba húzták.)

(Bécsi ármány kategóriájába tartozott az udvarral konfliktusba kerülő, és a dinasztia érdekeit sértő cselekmények gyilkossággal való megtorlása. 1701-ben XIV. Lajos francia uralkodónak küldött levele az udvar kezébe került, melyben Rákóczi szövetséget ajánlott a francia királynak. Ez év áprilisban a Titkos Tanács parancsára Rákóczit elfogták, bebörtönözték, minden valószínűség szerint kivégzés várt volna rá, de felesége közreműködésével megszökött a bécsújhelyi börtönből. Ekkor több magyar főurat is összeesküvéssel gyanúsítottak, vizsgálat indult ellenük, s Széchényi érseket is bele akarták keverni az udvar elleni összeesküvésbe.)

Vallásháború lehetősége

Az érsek a polgárháború elemzésével a felkelés okait feltárta, s a megoldás kulcsát kereste. Rámutatott, hogy vallásháború fenyeget a protestánsok és a katolikusok között, s nem vitás, hogy ebbe a császári csapatok a katolikus oldalon avatkoznak be. A lutheránusokat Bécsből Okolicsányi Pál, az udvar elismert jogtudósa bízta fel, követeljék Lipót császár vallási törvényeinek eltörlését, a linzi békében kimondott szabad vallásgyakorlást, az elvett templomok visszaadását. (A linzi békét 1645-ben I. Rákóczi György kötötte III. Ferdinánddal; az uralkodó elismerte a protestánsok vallásszabadságát, az elfoglalt templomok közül 92-t visszaadott.) Okolicsányi szerint a felkelők vezéreitől a magyarországi protestánsok engedményeket nem várhatnak, mert valamennyien katolikusok. A protestáns követeléseket még Bécsben átadta Okolicsányi a küldöttség vezetőjének, Széchényi Pál érseknek. Az érsek tapasztalta, hogy a vallási kérdés felvetése bécsi intrika, és a felkelés egységének megbontására irányul, mert Okolicsányi nyíltan izgatott a protestáns érdekek mellett. Az 1704. márciusban kezdett gyöngyösi gyűlésen Rákóczi leszerelte a protestáns követeléseit, mondván, hogy a kérdés országgyűlési hatáskör, arról most nem dönthetnek. Egyébként az értekezleten 25 pontból álló követelést nyújtottak át az érseknek, melyben két vallásügyi kérdés is szerepelt. (Az egyik a jezsuiták eltávolítása az országból.) A második gyöngyösi értekezleten (1704. szeptemberben kezdődött) Okolicsányi biztatására 13 vármegyéből érkeztek protestáns követek, akik ismét a linzi béke protestánsokra vonatkozó pontjainak elismerését követelték. A követeket a felkelők vezetői között levő evangélikusok (köztük Vay Ádám) szerelték le. A protestáns követek agresszivitása mélységesen megdöbbentette Széchényi Pál érseket.¹⁴ A békedelegáció és a haditanács közötti konfliktus egyre élesedett. A gyöngyösi tárgyalások kudarca után küldte a haditanács Heister Siegbert tábornokot Magyarországra, a császári hadak fővezérének. Heister a szoldateszka egyik vezetője, a Dunántúlt elfoglalta, Veszprémet 1704. május 31-én feldúlta, a várost kirabolta, felgyújtotta a házakat, leégett a püspöki székesegyház, a palota, a káptalan tagjait meggyilkolták. Heister a város feldúlásáról értesítette az érseket, s tudomására hozta, hogy a pusztítást katonái az ő békedelegációs szerepvállalása miatt hajtották végre, a haditanács akaratából. Levelében írja még, hogy egész Alsó-Magyarország

meghódolt a császárnak, kivéve az egyházmegye, melynek ő a püspöke. Óva inti, hogy a nép adja meg magát, s „ne várják meg, míg katonái prédára hányják, feleségestül, gyermekestül,” s figyelmezteti, hogy a püspöki birtokokat is felprédálják. A császár és a miniszterek előtt ismertek Heister kegyetlenkedései, és nem tudták megfékezni a szoldateszka képviselőit. Az uralkodó előtt az érseket megvádolták, hogy a pártfogolja a felkelőket. Heister mellett még Savoyai Eugen is, a szoldateszka másik embere. A nagyműveltségű főúr tudomására hozta az érseknek, hogy méltányolja törekvéseit, de a kiegyezést ellenzi, mert a rebellió a monarchiának sokat árt. Egyébként sem lehet belegeyeznie abba, hogy a birodalom keleti fele elszakadjon, mert a felkelők követeléseinek elfogadása esetén ez történné, mivel az országrészre Bécsnek szüksége van, mert a török elleni osztrák támadások innen indulnak, és a védelmet is itt kell megszervezni.

Külföldi megfigyelők a tárgyalásokon

Az érsek megbízatása terhes voltáról beszélt az angol követnek; az események alapján „bizván állítja”, az udvar kijátssza törekvéseit, melyeket az uralkodó iránti jó szándékból tesz. Belátta, hogy a német, cseh államférfiak a háború mellett kardoskodnak, személyét gátló tényezőnek állítják be, aki védi a magyar alkotmányos rendet, a közjog restaurálására törekszik. A császár elé terjesztett javaslatok jórészt a felkelő vezérektől származtak, melyeket elég nehezen lehetett tőlük kicsikarni. Az érsek hangsúlyozta Gyöngyösön, hogy Lipót kegyelmet ajánlott a felkelőknek, továbbá helyreállítja a nemesi szabadságot. Rákóczi viszont kikötötte, hogy a békét garancia mellett lehet megkötni és megtartani. A garanciát a külföldi hatalmak nyújthatják. A holland és az angol megfigyelők a felkelők kételyeit elfogadták, azt jelentették uralkodóiknak, hogy Bécs az engedményeket a hadszíntéri eseményekhez köti, s ha egy-egy csatában fegyverei győztek, elmaradt a tárgyalás békés hangneme. Érzékelték, hogy a magyar közjogi viszonyokat a felkelés győzelmes fegyverei vívhatják ki, restaurálhatják a rendi dualizmust, amely az 1687 előtti viszonyok helyreállításával érhető el. Ennek az volt a lényege, hogy a magyar rendek az állami irányításban részesedtek, a hatalmat az országgyűléseken (rendi gyűlésen) gyakorolták, és teljes joggal irányították a közép- és alsó fokú közigazgatást. A had- a pénz- és a külügy irányítása csakis a rendi gyűlés határozatai alapján történhetett.

Az érsek járt a felkelők táborában: ott volt Gyöngyösön (1704. március 17–28; és augusztus) Egerben (1705, április, május eleje) Miskolcon, Selmecebányán (1704. október–november) Széchenyben, Szegeden, Pakson, Gyulán, Sopronban, Pozsonyban, Nagyszombatban (1705. október–1706. július 22.) A bécsi udvaroncok elérték Lipótnál, hogy az érsek mellett jelen legyenek a tárgyalásokon Bécshez hű magyar főurak. A selmeci gyűlésen az érsek háttérbeszoritása érzékelhető. Ott volt Koháry István, Lamberg Zsigmond, Szirmai István, a bécsi javaslatokat Seilern János terjesztette elő, akiről köztudomású volt, hogy az érsek kérlelhetetlen politi-

kai ellenfele. Csillapítóan hatott a gyűléseken a külföldi követeknek, mint megfigyelőknek a jelenléte. Gyöngyösről a lengyel, török, bajor megfigyelők a bécsi udvar tudtával beszámoltak uralkodóiknak, de elmondták véleményüket Lipótnak és környezetének.

Lipót császár 1705. május 5-én elhunyt. (Az egri tárgyalások alatt értesült az érsek a császár haláláról.) Utódától, Józseftől a felkelők vezérei a béketárgyalások sikeres befejezését várták. Forgách Simon közölte a felkelő vezérekkel; József elégedetlen apja magyarországi politikájával, ezért is engedékenyebb politikát vártak tőle. Hatalomra kerülésével azonban az udvari szélsőségesek rávették a politika folytatására. A szoldateszka bizonygatta, hogy Magyarországot és Erdélyt a 16 éven tartó sikeres háború eredményeként csatolták vissza a birodalomhoz, és iure belli (háború jogán) az uralkodó tulajdona. Legszűkebb környezetéhez tartozó Savoyai Eugen, és Wratisslaw cseh kancellár bizonygatták a fegyveres úton történő pacifikálást, amire Bécsnek joga van. József hamarosan 27 ezer főből álló sereget küldött a felkelés leverésére. A nagyszombati tárgyalásokra a cseh kancellárt és Aspremont grófot küldte. A kancellár előterjesztésében elsőként szerepelt a felkelés vezetőinek a császári kegyelem, és a magyarországi viszonyok rendezése. A császár azonban ragaszkodott Erdélyhez, melynek átadását megtagadta. Amikor ezt a kancellár kimondta, Rákóczi megszakította a tárgyalást. 1706-ban a Rozsnyón összehívott szenátori gyűlésen francia biztatásra határozat született a Habsburg háztól történő elszakadásról, melyet az ónodi gyűlésen (1707. június 14.) deklaráltak. A követek kijelentették, hogy „József nem királyunk”. (A kuruc Fejér vármegyei közgyűlés 1707. május 13-án Szentmihályon választotta meg az ónodi országgyűlésre küldendő követeket.) Az Ónodon hozott egyházi vagyonok konfiskálásáról szóló határozat érzékenyen érintette Széchényi érseket, a veszprémi püspökségi és káptalani uradalmak elvesztéséről.

Visszavonulás a politikai életből

Az érsek ezután kivonult a politikai életből. 1708. évi pozsonyi országgyűlés kezdete előtt az országház előcsarnokában állt Pál érsek Keresztély Ágost primás mögött a király és kíséretének fogadására egybegyűlt főurakkal. A pápához írt levele egy megtört lélek vallomása: „a balvégzetű forradalom idején nem kíméltem fáradságot, igyekeztem, hogy az óhajtott békét a hazának visszaszerezsem, de minden eszköz sikertelen lett.”¹⁵

Az érsek a szatmári békét nem érte meg. 1710. május 22-én Sopronban elhunyt. Bánfalván, a pálos templom kriptájában temették el. A nemzethez hű emberek gyanakodtak az érsek gyors halála miatt: elterjedt; a 65 éves érseket arzénal Kollonich Lipót mérgezte meg. (Ez tévedés, mert Kollonich 1707 januárban elhunyt!) A híresztelés azon alapult, hogy az elhunyt érsek fizikailag nem volt törékeny alkat. A békekötés az érsek halálakor közelgett, az udvar közbeléphetett, nehogy akadályozza a kiegyezést.

1709–1710. években a felkelés hanyatlott; a pacifikációt Pálffy János generális hajtotta végre, aki a haditanácstól 1710. novemberben a felkelés felszámolására teljes hatalmat kapott, beleértve a béketárgyalásokat is. Károlyi Sándorral a kompromisszumkeresés napirenden volt. József császár 1911. április 17-jén elhunyt, az általános kegyelem kihirdetése, a szatmári béke megkötése április 30-án megtörtént, a majtényi fegyverletételre másnap, május 1-jén került sor. A béke értelmében a császár betartja Magyarország és Erdély alkotmányos jogait, a felkelők megtarthatják birtokaikat, a kurucok személyi mentességét a béke pontjaiba belefoglalták.

A nemzet 1711-ben az enyészet szélére sodródott. Pálffy János az alkotmányos restauráció híve, (nézetei közel álltak Pál érsekhez) megmentette a nemzetet. A békekötésben az érsek által vezetett tárgyalások eredményei támpontul szolgáltak az egyezkedő feleknek, és a létrejött közjogi kompromisszum biztosította a nemzeti létünket.¹⁶

Pál érsek hamvait 100 év múltán áthelyezték a cenki nemzetségi sírboltba. Az adatok szerint az érsek főpapi díszben volt látható, jobbjai, a rokonság, Albert szász herceg ezredéből díszőrség kísérte a menetet Cenkre. Kései utód, Széchenyi Viktor 1910-ben megszemlélte a tetemet, és leírása szerint a hamvak épségben voltak. Fekete bajusz, szakáll borította az arcot.¹⁷

2007-ben a tetemet a ma lehetséges legjobb eszközökkel megvizsgálták. Ennek eredményeként közölték, hogy „nem lehetett kimutatni az arzén nyomát”.¹⁸

FORRÁSOK

- TÖREDÉKEK = Töredékek a sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi nemzetség történelméből. Írta Széchenyi Viktor. Székesfehérvár, 1933. (Az összeállítás történeti részeit a szerző bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi család története (I, II, III. k.) c. kiadványokból merítette.)
- KÁROLYI S. = Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei I. k. Kiadó, Szalay László, Pest, 1865.
- KATOLIKUS LEXIKON = Magyar Katolikus Lexikon, 2007. XII. k.
- LAUSCHMANN = Lauschmann Gyula, Székesfehérvár története, Közlemények Székesfehérvár város történetéből, I. k., A honfoglalástól a török kiűzéséig, Székesfehérvár, 1993 ; II. k. A török kiűzésétől a XVIII. század végéig, Székesfehérvár, 1994.
- VESZPRÉM SZEMLE = Farkas Gábor; Törökös irányzat Veszprémben. Veszprémi Szemle, XVII. századi várospolitikai, 2010. 3–4. sz.
- HÓMAN-SZEKFŰ = Hóman Bálint és Szekfű Gyula, Magyar történet, IV. k. Budapest, 1935.
- ESZTERGOMI ÉRSEKEK = Lakatos Andor; Szerk. Beke M. Esztergomi érsekek, Budapest, 2003. 319–325. p.
- MÚMIAKUTATÁS = Internet; Interdiszciplináris múmiakutatás, 2007. (Széchenyi Pál.)
- SZÁZADOK = Láczy Gyula, Széchenyi Pál kalocsai érsek s a magyar nemzeti politika, Századok 1882, 4. sz., 273–299. p.
- EURÓPA TÖRTÉNETE = H. A. L. Fisher, Európa története, II. k. Budapest, é. n.

JEGYZETEK

- ¹ TÖREDÉKEK, 103, 226–228. p.
- ² KATOLIKUS LEXIKON, XII. 649. p.
- ³ SZÁZADOK, 1882, 273–299. p.; VESZPRÉMI SZEMLE, 2010, 3–17. p.
- ⁴ HÓMAN–SZEKFŰ, IV. 409. p.; LAUSCHMANN, IV., 347. p.
- ⁵ SZÁZADOK, 1882, 273–299. p.
- ⁶ SÜMEGI KALAUZ, (1993.), 51–52. p.
- ⁷ KATOLIKUS LEXIKON, XII. 649. p.
- ⁸ LAUSCHMANN, II. 41. p.
- ⁹ HÓMAN–SZEKFŰ, IV. 269. p.
- ¹⁰ ESZTERGOMI ÉRSEKEK, 319325. p.
- ¹¹ TÖREDÉKEK, 104, 135, 139, 228–234. p. Széchényi Viktor véleménye: György érsek birtokszerzését homály borítja. Tény viszont „az érsek becsületességéhez kétség nem fér”, aki a bécsi udvarnál persona gratissima. Az udvarnak és több főúrnak nyújtott nagy összegű kölcsönöket. A kincstár a hosszú háborúskodás idején kimerült, visszafizetni a pénzt nem tudta. Lipót császár a fiskus kezelésében levő uradalmak adományozásával, a főurak birtokaik zálogba adásával törlesztették a kölcsönöket.
- ¹² TÖREDÉKEK, 135–139, 228–234. p.
- ¹³ HÓMAN–SZEKFŰ, IV. 288. p.
- ¹⁴ HÓMAN–SZEKFŰ, IV. 297. p.
- ¹⁵ SZÁZADOK, 1882, 273–299. p.; KÁROLYI S. 1865, I. 45. p.
- ¹⁶ SZÁZADOK; uo. EURÓPA TÖRTÉNETE, 419–423. p.
- ¹⁷ TÖREDÉKEK, 186. p.
- ¹⁸ MŰMI AKUTATÁS, 2007. évben.

Veszprém feudális évszázadai

VARGA BÉLA

A város első évszázadai

Veszprém már a honfoglalás korában komoly erősség és székhely, frank-szláv fejedelmi szállás is volt. Anonymus, III. Béla király névtelen jegyzője a *Gesta Hungarorum* című művében egy egész fejezetet szán annak előadására, hogy a honfoglaló magyarok 900 tavaszán Veszprém várát, az egész vidék megszerzésének és megtartásának kulcsát szokatlanul és páratlanul nehezen, másfél hétig tartó ostrom után foglalták el.¹

A város szerepe és tekintélye az államalapítás évtizedeiben, a 10. század végén és a 11. század elején csak tovább növekedett. Egyes feltételezések szerint a Veszprémvölgyi Görög Apácakolostort még 995 előtt, Géza fejedelem alapította.² A hagyomány szerint Géza, feleségének, a Konstantinápolyban megkeresztelt erdélyi Gyula lányának, Saroltnak engedte át Veszprémet, ezzel kezdeményezője és első alapítója volt a királynéi székhely intézményének. Sarolt szívesen jött Veszprémbe

A veszprémvölgyi apácák 1109-ben megújított (latin nyelvű) alapítólevele

és tartózkodott itt, már özvegyként akkor is a városban időzött, amikor Koppány (?–997 v. 998) vezér az özvegy kezének és a hatalom megszerzésének érdekében erős haddal felvonult, a város környékén István seregétől megsemmisítő vereséget szenvedett, testét felnégyelték és annak egy darabját a Veszprémi Vár kapujára szegezték.³

Államalapító királyunk I. (Szent) István (977–1038) az új állam- és egyházszervezet megteremtésével, az országnak Európa nyugati feléhez történő csatlakoztatásával nem csak véglegesen lezárt egy korszakot (a kalandozások korát, amelynek letragikusabb állomása 955. augusztus 10-én az Augsburg melletti Lech mezei vereség volt⁴) a magyarság történetében, megteremtette az elkövetkező századok alakulásának feltételeit is. Első királyunk törekvéseinek előmozdításában, az új alapok lerakásában egyaránt meghatározó szerepet, hűségéért kiemelt figyelmet és nagy kiváltságokat kapott Veszprém. Egyes kutatók úgy vélik, városunk egy ideig az egyházi központ elsőségéért is vetekedett Esztergommal. Az 1002-ben keltezett pannonhalmi alapítólevél megnevezi a veszprémi Szent Mihály-egyházat, amelynek akkor már püspöke volt. Gizella (985?–1065) királyné is szerette a Veszprémet, szívesen időzött itt, udvarháza volt a városban, a később épített Gizella-kápolna szomszédságában, alapította és felépíttette a Szent Mihály-székesegyházat. A fiatalon és tragikus körülmények között elhunyt Imre herceg (1007–1031) pedig itt tett szüzeségi fogadalmat. A hagyomány nem megalapozatlanul tartja Veszprémet a királynék városának. A koronázási jelvényekkel (királynéi trónszék, pecsét, legfontosabb okiratok) együtt itt őrizték a királynék színarany koronáját. Ez is eredete annak, hogy a veszprémi egyház püspöke minden külön kinevezés nélkül a királyné kancellárja volt.

István utódai, Árpád-házi királyaink is kiemelt figyelemmel kísérték, gyakran felkeresték, birtokokkal gazdagították és új kiváltságokkal ruházták fel a város földesuraságát jelentő egyházi intézményeket. II. Endre király 1217-ben Róbert püspöktől (1209–1236) átvette a színaranyból készült királynéi koronát és a szentföldi keresztet háború költségeinek fedezésére értékesítette azt. Visszatérve négy faluban (Paloznak, Vászoly, Pécsely, Ábrahám) lakó népeket ajándékozott a veszprémi egyháznak.⁵ Károly Róbert (1288–1342) 1313-ban a vásárvámokkal együtt az ispánságot (a későbbi vármegyei főispánságot) a veszprémi püspöknek és utódainak adományozta, a veszprémi Vár őrseregét és a várost irányító várnagyot a püspök alá rendelte.⁶ Visegrádon, 1341-ben kelt oklevelében a veszprémi székesegyházat a királyné kápolnájának nevezte, egyben nevén nevezte azt a forrást is, amelyből ennek az egyháznak és főpapjainak kiváltságai, köztük a királyné koronázásának joga eredtek.⁷ Már az alapítás körüli évtizedekben a veszprémi római katolikus egyház az országnak egyik leggazdagabb püspöksége, a királyné számára kihatott hatalmas birtok, uradalom központja volt.

Az államalapítás utáni első évszázadokban megteremtődtek a gazdasági és közjogi feltételei annak, hogy a római katolikus püspökség és a káptalan Veszprém városát sajátjává, az itt élőket pedig jobbágyaivá tegye.

Első királyaink csak egyházakat alapítottak, s ennek megfelelően ők és a római katolikus egyház más jótevői adományait Veszprémben sem a püspöknek vagy az akkor még nem létező káptalannak, hanem Szent Mihály-egyháznak adták. A hatalmas vagyon felhasználásáról két évszázadon át a püspök kanonokjaival, konventjével együtt rendelkezett. A püspöki egyházakat monostorral látták el, amelyben a püspök szerzetesi életközösségben együtt élt, egy fődél alatt lakott, együtt zsolozsmázott, együtt étkezett, és közös teremben aludt kanonokjaival, kiknek testületét csak 1200 körüli években kezdték káptalannak nevezni. Addig a kanonokok a püspökkel szemben olyan alárendeltségi kapcsolatban voltak, mint a szerzetesek apátjukkal szemben. A székesegyház mellett kezdetektől működött tehát a püspök tanácsadóinak testülete, majd hiteles helyi teendőket és a papi utánpótlás nevelését is végző későbbi káptalan előzménye.

A 11–12. század fordulója táján alakult ki a káptalan testülete, amelynek tagjai kanonokok, vezetője a nagyprépost. A székesegyházak mellett létrejött káptalanok alapvető változást hoztak a magyarországi írásbeliség fejlődésében. A veszprémi székeskáptalan feltehetőleg hazánkban az elsők között végzett hiteles helyi tevékenységet, így vonzáskörzetében alapvető szerepet vállalt, oklevelek kiállításával 1874-ig közjegyzői funkciókat látott el. Tagjainak száma az évszázadok során többször változott: volt 32 tagú, a török kiűzése után 6, napjainkban a nagykáptalan 12 főből áll.⁸

A Csák Péter (?–1283?) nádor hadai által 1276. november 18-án elpusztított veszprémi főiskola, amelyben a szabad művészetek mellett a jogtudományokat is oktatták, első helyen állt a korabeli hazai hasonló intézmények között, elismertsége, professzorainak száma és felkészültsége, látogatottsága vetekedett a párizsi főiskoláival, könyvtárának nagysága talán meg is haladta azt. Nem ismerjük a főiskola alapításának körülményeit és idejét, de az feltételezhető, hogy a 13. században egy ennyire nagyjelentőségű intézmény létrehozásához évtizedekre, egyesek szerint évszázadra is szükség lehetett. Jellemző, hogy működésének nagyszerűségét éppen elpusztítása okán örökítették meg. Veszprém városa (s talán az egész ország) számára a középkor egyik legnagyobb vesztesége volt, hogy ekkor az ország sorsát is meghatározó, de egymással szembenálló, óriási birtokokkal és mérhetetlen hatalommal rendelkező két család (a Csák és a Kőszegi) közötti ellentétek éppen a mi városunkban, ennyire erőszakos módon jelentek meg. Csák Péter hadai elpusztították Kőszegi Péter veszprémi püspök (1275–1288) székvárosát, az esztergomi érseki székre is pályázó főpap pedig semmit nem tett Európa egyik legnagyobb oktatási intézményének újjáépítése, újraindítása érdekében.⁹

Az egyházi vagyon és hatalom kialakulása Veszprémben

I. (Szent) István által kiadott, vitatott keltezésű (1002-ben vagy 1009-ben kelt) adománylevél a veszprémi egyházmegye alá rendeli négy vár, Veszprém, Fehérvár,

Kolon (Zala) és Visegrád területéhez tartozó megyéket, valamint hét megnevezett (Hajmáskér, Ősi, Kér, Berény, Füle, Marcalfő, Szentendre) települést.¹⁰ Önálló jogú, ingó- és ingatlanulajdonnal rendelkező testületként a káptalanról egy, 1181-ben kelt oklevélben olvashatunk először, amelyben a pápa magyarországi követe megerősíti János (1181–1199) veszprémi püspöknek és kanonokjainak a Szent Mihály-egyház négy szolgálója javára tett 28 hold föld és kaszáló adományozását.¹¹ A 13. század második felére befejeződött a veszprémi és a városkörnyéki püspöki és káptalani birtokok szétválasztása is. Püspöki birtokká vált a Vár, a körülötte kialakult városrészeket, akkor még önállóan tekinthető településeket (szegeket) felosztották. „A vár alján élő népek 1313-tól a püspök és a káptalan jobbágyai lettek...”¹² A püspökségé lett a Vártól keletre és délre fekvő terület, a Cserhát, az Óváros tér és környéke stb., a káptalan tulajdonába került a Vártól északra és nyugatra fekvő rész, a Felsőváros (Dózsaváros), a Hosszú (Jókai Mór) utca stb. Összességében egy ideig még a püspöki uradalom volt nagyobb, később a káptalani, amely nem sok idő múltán már 26 falut birtokolt. A 14–15. században, az akkor meglehetősen népszerű oltárjavadalmak is többségükben a káptalani birtokokat gyarapították. A korai oklevelek tanúsága szerint egyes kanonokok is jelentős, örökölhető magánvagyonnal rendelkeztek, amelyek örökös hiányában ugyancsak az egyházzra szálltak. Az 1430 körüli időből fennmaradt a veszprémi káptalan kincseinek leltára, melyből kitűnik, hogy már akkor tekintélyes könyvtárral, sok egyházi kincessel és számos díszes textíliával rendelkezett. A 16. század elején 6 malma volt Veszprémben, további 25 malma a közeli falvakban, amelyek a tulajdonosnak jelentős bérjövédelmet hoztak. A Balaton-környéki falvakból több mint 1700 hektóliter bordézsalmát kapott. Az 1524. évi püspökváltáskor készült urbárium szerint a veszprémi püspök évi jövedelme 5-6 ezer forint lehetett.¹³

A szétválás azt is jelentette, hogy a 13. század végén a kanonokok nem a Várban, hanem a hegy körül kialakuló településrészekben, többségükben az akkor kevésbé meredek lejtésű nyugati oldalon (amit nyugati káptalannak is hívtak), saját házakban laktak. A 18. század második felében azután a kis térj-meg utcáktól, régi házaktól és belső várfaltól megtisztított Várban megépítettett, a városnak ma is ékkövéjét alkotó palotákba költöztek vissza a testület korabeli tagjai.

1793-ban királyi utasítás rendelkezett a veszprémi káptalan birtokai ügyében.¹⁴ A 19. században az állattenyésztés visszaesett a városban, mert a földesuraságok a legelőket a város polgárainak állatai elől elzárták. Később a káptalan és a püspökség majorságaiban a ló-, és főként a szarvasmarha-tenyésztés fontos szerepet kapott, a nagy legelőkön pedig fogadott birkások tartották állataikat. Volt időszak, amikor a Veszprém körül legelő birkacsordákban a juhok száma elérte a tízezret, még 1870-ben is 7.265 birka legelt a három település (Veszprém, Kádárta, Gyulafirátót) határában. Korábbi tagosítások révén egységes gazdasággá tudták becsatolni a márkói és herendi birtokokat is. A század végén Veszprém határában a püspökségnek 3,856, a káptalannak 1.932 katasztrális hold nagyságú földbirtoka volt.¹⁵ A 20. század elején, 1911-ben a káptalan volt Veszprémben a legtöbb adót fizető gazdasági

egység: 3209 korona adót fizetett. A második a püspökség, a harmadik, 1819 koronával Veszprém városa. Gazdag járandóságai (tizedek, tizednegyedek, a földbirtokok és malmok szolgáltatásai, bérjövödelmei) lehetővé tették, hogy püspökség és a káptalan mindig újabb és újabb ingatlanokat vásárolhatott, amelyek ezeket a jogi testületekett tartósan, 1945-ig Veszprém első földesurává tették. A káptalan 1945-ig Jutaspusztán (Újmajjossal) 1251, Kádártán (Gelemér-majjossal) 928, Gyulafirátóton 3.257 katasztrális hold birtokkal, halastóval, a Jutaspuszta melletti Szabó-dombon 5 hold szőlővel rendelkezett.

A római katolikus egyház működését és vállalt feladatainak (oktatás, szociális és karitatív munka stb.) ellátását szolgáló földbirtokok ajándékozásának és megőrzésének kérdéskörét az évszázadok során számos királyi rendelkezés szabályozta. Egyes időszakok korlátozásaitól eltekintve már kezdetektől, I. (Szent) István korától bárki ajándékozhatott földbirtokot az egyháznak, de azt senki nem tulajdoníthatta el. Így alakult ki a kereskedelmi forgalomtól elzárt vagy kötött korlátozása, egyházi tulajdonú, az 1.000 katasztrális hold feletti nagybirtokkal összefüggő (holtkéz) tulajdonviszony, amelyet csak a 19. század végén enyhítettek. Veszprémben ekkor is, ennek okán is nyilvánosságot kapott, hogy a városban és környékén jelentős nagyságú földterületek évszázadok óta a római katolikus püspökség és a káptalan tulajdonában vannak, az egyházi testületek juttatások, ajándékozások (pl. végrendeletek), vásárlások révén csak tovább bővítették ezek nagyságát. Benkő Károly ügyvéd 1896-ban egy újságcikkben vetette föl, hogy a püspökség évtizedek óta felárral vásárolja meg a város területén felszabaduló földterületeket, és ezzel akarva-akaratlanul gátolja a város polgári fejlődését.¹⁶

A két világháború közötti években, 1935-ben a római katolikus püspökség 50,513 (ebből: 11.513 szántó, 30,401 erdő 1,931 szőlő), a káptalan 47.683 (ebből: 8.963 szántó, 13.031 erdő, 1,320 szőlő) katasztrális hold földtulajdonnal rendelkezett.¹⁷ A káptalan 11 intézségénél és 3 erdőgondnokságánál 570 állandó cseléd dolgozott. 1939-ben a káptalannak csak földművelésből 184 ezer pengő, állattenyésztésből ennek többszörös tiszta jövedelme származott. Az egyházi birtokokat két jószágkormányozásból irányították: a püspöki gazdaságokat 1903-tól a Komakút téri (ma az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Megyei Közművelődési Intézet), a káptalani birtokokat 1799-től a Jókai Mór utcai (ma Gizella Hotel és étterem) épületekből.

A török kor és azt követő századok polgári harcai

A mohácsi csataterén hét főpap esett el, Várdai Pál veszprémi püspök (1520–1524) nem volt közöttük, de életben maradása legfeljebb késleltette az egyházmegye széthullását. A két, majd három részre szakadt országban a Zápolyai János pártján álló hadak háromszor támadták meg, két ízben foglalták el Veszprém várát. Harmadszorra Enyingi Török Bálint hadai 1537-ben vették be és dúlták fel. A Veszprémi Vár a hódoltság másfél százada alatt nyolcszor cserélt gazdát. Az

1540-es évek elején a török veszedelem elől a püspökség Sümegre, a káptalan tagjai és a két apácázárda lakói az ország nyugati felébe (Körmenre) költöztek. Később a falvak papsága is elmenekült vagy elhurcolták. A pap nélkül maradt falvakban a németföldről érkező hitújító eszmék gyorsan terjedtek, a mohácsi csatavesztés utáni káosz, majd a török hatalom tudatosan elősegítette a vallási megosztottságot. Luther Márton 1517-ben ragasztotta ki hittételeit a wittenbergi vártemplom ajtajára. Dévai Bíró Mátyás prédikátor Veszprémet, az ország egyik legfontosabb katolikus püspöki székhelyét ugyan elkerülte, de Kádártán és a Dunántúl középső részén már 1534–1535-ben hirdette az új tanokat.¹⁸

Birkenstein metszet (1686) nyomán a 19. században készült acélmetszet a Várról

A 16. század második felében a török ellen állandó harcok között élő veszprémi városlakók között is gyorsan erősödött a reformáció szelleme: 1570-ben Bátai Imre, 17. század elején, 1612-ben Nagy Gáspár személyében volt lelkészük.¹⁹ Pathai István (1555–1637) által vezetett anyakönyvek 1614-ben kezdődnek, adataikból már egy fejlett egyházközösség élete tárul elénk. Az itt előkerülő nevek között az akkori várórség színe-java megtalálható. Pathai utóda, Gál Imre (1596–1655) 1624-ben került Veszprémbe, a Várban 1627–1629 között templomot építtetett. 1630-tól volt iskolájuk, ahol Szerdahelyi István oktatta azokat az ifjakat, akik átvették elődeik várvédő fegyvereit, vagy a város ipari, gazdasági életének továbbvivőiként előkészítették azt a polgári törekvést, amely száz évvel később Veszprémet szabad királyi várossá akarta tenni.

A török korban, 1548-tól a várbeli őrsereg élén már nem a püspök várnagya, hanem a királyi várkapitány állt, aki a város első embere is volt. A véghely sorsát

1702-ig a (többségük római katolikus vallású) várkapitányok intézték. A várbeli zsoldos őrsereg tagjai viszont a 17. század közepén már állandó lakosok, magyar nemesek, iparosok vagy jobbágyok, tehát városi, többségükben reformátusvallású, erősödő öntudattal rendelkező polgárok voltak. Saját házaikban laktak, békés időkben szántottak-vetettek, a Séd völgyében, és más művelhető területeken is kerteket, gyümölcsösöket alakítottak ki. A város körüli dombságokon és a közeli Balaton-felvidéki falvak határában szőlőt műveltek, a termelt bort saját kocsmájukban mérték ki. Kereskedtek, békés időszakokban még a törökkel is. A városban kialakulóban volt egy erősödő iparos réteg, amely már a 17. század második felében számos céhszervezetbe (vargák, lakatosok, takácsok, borbélyok, szücsök, vízimolnárok, csapók, asztalosok, tímárok, tobakok, szabók) tömörült, majd két évszázadon át egyik meghatározója volt Veszprém életének és fejlődésének.

Az önállóságot és függetlenséget megtapasztalt és ahhoz hozzászózott városlakók és a földesurások (a püspök és a káptalan) közötti nem hivatalos küzdelem a 17. század közepén, a város földesurainak Sümegről és az ország más, a török által meg nem szállt részeiből történt visszatérése után nem sokkal megkezdődött. A török kor utolsó szakaszában és a 18. század elején rendszeressé váltak a birtokpercek és egyéb viták a városi polgárok és a káptalan között. Az állattenyésztés Veszprém lakossága egy jelentős részének évszázadokig nyújtott megélhetést. A város tágabb határa ugyan a földművelésre csak korlátozottan alkalmas, de a Séd völgyében nagyon jó legelők voltak. A 17. században és a 18. század jelentős részében a város lakói, a volt várórség tagjai és leszármazottaik lovaikat és más számosállataikat szabadon legeltették a város környéki réteken, főként Jutaspuszta környékén. A városba visszatért káptalan megtiltotta a jutasi legelők használatát, de ezt a város lakói nem akarták elfogadni, az egyházi szervezet által emeltetett birtokhatár-jelzőket lerombolták.

A városi polgárok nem szívesen mondtak le a megszerzett jogokról, annak ellenére, hogy a várórség 1629-ben elismerte a városba visszatért püspök és káptalan földesúri jogait. Rendszeresek voltak az összeütközések, a viták és perpatvarok, amelyeket néha a királyi intézmények beavatkozása is igyekezett elsimítani, nem sok eredménnyel. A káptalan 1681-ben a soproni országgyűlésen kimondatta régi jogai egy részének visszaállítását. A városlakók viszont öntudatosan arra hivatkoztak, hogy ők vagy őseik védtek és foglalták ismételten vissza a Várat, tehát az elmenekült földesurak régi jogait már csak elévülés miatt is elveszítették, ezek a jogok rájuk, a harcosokra, és egyben a város lakóira szálltak át.

A török kiűzése után lassan újraéledő és a fejlődés útján meginduló Veszprém polgársága rendezni kívánta viszonyait és jogait. Az évszázadig tartó viták és megállapodások sorában a szabad legeltetés mellett rendezni kellett meghatározó jellegű gazdasági városigazgatási és polgárjogi kérdéseket is. Ebben szerepe volt annak is, hogy az egyházi földesurásokat gazdagították többek között a malmok alapítása és működtetése, a vásárvámok és piaci jogok, kocsmanyitás és nyitva tartás. De a város polgárai sem akartak lemondani ezekről.

A káptalant is képviselő Széchényi Pál püspök (1687–1710) és a Luka Benedek

városi kapitány által képviselt városiak a jogállások és jogkörök tisztázása céljából 1702. május 10-én, Sümegen kompromisszumos egyezséggel zárták az addigi vitákat. Ez a megállapodás még engedélyezte a szabad felgettetést, de a későbbiek során egyre több szigorítást vezettek be. A földesuraságok lemondtak a város robotteljesítési kötelességéről, de a város tizedet vagy 20 forintot fizetni tartozott. Hat hónapig egyházi fenntartású, hat hónapig a város polgárai által működtetett kocsmák tarthatnak nyitva. Hungler József az 1702-ben megkötött „contractus” eredményét így summázza: „*A polgári elemeknek pedig sem közigazgatási, sem politikai hatalom nincs a kezében.*”²⁰

A földesuraságok nevében 1723. július 30-án Esterházy Imre püspök-főispán (1723–1725), a város nevében Demkovits József írt alá új kontraktust.²¹ Az új egyezés sok vonatkozásban az addigiaknál sokkal súlyosabb megszorításokat tartalmazott, a város jogilag is a teljes alávetettség állapotába került. A város minden évben köteles volt jövedelmeiről a földesúrának számot adni. A magisztrátus tagjainak megválasztása a püspök előtt történhetett. A püspök jelölte ki azt a négy (három katolikus, egy kálvinista) személyt, akik közül főbíróvá választhatták. A földek és házak eladása csak a területileg illetékes földesuraság engedélyével történhetett. Ezzel korlátozták, földesúri engedélyhez kötötték a városba történő betelepülést, gátolták a természetes fejlődést. Fellebbezési joggal nem a vármegyénél, hanem a földesuraságokat képviselő úriszéknél lehetett élni, érvényesítették tehát az úriszéki bíráskodást. A városiak kocsmáinak nyitvatartási idejét négy hónapra csökkentették. A püspök a káptalan egyetértésével a városban élő nemesek számára privilégiumlevelet adott ki. Így két, egymástól sok vonatkozásban független közösség alakult ki a városban, és maradt fenn 1848-ig: a polgárság és a nemesség. A 18. század második felétől vidékről egyre több nemes települt be Veszprémbe, ahol megtarthatták előjogaikat, nem fizettek letelepedési illetéket (purgerpénzt) és adót.

A katolikus püspök és a káptalan önkéntes száműzetésből történő visszaköltözése együtt járt az ellenreformáció erősödésével is. A Wesselényi-összeesküvésnek 1671. április 30-án Nádasdy, Zrínyi és Frangepán kivégzésével való lezárása után megindul a protestánsok üldözése. Szelepcsényi György (1595–1685) esztergomi érsek és királyi helytartó (korábban veszprémi püspök) rendkívüli törvényszéket állított fel Pozsonyban, s ide 1674. március 5-re a protestáns lelkészeket megidézte. Pártütéssel, a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvétellel vádolták őket. Bátorkeszi István (1640–1692) veszprémi prédikátort először fővesztésre, majd nápolyi gályarabságra ítélték. Triesztben, két rabtársával együtt írta a *Gályarabságra hurcolt prédikátorok éneke* (Cantio Elegans) című hosszabb költeményt, amelynek 26. és 27. versszaka szerint így búcsúzik városától és híveitől:

*„Vitéz Veszprém vára, magyarok végvára. /
Nagyobb részül pedig az Krisztusnak nyájja,
Bátorkeszi István, ki valék pásztora,
Mostan elbúcsúzom tületek én sirva.*

*Fizesse meg Isten az ti hűségteket,
Sokszor rabságomban küldött pénzeteket,
Nem szolgálok immár többé benneteket,
Írja fel az Isten mennyben neveteket.”²²*

A református vallású veszprémi polgárok kénytelenek voltak védekezni: kérvényt küldtek az Udvari Kancelláriához, amelyben a szabad vallásgyakorlást, templomuk, iskolájuk és harangjaik meghagyását kérték. A Veszprémi Vár végvári jellegének megszűnése után 1702-ben börtönbe zárták Hodosi Sámuel (1654–1748) veszprémi lelkészt is.²³ A veszprémi reformátusok nem sokáig használhatták zavartalanul várbeli templomukat sem, amelyet Volkra Ottó János püspök (1710–1720) III. Károly király 1716. november 14-én kelt parancsa alapján december 14-én elvett tőlük.²⁴

Padányi Biró Márton püspök (1745–1762) az egyház tekintélyének visszaállítása, intézményeinek újjáépítése és javainak visszaszerzése, egyben az e célokkal szemben álló törekvések megfékezése, ha kellett megrendszabályozása érdekében a rendelkezésére álló minden eszközt felhasználva, céltudatos határozottsággal és következetes szigorral lépett fel. Kezdeményezésére 1748-ban a várost a vármegye által elkészített urbárium alá vetették.²⁵ A Királyi Ítéltábla 1749. január 23-én ezt nemcsak jóváhagyta, hanem további kötelezettségekkel sújtotta Veszprémet. A robot és más járandóság elengedése fejében a várost 700 forint fizetésére kötelezték. A püspök még azt is elérte, hogy városban a protestáns elhunytakat csak katolikus lelkészek temethették. A veszprémi reformátusok ezekben az évtizedekben gyakran temetkeztek a várossal szomszédos községekben: Nemesvámoson, Kádártán, Szentkirálysabadján.

Biró Márton 1752-ben, pásztorlevelében azt is egyértelművé tette, hogy a halandók számára a hatalom rangsora csak az alábbi lehet: 1/ isten, 2/ a törvény, 3/ a királyi udvar, 4/ a földesúr. A Mária Terézia 1766. június 14-én, az úrbéri viszonyok rendezése ügyében kiadott rendelete Veszprémben már konszolidált viszonyokat talált. Ezt igazolják a rendelet alapján készült országos felmérés kilenc pontjára, 1768. december 5-én, Veszprémben készült válaszok.²⁶ A legfelsőbb döntés is 1771-ben, az 1749-es urbárium megerősítésével végződött. A város az urbárium számos pontját igyekezett kijátszani, pert is indított földesurai ellen.

Az évszázadokig tartó viszály két érdekes (komikus és tragikus) esete. Régi időktől fogva a piacon levő kenyérárusító bolt (Lanza) tetején volt Veszprém címe: kivont kardú lovas katona. Ezt Padányi Biró Márton 1745-ben levétette s püspöksüveget függesztetett oda olyan kinyilatkoztatással, hogy a piac igazsága nem a várost, hanem földesurat, a püspököt illeti meg. Erre felháborodva a városiak a püspöksüveget onnét leverték és ismét a város címerét tették fel és melléje fegyveres őrt állíttattak, s egyszersmind az addig kénytelenségből fizetett 18 Ft-ot is megtagadták.” A püspök a királyhoz fellebbezett, a fizetés megtagadását a kivizsgálás is engedtlenségnek minősítette és büntetésül a veszprémieket Mária Terézia 1748-ban megyei bíróság által kidolgozott urbárium alá vetette, mely az Esterházy-féle kötelezettségeknél is terheesebb volt.

Politikai emlék is maradt a káptalannak a volt várórség és a város lakossága közötti hosszan húzóódó, a legeltetés eltiltása miatt kialakult ellentétéből. Veszprémnek talán legrégebbi, a 20. századig egyetlen versben megörökített, áldozatot is követelő, a hatalommal szemben álló megmozdulása 1783-ban, Jutaspusztán volt. A káptalan nemcsak eltiltotta a veszprémieket a jutasi legelő használatától, kijelölte a birtokhatárokat is. A városlakók szétszórták a határjeleket, elkergették és megverték az öröket. A hajdúk három napig nem tudtak rendet teremteni, így katonákat rendelték ki a zavargókkal szemben. A katonaság fegyvereket is használt, a véres összetűzések során egy asszonyt agyonszúrtak, egy másikat megsebesítettek. Ez volt a jutasi néplázadás, amit a régi veszprémi emlékeket szorgalmasan gyűjtő Kiss Adorján (1726–1801) piarista tanár, iskolaigazgató verse alapján ismerünk.

*„Állj meg itten utas, ez a puszta Jutas,
Mellyet a káptalan bír, nem bizonytalan,
De a veszprémiek, nem lévén semmiiek,
Ellene lármáztak, kerülőt pálcáztak,
A határt elhagyták, az erdőt nem szánták,
Szitták a papokat, átkozták urokat,
De vallották kárát, megadták az árát,
Mert megverettettek, tömlőcbe vettettek,
Egy közülük megholt, de a tsak asszony volt.
Halálát kereste, mely őtet itt leste,
Vérrel földet feste, itt nyugszik a teste”.*²⁷

Harc a szabad királyi város rang elnyeréséért

A polgárjog megadása főként a szabad királyi városok privilégiuma volt. Az ilyen városok eredetileg a király földesúri hatalma alá tartoztak, később ez alól felszabadultak, vagyis a király közhatalma alá kerültek, így országos álláshoz jutottak. Ezért nevezték királyi városoknak. A 16. század elején csak 15 ilyen város volt Magyarországon. 1848-ig ezek voltak az igazi, teljes jogú városok, tulajdonképpen polgárok csak ezekben a városokban éltek. A város, mint testület gyakorolta az összes nemesi jogokat is.

Veszprémben előlnek a településhez való viszonyával kapcsolatos kérdésekkel 1732-ben foglalkozott először a város tanácsa. Eszerint a városba érkező és ott letelepedő személyek kötelesek voltak az előjáróság előtt megjelenni, az idegenek meghatározott letelepedési díjat, purgerpénzt fizetni. A város polgárai közé 1734 és 1766 között 113 személyt, főként németeket vettek fel. Az 1748. évi urbáriummal ettől is megfosztották a várost, a lakhatás megadásának joga kizárólag a földesuraságot illette, attól függően, hogy a püspöki vagy a káptalani városrészbe költözött

valaki. Mivel tovább pereskedni nem lehetett, a veszprémi polgárok igazi mozgalmat kezdeményeztek a szabad királyi város rangjának megszerzéséért, ezt a lehetőséget felhasználva próbáltak megszabadulni a földesúri kötöttségektől, és megteremtteni a polgári fejlődés feltételeit.

Kilátás a Tizenháromvárosra. Berken János tollrajza (1818)

A királyi városság elnyeréséért 1746-ban indult mozgalom, amikor Reznér Károly gyógyszerész bízta meg, hogy Bécsben az ügyben eljárjon. Ezt követően közel száz esztendeig a város vezetői, képviselői vagy delegáltjai, pénzt és időt nem kímélve, számtalan alkalommal utaztak Pestre, Pozsonyba vagy Bécsbe, néha eljutva a császár közvetlen környezetébe is. Szükség esetén kölcsönt vettek fel az ügy előmozdítására, vagy a polgárok pénzadománnyal támogatták a delegátusok utaztatásának költségeit. Kérvényekkel és beadványokkal keresték meg az ügyben illetékes hivatalokat és (gyakran illetékesnek vélt) személyeket: a Helytartótanácsot vagy a Kancelláriát, néha eljutottak a királyhoz is. Az ügyben járatos (vagy annak gondolt) hivatalnokokat, esetenként ágenseket (udvari ügynököket) fizettek meg ügyük képviselője és előbbre vitele érdekében. Beadványaikban hivatkoztak a rendkívül magas úrbéri terhekre és kötöttségekre, s arra, hogy őseik a 17. század második felében sokkal nagyobb szabadságban éltek.

Ma már csak csodálni lehet elszántságukat és türelmüket, amikor minden próbálkozásukkal ismételen falnak ütköztek. Igaz, egy-egy új megyéspüspök vagy új császár (például II. József) személye átmenetileg új reményeket keltett, az elutasítás masszív falán ablakot vagy ajtót véltek felfedezni, amelyek alkalmanként félig meg

is nyíltak, hogy ismét bezáruljanak. Utólag értékelve egyértelmű, hogy igazán semmi esélyük nem volt a szabad királyi város rangjának megszerzésére, hiszen törekvéseiknek ellene voltak: a nagyhatalmú, óriási földbirtokokkal és legmagasabb kapcsolatokkal is rendelkező földesurak mellett a város függetlenséggel és önálló jogokkal rendelkező nemessége, és természetesen a vármegye is, élén a püspök–főispánnal.

A város a végső elutasítást a királytól a megyén keresztül 1836-ban kapta, amelynek már csak szimbolikus jelentősége volt.²⁸ Úgy tűnik addigra a számtalan sikertelen kísérlet, a sok pénznek eredmények nélküli felhasználása a harci kedvet is erősen megkoptatta. Alapvető tényező volt az is, hogy a hosszan, 150 évig tartó viszonylag békés időszak, abban is a 19. század kétharmada a Dunántúl és a Bakony-hegység központjában fekvő város életében kimagasló ütemű fejlődési szakasz volt. Fontos kereskedelmi útvonalak találkoztak itt, a sok kötöttség ellenére a városban szívesen telepedtek meg kereskedők és iparosok. A korábbi századokban is jelentős vásárok a 19. században a környék gabona, állat és más árukereskedelmének meghatározó központjai lettek, messze földről vonzották az árusokat és vevőket. A kereskedelemben jártas és érdekelt zsidóság egyre nagyobb számban történt megtelepedése csak erősítette ezt a folyamatot.

Veszprém kétszáz éve, a 19. században híres volt kézműiparáról, amelynek fejlődésében jelentős szerepe volt a német földről áttelepülteknek. Már 1779-ben, Hajas István plébános által szervezett körmeneten 15 céh tagjai vettek részt. Az 1813. évi összeíráskor virágzó kisipar volt a városban: 214 csapó, 30 szűcs, 31 szűrszabó, 18 takács, 19 tobak, 52 magyar varga, 45 német varga, 105 csizmadia, 53 csutorás, 24 pintér, 44 bognár, 46 molnár dolgozott itt. 1828-ban pedig 48 céhet 577 tag szervezett és működtetett a városban, mindegyik céh külön-külön előjárósággal, céhmessterrel, céhládával. Leghíresebbek voltak a szűrszabók, molnárok, fazekasok, tímárok, csutorások és csizmadiák. Volt idő, amikor a szűrszabók és csizmadiák 300-on felüli, a fazekasok és csutorások száznál magasabb számban dolgoztak a városban.²⁹ Országszerte híres volt a veszprémi cifraszűr, a csikóbőrös kulacs, a mézeskalács és a mázas cserépedény. Veszprém nyüzsgő életű piaca (egyreszóval az idők során három helyen is) az igazi áruforgalom és kereskedelem központja volt. Mindezen progresszív folyamatok érvényesülésének segítése, vagy csak tudomásul vétele is a korábban szemben álló feleknek egyformán érdeke volt.

Veszprémben az 1848. évi jobbágytörvény felszámolta az itt élők (polgárok és nemesek) közötti kettősséget is.³⁰ A polgároknak az önállóság megszerzése iránti, 1746-ban hivatalos útra terelt évszázados küzdelme 1875. január 4-én járt eredménnyel, amikor a település rendezett tanácsú város címet kapott, amely véglegesen rendezte a település irányításának ügyeit. A rendezett tanácsú városi rang 1870 és 1929 között, a magyar közigazgatásban a városok számára egyfajta jogi, tulajdonképpen a legmagasabb rangú községek kategóriája volt, olyan városok számára, amelyek rendezett tanáccsal bírtak, nem tartoztak járási szervezetbe, hanem közvetlenül a vármegyei hatóság alá voltak rendelve. Legfőbb szervük a városi tanács, első

tisztviselőjük a polgármester volt. A rendezett tanácsú városok jogi kategóriáját az 1929. évi 30. tc. megyei városra változtatta.

A polgári fejlődés gondjai

Az 1872. évi VIII. törvénycikk (ipartörvény) kiadása után hazánkban is felgyorsultak a gazdasági változások, a gyáripar számos olyan területen váltotta fel a kézműves kisipart, amelyeknek Veszprémben nagy hagyományai voltak. A törvény a céhek megszüntetését előírta, az ipartársulatok megszervezését pedig előnyökkel járó feltételek biztosításával támogatta. Veszprémben elsőként, 1873-ban a csapók, 1874-ben a csizmadiák és a cipészek, a molnárok szervezetei alakultak át. A század utolsó negyedében a kisipar életfeltételei folyamatosan és gyorsuló ütemben zsugorodtak. A régi céhekhez kapcsolódó termelési kultúra többségének csak az emléke maradt meg. A régi világban kedvelt iparágak termékei néhány évtized múltán csak a ritka alkalmakkor megvásárolható dísz- és/vagy emléktárgyak voltak.

Veszprém az 1871. évi XVIII. sz. törvény alapján 1875-ben kapta meg a földesuraságtól való jogi függetlenséget, rendezett tanácsú városként a vármegye fennhatósága alá került, de a 2. világháború végéig megmaradt a két katolikus egyházi szervezetnek (a püspökség és a káptalan) országosan is kiemelkedő nagyságú latifundiумok (földbirtokok) által biztosított gazdasági túlhatalma, valamint a város társadalmi közéletében (oktatás, kultúra, közösségi élet stb.) évszázadok során megszerzett és megkérdőjelezhetlenné alakított döntő mértékű befolyása. Mindezek csak rövid időszakokban: a lelkesedéstől túlfűtött őszirózsás forradalom, a megalapozott háttér nélküli proletárdiktatúra (Tanácsköztársaság), majd a román megszállás és a példátlan kegyetlenséggel leszámoló fehérterror (pl. a veszprémi Várbörtönből Siófokra szállított 39 személy brutális kivégzése³¹) tiszavirág életű időszakaiban váltak kérdésessé. A két háború közötti évtizedekben a katolikus egyház, talán éppen az 1. világháború utáni zűrzavaros időszak tanulságai okán, mindenekelett a civil társadalmi szervezetekben nem csak megtartotta, hanem tovább erősítette meghatározó befolyását.

A céhes kézműipar formális átszervezése, majd folyamatos elsorvadása következtében Veszprém gazdasági fejlődése több évtizedre elakadt. Kedvezőtlenül érintette a város fejlődését a Déli-vasút 1859. évi megépítése, melynek következtében az ipari és kereskedelmi fejlődésben a vasúthoz kötődő új központok kerültek előnyös helyzetbe. Különösen szembetűnővé válik a különbség, ha városunk 19. század végi 20. század eleji fejlődését a vasúti csomóponti városok (pl. Székesfehérvár, Szombathely, Győr) növekedésével vetjük össze. Többen már a századforduló éveiben (köztük Óvári Ferenc is) úgy fogalmaznak, hogy Veszprémnek a Déli-vasút megnyitása előtt igen nagy volt a piaci forgalma gabonában, borban és gyapjában. Számos vármegye népe hozta a város piacára gabonáját és más áruját. A vasút nélküli Veszprém az ország modern vérkeringésén kívül maradt 1870-ben, a jutasi,

Székesfehérvár–Celldömölk közötti vasútvonal, egyben a jutasi (Veszprém-külső) pályaudvar megépítésekor is. A vasúttársaság a káptalan jutaspusztai birtokából vásárolta meg a költségkímélő vasútépítési terv megvalósításához szükséges területet, a város elkerülésével viszont gátolta annak fejlődését, Veszprém így nélkülözötte a nagyipari fellendülés alapvető feltételeit is. Ezen nem változtatott és nem segített az sem, hogy negyedszázaddal később, 1896 után Jutas vasúti gócpont lett, megépült a Győr–Veszprém–Dombóvár közötti helyérdekű vasút, 1909-ben pedig a Veszprém városát Veszprém-külsővel (Jutassal) és a Balatonnal összekötő szárnyvonal.

A kézműipar elsorvadt, a gépipari üzemek – nem is beszélve a gépi nagyiparról – nem telepedtek Veszprémbe. A városi közgyűlésben már 1899-ben téma volt, hogy „*Veszprém város egyáltalán nem rendelkezik olyan nagyobb ipari teleppel, amely a vagyontalan népnek foglalkozást adhatna...*”, ezért a kormányhoz fordultak támogatásért egy ipari vagy gyártelep létesítése ügyében.³² Tíz évvel később a Népakarattal „*Egy holt város*” című vezércikkben így panaszkodik: „*Van már nagy piacterünk is. De mi haszna? A heti és napi piacokat ha elnézzük, bizony üres az a nagy piactér... Országos vásárjaink olyanok, hogy például egy pápai rossz hetivásár tültesz rajta.*”³³ Az 1910-es években is csak két kisebb ipari üzem működött a városban: a Kötött és Szövött Iparárugyárban 1911-ben 75, a Faipari Rt.-nél (mai Balaton Bútorgyár elődje) 100 munkás dolgozott. Majd a háborús készülődés jegyében 1938-ban Magyar Lőszerművek Rt. (a Bakony Művek jogelődje) nevű gépipari nagyvállalatot a Csererdőben alapították. A gyárat (amelyhez lőtér és tartozott) német minta alapján építették. 1939 nyarán megtörtént a német DWM cég által gyártott gépek betelepítése, 1940 augusztusától már három műszakban készült gyalogsági lőszer a gyárban. Az Alsó Barát-erdő déli szélén, a Csopakra menő út mellett pedig az 1938–1939-es években épült a Danuvia Ipari és Kereskedelmi Rt. (a Videoton elődje) nevű gyártelep, ahol a 2. világháború végéig hadianyagot, főként lőszert és aknákat gyártottak.

* * *

A második világháború utáni évtizedek korábban elképzelhetetlen változásokat hoztak a város életében. Fél évszázad alatt több ezer embert foglalkoztató nagyüzemek jöttek létre, majd semmisültek meg Veszprémben és vonzáskörzetében. A lakótelepek és a belvárosi rekonstrukció házgyári építkezéseinek eredményeként az ezredfordulón használható közel 24 ezer lakás 78%-a 1960 és 1990 között épült. Mindezeknek hatására, döntő mértékben a migrációs törekvések eredményeként a városban élők száma 1960 és 1990 között 24,5 ezerről 63,9 ezerre növekedett. A 2001. évi népszámlálási adatok Veszprémet már egy európai értelemben is modern városként mutatják, ahol a foglalkoztatottak 45%-a vezető értelmiségi vagy szellemi foglalkozású, kétharmada a szolgáltatásban dolgozott. Az itt élők közül a 15 év felettiek 94,8%-a elvégezte a 8. osztályt, a 18 év felettiek 53,9%-a legalább középiskolai végzettségű volt, a 25 évnél idősebbek 21,7%-a egyetemi, főiskolai oklevél-

lel rendelkezett. Az érettségivel nem rendelkezők 60%-ának volt valamilyen szakmai oklevele.³⁴

A 2. világháború után közel öt évtizedig „béna kacsaként” működő katolikus egyház a 20. század végi rendszerváltás után viszonylag gyorsan kapta/vette vissza azokat a jogokat és lehetőségeket (a szakrális feladatok mellett, az oktatási és közéleti szerepek) a városban, amelyekre egy modern polgári társadalom nem csak a múlt igazi értékeinek továbbvitele, hanem a jövő alapfeltételének megteremtése okán is joggal számíthat. A 2001. évi népszámlálási adatok jól tükrözik a városban élők vallásfelekezeti elkötelezettségében a 20. század második felében történt változásokat is: minden második (57,8%) személy ma is római katolikus, de a történelmi egyházak mellett megjelentek más, korábban ismeretlen egyházak és vallásfelekezetek is, több mint 10 ezer személy pedig felekezethez nem tartozónak vallotta magát.³⁵

Veszprém város jogállása 1990. december 1-jén változott meg ismét, amikor megkapta a megyei jogú város rangot, és ezzel a települést irányító önkormányzat elnyerte a teljes önállóságot, a megyétől való függetlenségét is. Ugyanakkor a feudalizmus évszázadai után Veszprém történelmileg nagyon rövid idő alatt, hirtelen megnyúlt, mindenben megváltozott, nagy kamaszként jelenik meg, aki még igazán nem vetette le a régi ruhákat, vagy talán csak egy retró életérzést jelenít meg azokban. Az itt élők még nem alkotnak olyan polgári közösséget, amely egyéni érdek nélkül, ideológiai és politikai nézetkülönbségeket mellőzve tud együtt gondolkodni (talán gondoskodni is) városáról, az országról, s talán Európában történő elhelyezkedésünkről is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDRÁSSY Antal: A siófoki Mártír-emplékmű története (1919–1948). = Somogyi Szemle, 1967. 2. sz.
- BÁNK József: A káptalani méltóságok Magyarországon. Budapest, 1945.
- BENKŐ Károly: Veszprém város jövője és a holtkéz gyarapodása. = Veszprém, 1896. júl. 11.
- ERDŐ Péter: Egyházi alkotmányjog. Budapest, 1996.
- GUTHEIL Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1102–1523). Veszprém, 2007.
- HUNGLER József: Veszprém történetéből. = Középdunántúli Napló, 1959. január 4. 5. p.
- KARLINSZKY Balázs: A veszprémi káptalan bevételai és gazdasági ereje a XV–XVI. század fordulóján. = Veszprém reneszánsza 2008. (Szerk.: KILIÁN László és RAINER Pál.) Veszprém, 2008.
- LICHTNECKERT András: A Veszprémi purgerek. 1732-ben megalkották a polgárjogról szóló statútumot. = Veszprémi 7 Nap, 2007. máj. 18.
- LICHTNECKERT András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782. Veszprém, 2007.
- LUKCSICS József: A veszprémi káptalan a XVI. században. Veszprém, 1908.
- Magyar Katolikus Lexikon. 1–14. kötet. (Főszerk.: DIÓS István. Szerk.: VICZIÁN János.) Budapest, 1993–2009.

- Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. (Szerk.: HERMANN István–KARLINSZKY Balázs.) Veszprém, 2010.
- PFEIFFER János: A veszprémi káptalan újkori statútumai (1667–1780). Veszprém, 1943. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 9.)
- SOLYMOSI Erzsébet: Veszprém harca a szabad királyi városi jogállásért. = Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok, XIV. Veszprém, 1990.
- VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Veszprém, 1886.

JEGYZETEK

- ¹ GUTHEIL Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Vp., 1977. 37. p.
- ² Uo. 151. p.
- ³ Uo. 42. p.
- ⁴ SZABÓ Károly: Magyar vezérek kora. Árpádtól Szent Istvánig. Bp., 1869. 311–317. p.
- ⁵ GUTHEIL Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Vp., 1977. 303–304. p.
- ⁶ uo. 315–317. p.
- ⁷ GUTHEIL Jenő: Veszprém város oklevéltára 1002–1523. Vp., 2007. 126–128. p.
- ⁸ GUTHEIL Jenő: Veszprém város oklevéltára 1002–1523. Vp., 2007. 106–109. p.
- ⁹ uo. 126–137. p.
- ¹⁰ GUTHEIL Jenő: Veszprém város oklevéltára 1002–1523. Vp., 2007. 17–21. p.
- ¹¹ uo. 30–31. p.
- ¹² HUNGLER József: A török kori Veszprém. Vp., 1986. 14. p.
- ¹³ HUNGLER József: A török kori Veszprém. Vp., 1986. 22. p.
- ¹⁴ HUNGLER József: Veszprém településtörténete. Vp., 1988. 99. p.
- ¹⁵ BENKŐ Károly: A holt kéz terjeszkedésének határai és veszedelmei városunkban. = Veszprém, 1896. júl. 25. 1–2. p.
- ¹⁶ BENKŐ Károly: Veszprém város jövője és a holtkez gyarapodása. = Veszprém, 1896. júl. 11. 1–2. p.
- ¹⁷ Magyar katolikus lexikon II. Bp., 1996. 877–879. p.
- ¹⁸ A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. (Szerk.: KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt.) Pápa, 2009. 380. p.
- ¹⁹ A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. (Szerk.: KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt.) Pápa, 2009. 316. p.
- ²⁰ LICHTNECKERT András: Veszprém vármegye községeinek urbáriumai, úrbéri és telepítési szerződésai 1690–1836. Vp., 2009. 397–399. p. – HUNGLER József: Veszprém településtörténete. Vp., 1988. 145. p.
- ²¹ LICHTNECKERT András: Veszprém vármegye községeinek... 399–401. p.
- ²² HODOSSY Lajos: Bátorkeszi István a veszprémi gályarab prédikátor. Pápa, 2004. 37. p.
- ²³ KÖVY Zsolt: Hodosi Sámuel veszprémi református püspök 350 éve született (1654–1748). = Bakony–balatoni kalendárium 2004. Vp., 2003. 73–77. p.
- ²⁴ VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Vp., 1886. LXXXV–LXXXVII. p.
- ²⁵ LICHTNECKERT András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782. Vp., 2007. 402–404. p.
- ²⁶ LICHTNECKERT András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782. Vp., 2007. 253–259. p.

-
- ²⁷ FRIEDREICH Endre: A veszprémi Szent Anna-kápolna története. 1724–1907. Vp., 1907. 62. p.
- ²⁸ VÉGHELY Dezső: Emléklapok rendezett tanácsu Veszprém város közigazgatási életéből. Vp., 1886. 18. p.
- ²⁹ NAGYBÁKAY Péter: Céhek, céhemlékek Veszprém megyében. Vp., 1971.
- ³⁰ LICHTNECKERT András: Veszprém város elfeledett ünnepe 1849. július 16. Önkormányzat és társadalom a 1819. században. Veszprém, [2006]. 44 p.
- ³¹ ANDRÁSSY Antal: A síófoki Mártír-emplémű története (1919–1948). = Somogyi Szemle, 1967. 2. sz. 69–78. p.
- ³² HUNGLER József: Veszprém településtörténete. 251. p.
- ³³ Népakarat, 1910. aug. 6. 1–2. p.
- ³⁴ Népszámlálás 2001. 6. 19 Veszprém megye II. Bp., 2002. 194. p.
- ³⁵ Népszámlálás 2001. 6. 19 Veszprém megye II. Bp., 2002. 204. p.

A Bakony Művek története a fénykortól a vég napjáig (1988–2008)

POÓR FERENC

A VESZPRÉMIEKET MÉG MA IS ERŐSEN FOGLALKOZTATJA, hogy mi történt valójában a többszörösen kitüntetett, fénykorában csupán Veszprémben 4500 dolgozót foglalkoztató, egykori szocialista nagyvállalattal, amelynek 50 éves sikeres történetét 1988-ban egy könyv méltatta.¹ Hogyan jutott „iszonyatos sorsra”, a teljes megszűnésre az elmúlt 20 év alatt? Kik és miben felelősek azért, hogy egy gépipari vállalatóriás szinte nyom nélkül eltűnt a történelem süllyesztőjében? Ezeknek a kérdéseknek próbáltunk utánanézni röviden az elérhető írásos anyagok és a hiteles visszaemlékezések tükrében.

A múlt dióhéjban

Bakony Művek néven 1968–2008 között működött a gépipari nagyvállalat Veszprém Csererdő nevű városrészében. Jogelődjét 1938-ban alapították Magyar Lőszerművek Rt. néven. Az épülő üzemben a gyalogsági lőszergyártás 1939 nyarán indult, a gyár teljes kapacitással 1940 tavaszától termelt. 1944 szeptemberéig több mint 100 millió darab lőszert állítottak elő, zömmel puskákhoz, kisebb részben géppisztolyokhoz. A gyárat a németek 1945 elején leszerelték, és a gépek nagy részét elszállították. A háború befejezése után a termelés újraindítását 50 fővel kezdték, eleinte a szovjet hadsereg részére harckocsijavítással foglalkoztak, később kisipari készítményeket, háztartási eszközöket állítottak elő. 1948 első felében a gyárat államosították, és Veszprémi Fémfeldolgozó Nemzeti Vállalat néven működött tovább. 1948 második felében az IFIG (Iparfejlesztési Igazgatóság) felügyelete alatt a néphadsereg fejlesztése érdekében megkezdték az eredeti profil, a lőszergyártás most már végleges kialakítását. 1953-ban a lőszergyártás visszafogása következtében a szabad kapacitások lekötése érdekében polgári felhasználású termékek: gépkocsi-sallerek, öngyújtók, szifonpatronok és dugók, pengefenő készülékek, traktor- és autóalkatrészek, háztartási kismegszakítók gyártását is bevezették. 1968 elejétől a gyár nevét Bakony Fém- és Elektromoskészülék Művekre változtatták, és miniszteriumi határozattal ide utalták a Budapestről kitelepített autógyűjtőgyertyagyártást. A Bakony Művek fő tevékenységi köre a lőszergyártás mellett ekkor az autóvil-

lamossági cikkek, kis- és nagyfeszültségű elektromos szabályozók, kábelszerelvények és villamos szerelési cikkek, könnyűipari gépek és berendezések előállítás, fémcsomagoló eszközök és vasalások, záruk, lakatok, háztartási és közhasználati fémfőzőcikkék valamint finomkerámia-ipari termékek gyártása. Az igazi fellendülést a gyár életében a KGST-kooperáció hozta, amelynek keretében 1971-től a Volgai Autógyár (VAZ) termékei (Zsiguli, Lada), később a lengyel (Polski Fiat), román (Dacia) és más szovjet gépkocsitípusok (Kamaz, Moszkvics) számára készítették kormányzáras gyújtáskapcsolókat, gyújtáelosztókat, kürtöket és komplex ablaktörlőket. 1983-ban indult be angol licenc alapján a KLG-gyújtógyertya gyártása. Ez az időszak 1988-ig volt a szocialista nagyüzemmé vált Bakony Művek tündöklésének ideje. Az ekkor már hét vidéki üzemegységével együtt 6500 főt foglalkoztató nagyüzem a fénykorát élte. Termelésének jelentős bővítését tervezte az elkövetkezendő évtizedekre, mindenekelőtt a hazai autóellátás javításában kívánt az addiginál is nagyobb szerepet vállalni. 1988 tavaszán megvásárolta a VÁÉV (Veszprém Megyei Állami Építőipari Vállalat) egyik, 2400 négyzetméteres házigyári csarnokát, s 1990-ig ötszáz, az ezredfordulóig ezer új munkahely teremtését vette tervebe új telephelyén.

A rendszerváltás hatása

1990-ben a volt szocialista országok autógyáraival megkötött szerződések mellett biztató volt, hogy az országos szervek aláírták a Suzuki személygépkocsi-gyártó vegyes vállalat alapmegállapodását, s az elképzelések szerint a létesülő magyar Suzuki gyár részére a Bakony Művek is gyárt majd alkatrészeket. A rubelexport-stop viszont többmillió kárt okozott a vállalatnak, s az értékesítési kiesés nemcsak a termelést, de a vállalat likviditását is megzavarta. Az exportengedélyek megvonása a barterkereskedelemre (árukeresére) is kiterjedt, így nem valósulhatott meg az az elképzelés, hogy a vállalat termékeiért cserébe autókat hozna be értékesítésre. Az át nem gondolt intézkedés nehéz helyzetbe hozta a vállalatot: szinte az ellehetetlenülés határára került.² Tovább tetézte a gondokat a szovjet relációban a dollárelszámolásra történő átállás, aminek következtében elmaradoztak a szovjet megrendelések. Az optimizmust azonban fokozta, hogy 1991 júniusában két évig tartó előkészítő tárgyalások után véglegesítették, majd aláírták Veszprémben a Bakony Művek, valamint a japán Mitsuba Electronic Company Ltd. közötti együttműködési szerződést, amelynek értelmében a veszprémi gyár 13 millió forintért gyártási licencet is vásárolt a japán cégtől, amely a Suzuki konszern legnagyobb beszállítója. A tervek szerint a Bakony Művek a licenc birtokában évente 50 ezer darab ablaktörlő motort, valamint elektromos kürtöt szállít majd az 1992 ősztől sorozatban gyártandó magyar Suzuki Swift gépkocsikba.

Ez volt a jövő ígérete, miközben 1991 nyarán pangott az autópiac, visszaesett a

kereslet az alkatrészek iránt is. Tapasztalták ezt a Bakony Művekben is, s mivel a nyugati piacok fontosak voltak a vállalat számára, ebben az irányban különös erőfeszítések történtek. A Bakony Művek Gyűjtőgyertya és Kerámia gyáregysége már 1988-ban üzleti kapcsolatba került a General Motors franciaországi leányvállalatával, és AC márkanév alatt szállított gyűjtőgyertyákat a General Motors részére. 1991 decemberében a veszprémi vállalat és a General Motors France 470 millió forintos törzstőkével vegyes vállalatot alapított AC Bakony Kft. néven. A vegyesvállalat létrehozása Jüttner András vezérigazgató szerint szorosan illeszkedik a Bakony Művek privatizációs programjához, tekintettel a General Motors széles körű autógyártó profiljára, valamint a Bakony Művek hasonló tevékenységére. 1993-tól már 20 millió gyűjtőgyertya értékesítését tervezték. A törzstőkeemeléshez viszont nem sikerült megfelelő hitelt szerezni, így a vegyesvállalat egy hónap után megszűnt.³

A Bakony Művek politikai elhatározás következtében 1992 augusztusában az Állami Vagyonügynökség döntése alapján részvénytársasággá alakult Bakony Művek Autóalkatrészgyártó Rt. néven, 2 milliárd forint jegyzett tőkével, 1 milliárd 100 millió forintos tőketartalékkal. Jüttner András vezérigazgató szerint az átalakulás elsősorban formai, ám megindíthatja azt a folyamatot, amely az átalakulási terv megvalósíthatóságát biztosítja. Ennek mintegy első lépése a részvénytársasággá alakulás. Az első fél év nagyarányú létszámleépítése megállt, sőt a központi telepre Devcserből csoportosították át munkaerőt. A vezérigazgató nyilatkozata szerint a privatizációs ütemtervet 30 napon belül elkészíti a részvénytársaság.⁴

Az áruba bocsátott nagyvállalat privatizációját nagy sikerként élte meg a kollektíva, hiszen a részvények 25 százalékát plusz egy aranyrészvényt a menedzsment, további 25 százalékot a munkavállalói részvényprogram (MRP) szervezet szerezte meg. A dolgozók az eltöltött munkaviszonyuk után időarányosan jutottak tulajdonrészhez, pár százezer forinttól egészen egymillióig. A tízezer forintos címletű részvényeket 23,5 százalékos áron vásárolhatták meg.

A részvénytársasággá alakítás során az 1975-ben megalakított szereléstechnikai és automatizálási gyáregység, amely már 1988 júliusában levált a törzsgyártól, és leányvállalatként működött, FLEXMONT Szereléstechnikai és Automatizálási Kft. néven önálló gazdasági társasággá alakult. Az egykori gyűjtőgyertya gyáregység ugyancsak kivált, és Bakony Ipari Kerámia Kft. néven azóta is önálló társaságként működik. A törzsgyár továbbra is megtartotta fő profiljának az autóalkatrészgyártást, amely főleg a volt szocialista piacra szállított. Az emberek bíztak a nagy múltú cég erejében, s abban, hogy a részvényekbe fektetett pénzüik egyszer majd fialni kezd. Erre meg is lehetett az alap, hiszen 1993 májusának végén, a részvénytársasággá alakulás óta eltelt egy évet értékelve Jüttner András vezérigazgató sajtótájékoztatóján közölte: szerény nyereséggel ugyan, de talpon maradt a cég. A Bakony Művek megőrizte fizetőképességét, és 42 millió forintos nyereséggel zárta az 1992. évet.

A nyereség kétharmad részét a menedzsment ajánlása ellenére a tulajdonosok felosztották maguk között, így csak mintegy 12 millió forintot fordítottak további fejlesztésre. Emiatt a további fejlesztések és a likviditás finanszírozása csak hitelekből volt megoldható. Pedig a nyugati piacokra való átállás nagy költségekkel járt. Mindemellett továbbra is nélkülözhetetlen volt a keleti piacok megőrzése, fokozott minőségi követelmények mellett.

Közben a Bakony Művek búcsút mondott a hagyományosnak számító hadiipari tevékenységnek, gyártósortait egy vietnami cég vásárolta meg. S mivel az átalakulás időszakában senki sem állt a cég mellé pénzzel vagy egyéb háttérrel, hogy ezt a gyökeres átváltoztatást sikeresen véghezvihesse, nem tudta felvenni a versenyt az idetelepült multinacionális cégekkel, aminek a következtében csak vesztes lehetett. Ahhoz, hogy a hatékonyságnövelést végrehajthassák, komoly beruházás kellett volna, jelentős anyagi erővel. Rossz volt a tőkeellátottságuk is, mint általában a hátrányos helyzetű cégeknek. A vezérigazgató azt is bejelentette, hogy további létszámleépítések várhatók.

1993 őszén nyílt pályázatot írt ki az Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ) a birtokában lévő részvények 50,1 százalékának értékesítésére. Vásárlókat, új tulajdonost, működőképes társaságok ajánlatát várták, de nem sikerült komoly szakmai befektetőt találni. A menedzsment és a szakszervezet ezért azt tartotta fontosnak, hogy legalább a másik fontos feltétel, hogy tulajdonosként jelen lehessenek, teljesüljön. Annak ellenére, hogy egyes dolgozók szerint a privatizáció csak szemfényvesztés, közös pályázatot nyújtottak be a részvénycsomag megvásárlására.⁵

Az ÁVÜ 1994. március 2-i döntésével a cég vezetőiből és MRP-szervezetéből⁶ alakult konzorcium számára értékesítették az 50,1 százalékos részvénycsomagot. Ebből 25,1 százalék volt a menedzsmenté, 25 pedig a dolgozóké. A megmaradó állami tulajdonú részvényekből a tervek szerint 20 százalékot kárpótlási célokra, 10 százalékot a társadalombiztosítás részére, a többit pedig egyéb alapokra, többek között a Kisbefektetői Részvényvásárlási Programra különítették el.⁷ Az egymilliárd-kétfélmillió forint értékű részvénycsomagot a konzorcium 47 százalékos árfolyamon, E-hitel segítségével 117 és fél millió forint kedvezményrel kapta meg az ÁVÜ-től.⁸ A privatizált cég menedzsmentje nyeregben érezte magát, úgy gondolták, bárkinek is értékesíti a továbbiakban az állam a megmaradt részvényeket, ez már nem zavarja alapvetően a cég működését.

1994-ben a tervek szerint a cég továbbra is szállít gyújtáskapcsolókat, gyújtáselosztókat és ablaktörlőrendszereket az oroszországi VAZ autógyárnak, habár megnőtt az orosz belföldi konkurencia és a nyugat-európai cégek is ajánlatot tettek. A versenyképesség érdekében azonban a veszprémiék némi árengedményre kényszerültek, és megtartották oroszországi megrendeléseiket.⁹

A rendszer bevált, törlesztették a hiteleket, és a gyár is működött. Ennek sajnos ára is volt: új irányítási módszert vezettek be, telephelyeket zártak be, közel 900 dolgozót bocsátottak el. A megnövekedett minőségi követelményeknek való megfelelés

érdekében azonban a korábbinál is nagyobb ütemű fejlődésre volt szükség minőségbiztosításban, gyártmányszerkezetben, technológiában, logisztikában és a marketing területén.

A vállalat belső életében a rendszerváltással megjelent egyik döntő változást az autóiipari minőségbiztosítási rendszer bevezetése jelentette 1994-ben. A lépéstartás érdekében Küsz András controlling igazgató vezetésével először ezt fejlesztették; bevezették a számítógépes gyártmány- és szerszámtervezési, ügyviteli rendszert.¹⁰ A létszámleépítés a hatékonyság növelésének kényszerű velejárója volt: az 1988-as csúcslétszámhoz képest 1991-ben háromezer körüli, 1995 elején kétezer körül volt foglalkoztatottak száma, 1996-ban a törzsgyár mindössze 1580 főt foglalkoztatott.¹¹ A régi biztonság már a múlté; a létszám a piac függvénye lett. Akkoriban nagyobb részvénytmozgásra nem volt példa, legfeljebb a cégtől távozók váltak meg az értékpapírjaiktól.¹²

1995 tavaszán aztán az ÁVÜ mintegy 6 és fél milliárdos csomag keretében a Bakony Művek Rt. közel egymilliárd forintos tulajdonrészét tőkeemeléssel a Magyar Befektetési és Fejlesztési Banknak adta. A részvénytársaság vezérigazgatója, Jüttner András úgy vélekedett, hogy a részvények átadása kedvező feltételeket teremt a cég számára, hiszen a bank érdekelt lesz abban, „hogy a Bakony Művek is jól prosperáló, hatékony vállalattá váljon.” A vezérigazgató szerint az új tulajdonossal már előre egyeztettek, s minden remény megvan arra, hogy új programjaik, fejlesztéseik, elképzeléseik támogatást kapnak.¹³

Új tulajdonos, a Bankár Holding Rt.

1997 végén a Bakony Művek fennmaradó állami tulajdonrésze új befektetőhöz, a Bankár Holding Részvénytársasághoz került, amely a Magyar Fejlesztési Banktól saját forrásból megszerezte az 1992-ben átalakított vállalat 51,7 százalékos állami plakettjét. A kis részvénytulajdonosoktól is történtek felvásárlások, aminek eredményeképpen a Bankár Holding többségi tulajdonossá vált. A Bakony Művek menedzsmentjét váratlanul érte a dolog, de Jüttner András vezérigazgató reményei szerint az új többségi tulajdonos hathatós támogatásával, tőkebevonással további fejlesztéseket hajthatnak végre. A Bankár Holding azonban a cég nemrégiben elfogadott stratégiai terveit mindenképpen módosítani kívánta, mert komolyabb tőkebevonással gyorsítani kívánta a kitűzött fejlesztéseket. Úgy tűnt, hogy a Holding az autóiipar felé nyit, mert a szintén gépjárműalkatrészeket gyártó Mechanikai Mérőműszerek Gyára (MMG) részvényeinek 51 százalékát is meg kívánta szerezni, hogy a két cég összevonásával egy tőzsdére vihető holdingot hozzon létre.¹⁴ Azonban a Bankárral nem egyeztek meg a Bakony Művek jövőképét érintő vezetői elképzelések, s ekkor a menedzsment is megvált részesedésétől; Jüttner András vezérigazgató 1998 január-

jában távozott a cég éléről.¹⁵ Ekkortól rengeteg változást ért meg a cég, ami végül a tíz évvel későbbi összeomláshoz vezetett.

A tervek szerint 1998 szeptemberében került volna a Bakony Művek keretei közé az MMG autóalkatrész-üzletága. Ezen felül 7–10 millió dolláros alaptőke-emelést terveztek a cégnél – nyilatkozta újságíróknak Sebesvári László új elnök-vezérigazgató. Az alaptőke-emeléssel új tulajdonos lép be a céghez, amelyet egyelőre nem kívántak megnevezni, de nem szakmai, hanem pénzügyi befektetőről volt szó. Miután „felrobbantak a piacok”, úgy tűnt, megrendelés és munka van bőven. 1998 áprilisában beindult a Bakony Samara vegyesvállalat, amivel a Bakony Művek ismét bekerült a Ladákat gyártó VAZ céghez. Így a tervek szerint az export több mint fele a volt szocialista területre irányul.¹⁶

1998 őszén aztán kiderült: az orosz bankrendszer összeomlása nagyon érzékenyen érintette az orosz piacra ismételten orientálódó Bakony Műveket, egyszerűen áthúzták a számításait. A helyzetre való tekintettel kiszállításokat nem vállalt a társaság, mert a kifizetések bizonytalanná váltak. Az orosz autógyárak termeltek, a Bakony Művek által gyártott alkatrészekre szükség volt, ám kockázatot nem vállalhatott a cég. Úgy tűnt, az orosz export leállítására nyomán akár 10–20 százalékkal is korrigálni kell a társaságnak az éves tervet. A kieső export helyett gyorsan elérhető új piacokat próbáltak keresni, de ezek csak „morzsák” voltak, így négy naposra csökkentették a munkahetet. Optimista esetben sem lehetett azonban arra számítani, hogy az első félévben tapasztalt lendület visszatér.¹⁷ Az is kiderült, hogy a termelést 20–25 százalékkal kell csökkenteni. Arról is döntött a cégvezetés, hogy él a szabadságok ütemezésének jogával. Raktárra nem kívántak termelni, mivel ekkor már több száz milliós készlet állt raktáron. Sebesvári László elnök-vezérigazgató azonban bízott az orosz bankrendszer újraindulásában. A Bankár Holding a kormányhoz fordult, hogy a túlélés érdekében folyósítson preferált hiteleket.¹⁸

1998 tavaszán a gyanús és rendezetlen pénzügyi háttérrel rendelkező Fázis Rt. kívánt tulajdont szerezni az elsősorban autóiipari alkatrészeket gyártó – a Bankár Csoport által ellenőrzött – MMG-ben és a Bakony Művekben. Egyébként is nagy volt az érdeklődés a nagy hazai és multinacionális befektetők körében a két társaság iránt. A Fázis Rt. igyekezete azonban kudarcot vallott, mivel a Bankárral nem jutottak megállapodásra. A Bakony Művek első negyedévi eredményei láttán ugyanis a hitelezők első osztályú hitelfelvevőnek minősítették a társaságot. Aláírás előtt állt a japán Mitsuba céggel a következő 5–7 évre szóló műszaki együttműködési szerződés a Suzuki ablaktörlőrendszerek gyártására. A társaságnak nagyon komoly esélye volt arra, hogy 1988-ban hétmilliárd forint konszolidált árbevételt és mintegy 300 millió forint adózás előtti nyereséget érjen el. Így a Bankár Holding továbbra is nagy lehetőséget látott a Bakony Művek és az MMG esetleges fúziójában és további járműipari társaságok felvásárlásában.¹⁹

A szerteágazó Bankár Csoportot ekkor lényegében három ember (Kovács Gáboron kívül a volt citibankos Mátyásfalvi György és a Skála-Coop egykori vezér-

igazgató-helyettese, Réthy Imre) tartotta a kezében, közöttük meghatározó szerepe volt Kovács Gábornak. Tulajdonrészét idővel annyira növelte, hogy 2001-ben a Holding száz százalékos tulajdonosává vált.

A Bankár-csoport tevékenysége Veszprémben

1998 őszén beütött a rubelválság, az orosz piac összeomlott, s mivel a Bakony Művek elsősorban orosz piacra termelt, igen nehéz helyzetbe került. A rubelválságot követő tőzsdei krach az addig szilárd alapot jelentő tőkepiaci spekulációs tevékenységet fagyasztotta be. Az 1998-as kormányváltás sem kedvezett a Bankárnak: megszüntette a csoport jól kiépített politikai háterszágát (jelentős MSZP-s politikai személyiségek töltöttek be felügyelőbizottsági stb. posztokat a Bankár csoport különböző cégeinél), a Postabankban végzett politikai „nagyakarítás” az egyik legolcsóbb pénzforrást dugaszolta be akkor, amikor a cég forráshiánnyal küszködött. A Bankár Holding s Kovács Gábor tulajdonos a termelés fejlesztésében nemigen rendelkezett szakmai tapasztalattal, így a tőzsdekrachon nagyon sokat veszített.²⁰ 1998 őszén a társaság két önálló kft.-jét értékesítette: a Gyújtógyertya és Ipari Kerámia Kft.-t, valamint a Flexmont Kft.-t. Az előzőt a kft. vezetői vásárolták ki, a Flexmont iránt egy jelentős, az autóipari szereléstechnikában jártas amerikai cég érdeklődött. A értékesítésekkel sem javult sokat a helyzet, így 1999 tavaszán megszületett az elhatározás: a tulajdonosok valószínűleg a Nomura londoni részlegének adnak megbízást a társaság értékesítésére. Sebesvári László elnök-vezérigazgató nem kívánt nyilatkozni az értékesítésről, Sperg Lajos, a részvények 17 százalékát birtokló, mintegy 800 tagú MRP-szervezet elnöke szakmai befektetőkben reménykedett.²¹ Közben több, feleslegessé vált ingatlanjától is megvált a társaság; állításuk szerint nem kimondottan a pénzhez jutás vezérelte a tulajdonosokat, sokkal inkább az a tény, hogy ezekre a területekre a karcsúsítás miatt egyszerűen nem volt szükségük. Az eladó ingatlanok között szerepelt a cég két vidéki telephelye: a devecseri és a dudari; valamint a gyári területen található egykori fejlesztési főmérnökség 1007 négyzetméter alapterületű épülete és az egykori VÁÉV felszámolása során a Bakony Művek birtokába került 12 hektáros alsóörsi erdő.²² Ám az eladások sem segítettek sokat a társaság romló anyagi helyzetén. 2000 elején röppent fel a hír, hogy a Bankár Holding Rt. értékesíteni kívánja a Bakony Műveket. Ez irányú tervei köztudottak voltak, de mindezt most nyomatékosították is. 2000. január 25-i budapesti sajtótájékoztatóján Kovács Gábor bejelentette, hogy a Bankár Holding tervei szerint az évben minden hitelüket visszafizetik (az 1998-as mérlegükben még 100 millió dollárnyi banki hitelt tartottak nyilván). Egyidejűleg az eladásra váró befektetési portfóliójuk értékesítését is meggyorsították. Ebbe a körbe tartozik a Bakony Művek is – derült ki a sajtótájékoztatón. Az eladás időpontját nem lehet meghatározni, szakmai és pénzügyi befektetők egyaránt érdeklődnek. A cég dolgozóinak ekkor 16 szá-

zaléknyi tulajdonrészük volt a társaságban, természetesen megdöbbsentette őket a bejelentés.²³ Pedig nem volt titok a piacképessé vált cég értékesítésének gondolata, mivel Küsz András új vezérigazgató különböző racionalizálási, gazdaságossági, szervezeti, hatékonyságot növelő intézkedéseivel, valamint a radikális piacváltással sikeres válságmenedzselést hajtott végre.²⁴

E hírek hallatán a kistulajdonosok köre is lemorzsolódott: a Bakony Művek eredeti kiszármazottjai fokozatosan megszabadultak részvényeiktől, amelyeket a többségi tulajdonos Bankár Holding Rt. vásárolta fel. Aki megtartotta a részvényeit, az hamarosan rájött, hogy rosszul járt. A Bankár 1998 óta ugyanis letétbe helyeztette velük a részvényeket. Ez a művelet a papír dematerizálását jelentette, az elektronikus részvényt egy bank őrizte (ezért a részvény nagyságától függően letéti díjat kellett fizetni). Aki ezt nem tette meg három éven belül, az elbúcsúzatott a tulajdonrészétől, jobb esetben a Bankár Holding 27 százalékos áron beváltotta. Többen letétbe helyezték a részvényeiket, bízva abban, hogy a cég tőzsdére megy. Okuk volt rá, hiszen a Bakony Művek jegyzett tőkéje 2001 nyarán még 2,85 milliárd forint volt – igaz, a kistulajdonosok köre ekkorra már hatvanra apadt.

2000 tavaszán a Bakony Művek 6,2 milliárd forintos teljes nettó árbevétele beszállítói tevékenységből származott. Termékeik 83 százalékát az autóiparnak gyártották. Nyugati piaci jelenlétüket ebben az időben a nagyszabású termék- és piacfejlesztésnek köszönhetik – nyilatkozta a sajtónak Küsz András, a részvénytársaság vezérigazgatója. A Valeo cég részére ablaktörlő karokat, a Teves számára fékzár alkatrészeket készítettek. A Suzukinak 1992 óta szállítottak az ablaktörlő berendezéseket és a kürtöket. 1999 óta már műszerfalakat és fűtésberendezéseket is szállítanak a Suzukinak.²⁵

A Bakony Művek termelése 2000-ben dinamikusán, 30 százalékkal nőtt. Veszprémi üzemükbe 210 új munkahelyre vettek fel dolgozókat. Megindult a társaság gépállományának és infrastruktúrájának szinten tartó fejlesztése. A fékzár-üzemben és a sajtoló üzemben új excenterpreseket helyeztek üzembe, megindult a szerzőművek rekonstrukciója. A sikeres válságmenedzselést követően a cég új piaci pozícióinak a megszilárdítását kettős követelménynek való megfeleléssel érték el: súlyos, 10 százalékkal alacsonyabb árcsökkenéssel és a minőség javításával. Az újjáépített minőségbiztosítási rendszer akkor kezdett el működni, amikor már a középvezetők is el tudták vállalni a saját felelősségüket, és az általuk alkotott szabályok tényleges alkalmazásának a következményeit. A minőségi mutatók döbbenetesen javultak, elérték a „zéró hiba” szintet.

A piacváltás nyomán 2001 tavaszán a Bakony Művek már kizárólag nyugat-európai, vagy Magyarországra betelepült multinacionális cégek beszállítója. A részvénytársaság legnagyobb vevője a VALEO²⁶ Wiper divíziója és az esztergomi Magyar Suzuki Részvénytársaság, amelynek a megalapítástól kezdve partnere a társaság. Az együttműködés fejlesztéséről további tárgyalások folynak.²⁷

2001 szeptemberében az eredetileg partnershipként létrejött Bankár Holding

többi tulajdonosa, Réthy Imre és Mátyásfalvi György eladta 9, illetve 10 százaléknyi tulajdoni hányadát Kovács Gábornak, így a hónap közepétől már egyszemélyes részvénytársaságként működött továbbra a Bankár Holding. A tulajdonosváltással gyakorlatilag lezárult a Bankár Holding első tíz éve, de a filozófia változatlan maradt: érdekeltségeket venni és eladni. A Bankár többségi tulajdonában álló Bakony Autóalkatrészgyártó Rt. jövőjével kapcsolatban derülátóak a nyilatkozatok, főleg azért, mert a VALEO bezárta a bajorországi Baumenheimben lévő üzemét, és a vele kialakult együttműködés eredményeképpen 2001 szeptemberében a Bakony Művekbe telepítette át teljes kengyelgyártását.²⁸ Jelentős termelés került ezzel Veszprémbe a további bővítés lehetőségével. 2001-ben 8 milliárd forint, 2002-ben 9–9,5 milliárd forint árbevételekre számítanak a társaságnál.²⁹

Az orosz pénzügyi válságot követően először 2002 első félévben ismét pozitív eredménnyel zártak. A pénzügyileg is sikeres reorganizációt konstatálva a Bankár Holding az addigi szerves, lassú építkezés helyett sokkal gyorsabb, jelentős külső tőkével támogatott fejlődési pályára kívánta állítani a céget. Nagyra törő elképzelésekkel másfél év alatt a Bakony Művek termékstruktúrájának mintegy 60 százalékát újította meg, és ez profilváltással is párosult. A társaság immár kizárólag nyugati vagy Magyarországra áttelepített multinacionális cégek beszállítója lett. Míg 2001-ben 400 millió Ft értékben készültek ablaktörlő kengyelek, a 2002-es elképzelés már 1 milliárd Ft volt. 2001-ben a PAL és a Temich számára is szállítottak motoralkatrészeket, a Denso-nak dizeladagoló szivattyúkhöz alkatrészeket, a Visteon számára autóklima-berendezésekhez alkatrészeket. Az akkor 800 főt foglalkoztató társaság tulajdonosa az új fejlődési pályához megtalálta az új vezetőt, ezért Kűsz András vezérigazgató 2002 őszén a cégtől közös megegyezéssel távozott. Helyét a Daimler-Chrysler tulajdonában álló Temich Hungary volt vezetője, Zentai Gábor vette át. Módosult a cég tőkeszerkezete is: az új vezérigazgató egyben tulajdonos is lett (a Bankár csoportban).³⁰ Vezetésével a cég bő két év alatt ötmilliárd forintos beruházási programot valósított meg a Bakony Művekben, amibe aztán az később bele is rokkant.

Amikor Zentai Gábor vezérigazgató lett, első útja a Suzuki esztergomi gyárába vezetett, s az ott lefolytatott tárgyalások biztató eredményre vezettek. 2002 végén Medgyessy Péter miniszterelnök kíséretében Moszkvában is járt, hogy az orosz üzleti lehetőségeket feltérképezze. Többek között autóiipari cégek beszerzési főnökeivel találkozott, akik elsősorban a teherautó-gyártást képviselték. Közvetlen üzleti kapcsolatok kialakítására nem látott lehetőséget, abban azonban biztos volt, ha a nagy nyugati autógyárak megfelelő kapacitással bemennek az orosz piacra, akkor lehetőség nyílna a veszprémiek számára is, hiszen a részvénytársaság ezekkel a multinacionális cégekkel már üzleti kapcsolatban áll. Akkor úgy látta, 3–4 éven belül erre lehetőség nyílik.³¹

Zentait 2003 tavaszán Japánban fogadta a Suzuki Motor Corporation elnöke, ami nagy dolognak számított. Megtekinthette a Suzuki ottani gyárát, és megismertették

vele a társaság filozófiáját, amely szerint a beszállítóknak magas színvonalú minőséget kell produkálniuk kedvező költség mellett. A vezérigazgató úgy látta, hogy a Bakony Műveket a Suzuki-család befogadta. Arra törekedett, hogy további gépkocsitípusokhoz is beszállítók lehessenek.³²

Az árbevétel 2002-ben a tervezett 9–9,5 helyett 6,8 milliárd Ft volt, ezért a cégnél további fejlesztésekben gondolkodtak. 2003 nyarán úgy tűnt, jól megy a társaságnak, hiszen már a VALEO lengyelországi gyárának is szállítottak, emiatt 30 új dolgozót vettek fel. A társaság az új Suzuki-modellek gyártásába is be kívánt kapcsolódni. Októberben sorra kapta a megrendeléseket a német VW-től és a Daimler-Chrysler-től, valamint a svéd Electroluxtól. Nagy volt a hivatalos optimizmus, már csak azért is, mert ekkor ünnepelte a társaság fennállásának 65. évfordulóját. A kényszerű karcsúsítást kiheverte a cég, s bebizonyították – legalább is maguk előtt, – hogy képesek megfelelni az új időszámítás szerinti elvárásoknak. Az autópár beszállítás nagy mértékben bizalom kérdése, s ez hitet adott a mintegy 900 fős kollektívának arra, hogy nem kopik a Bakony Művek patinája.

2004 elején az előzetes becslések szerint a 2003. évi nettó árbevétel 7 milliárd Ft, az adózás előtti profit pedig 100 millió Ft körül várható. Ezért 2004-re optimistán 8,4 milliárd Ft-os árbevétellel számoltak. A cég ekkor már Japánba is szállított Suzuki alkatrészeket, s a Suzuki globális beszállítójaként 2005-re 10,5 milliárd Ft-os árbevételre számítottak.

A túlzott bizakodás hevében még az évben elkészült egy 3700 négyzetméteres új üzemcsarnok, amelyben az elképzelések alapján két autógyártó cég számára készítenének majd karosszéria-elemeket. A tervek szerint a háztartási gépek piacán is megveti a lábát a társaság: az Electroluxnak már 2004-től szállítanának háztartási gépekhez alkatrészeket, átlag 4,5 milliárd Ft értékben. A megrendelés kielégítése érdekében a cég 3 milliárd Ft-os beruházásba kezdett: 1,5 milliárd Ft-os kölcsönt felvéve kívánta létrehozni veszprémi hűtőgéppalkatrész üzemét, Hajdúnánáson pedig 1,5 milliárd Ft-ért egy új, 5700 négyzetméteres üzemcsarnokot építésébe kezdett, az Electrolux új nyíregyházi hűtőgépgyárára alapozva. A tervek szerint itt a 700 fős dolgozói létszám várhatóan 80 százalékkal bővül majd.³³

Ennek a bizakodásnak a jegyében került átadásra 2004 szeptemberében Veszprémben a hűtőgéppalkatrészeket gyártó új üzemcsarnok. Az avatáson Gyurcsány Ferenc miniszterelnök-jelölt kijelentette: „az ország nagy történetei apró, helyi történetekből állnak össze, olyanokból, mint a Bakony Művek mostani üzemavatója... a siker a lelkekben, vágyakban dől el”.³⁴

A Bakony Művek ekkor a Jobpilot Magyarország Kft. állásközvetítő cég internetes portálján is reklámozta magát (teljes profilismertetővel), annyira eluralkodott a hivatali optimizmus.

2005-ben aztán kiderült: az erőltetett beruházások nem hozták meg a várt eredményt, s mivel hitelből valósultak meg, a Bakony Művek nagyon eladósodott. A cég versenyképessége a fejlesztések ellenére rohamosan csökkent, amelyet a költségek

lefaragásával, a túlfeszített tempóval, a rögtönzött munkaszervezéssel sem tudtak javítani. Az Electrolux számára történő alkatrészgyártás pedig minőségi problémák miatt nem vezetett sikerre. A 2005. májusi igazgatósági ülésen megállapították, hogy a cég helyzetére a mélyülő válság jellemző. A tartozás már meghaladta az 1,3 milliárd forintot. A likviditási helyzet szilárdítása érdekében új koncepciót állítottak fel. A tulajdonosok megkezdték a részvénytársaság gyökeres átalakítását, gyakorlatilag a tulajdonos által történő felszámolását. Valaki ugyanis a felsőbb vezetők közül felismerte: a veszprémi gyár 43 hektáros területe túlságosan is nagy, és másra is hasznosítható lenne. Elérték, hogy a városi önkormányzat módosítsa a terület rendezési tervét, s belterületbe vonják az üzemi terület egy részét azzal a céllal, hogy tíz hektáron lakóház-építésbe kezdhessen a részvénytársaság. Még a nyáron kialakítottak egy 26 telkes leendő lakóterületet, és a még fennmaradó 20 hektárra is hasonló hasznosítást terveztek. Ezzel egyidejűleg eladták az 1995-ben létrehozott Bakony Ipari Park Kft.-t (amelynek eredeti célja a terület ipari célú hasznosítása lett volna, de a belterületté minősítéssel létezése okafogyottá vált. A vevő a liechtensteini CI Holding volt, amely egyidejűleg 2,5 hektár területet is vásárolt a Bakony Művektől.³⁵

2005 augusztusában lemondott igazgatósági elnöki posztjáról Mátyásfalvi György, aki e lépésével megvált tulajdonrészétől is. Az exelnök részvényeit a Bankár Holding vásárolta meg. A közgyűlés két új, meghatározóan pénzügyi, számviteli, kontrolling háttérrel rendelkező igazgatósági tagot választott: Demeter Zsoltot, illetve Horváth Zoltánt. Az új összetételű igazgatóság elnöke Demeter Zsolt lett.³⁶ 2005 szeptemberében az igazgatótanács leváltotta vezérigazgatói posztjáról Zentai Gábort azzal, hogy továbbra is igazgatósági tag marad, viszont az Electrolux számára beszállító hajdúnánási üzemet irányítja majd. A Zentai Gábor helyére szeptemberben érkezett Steiner Lászlónak a tűzoltás jutott. Az ágazati szakértők ugyanis csak a teljes reorganizációt tartották az egyetlen esélynek a jobb sorsra érdemes hajdani nagyvállalat értékeinek megmentésére.

A Bakony Művek reorganizációja

A reorganizáció levezénylésével, vagyis a súlyosan eladósodott részvénytársaság átszervezésével a tulajdonosok 2005 őszén vezérigazgatói rangban az igazgatóság addigi elnökét, Steiner Lászlót bízták meg, akinek nevéhez a RÁBA feldarabolása fűződik. Ugyanaz a feladat várt rá Veszprémben is, mint Győrben: az ésszerűbb, hatékonyabb gazdálkodás jegyében szabja át, tegye alkalmassá az eredményes működésre a vállalatot. A reorganizációt az is sürgette, hogy gyors megoldást kellett találni a vállalat finanszírozására. Ennek érdekében a termelést elkülönítették az értékesnek tartott ingatlanvagyontól: ez utóbbit értékesítették a Bankár Holding érdekeltségi köréhez tartozó Sasad Vagyonkezelő Zrt.-nek.³⁷ Mindezt aztán vissza is bérelték az új tulajdonostól. Egyszóval, kivitték a cégből az ingatlanvagyon, mely-

nek ellenértékéből tervezték kiegyenlíteni a termelés hiányosságai által fokozódó tartozásait. Az ingatlanok kezelésére, értékesítésére, azokkal kapcsolatos szolgáltatásokra megalakították a Zöld Bakony Ingatlanforgalmazó Kft.-t. Gépvásárlás helyett a gépbérletet részesítették előnyben, ami aztán kétélű fegyvernek bizonyult: miközben az értékesítés egyszeri bevételt hozott, az ingatlanok és gépek bérlete tartósan rontott a helyzeten. Miközben a Bakony Művek ingatlanjait (a kerítésen belüli építési területeket, épületeket, a kerítésen kívüli, belterületbe vont építési telkeket) sikerült a Bankár-csoport prominens személyiségei által vezetett különböző társaságoknak átjárszani, megindult a termelőegységek átszervezése, illetve az azokból még kinyerhető haszon iránti tevékenység. A reorganizáció során a Bakony Művek és a Sasad Vagyonkezelő Rt. között két ingatlan-adásvételi szerződés jött létre, aminek eredményeként a Bakony Művek ingatlanokban gyakorlatilag kiürült. Az ingatlanok (területek, telkek, épületek) a Sasad Vagyonkezelő Rt. (fő tulajdonosa: Kovács Gábor) tulajdonába mentek át. Mivel a Bakony Művek és a Sasad is a Bankár Holdinghoz volt köthető, valójában a csoport két tagja között köttetett az üzlet, ami számos szabálytalanságra adhatott okot. Az adásvétel kapcsán feltűnő értékaránytalanságok keletkeztek (az ingatlanok feltűnően olcsón jutottak a Sasad tulajdonába, amelyeket többször is továbbadtak, ám minden újabb tulajdonos cég kapcsolatba hozható a Bankár csoporttal vagy a hozzá köthető személyekkel). Steiner László tehát a Győrben alkalmazott, jól bevált módszerével Veszprémben is „megoldotta” a Bakony Művek feldarabolását. Csak idő kérdése volt, mikor üt be a csőd.

A részvénytársaság keretében három önálló üzleti egységet hoztak létre: 2006. január 31-én 150 dolgozóval megalakult a Bakony Ablaktörölő-rendszerek Kft., amely önállóan szolgálta ki az Opel-t és a Suzukit. Ezt követően február elsején alakult meg a Bakony Préstechnika Kft. 450 alkalmazottal, valamint a Pelso Szerzőkészítő Kft. 70 munkavállalóval.³⁸ Mindhárom társaság a Bakony Művek Zrt. döntő mértékű tulajdonában állott, de tulajdonhoz jutott Steiner László is (a saját és családja tulajdonában lévő SLP Átmeneti Menedzsment Szolgáltató Kft.-n keresztül) és a Bankár Holding egy-egy érdekeltsége. A Bakony Ablaktörölő-rendszerek Kft.-ben például tulajdonos lett Demeter Zsolt, a Bakony Művek következő vezérigazgatója. A kiürített Bakony Művek Zrt. pedig Bakony Művek Vagyonkezelő Ipari Holding Zrt. néven működött tovább. A holding szerepe hivatalosan a három társasággal kapcsolatos vagyonkezelés (a társaságok munkájának összehangolása, marketing) lett. A hivatalos közlés szerint a Bakony Művek így már nem nagyvállalként, hanem ipari holdingként három összehangoltan működő, „családi méretű” vállalkozásként tevékenykedik tovább. Szerződése lejártával távozott posztjáról Steiner László, s a vagyonkezelő holding új vezérigazgatója Demeter Zsolt lett.³⁹

Az elképzelés szerint mindhárom létrehozott társaságot szakmai befektetőnek kívánta értékesíteni az anyacég. A távlatokban is ígéretes hűtőgépipari profil átmen-

tése és az újonnan létrejött – nem jogutód – cégek eladása után nyilvánvaló, hogy alig marad más hátra, mint a kifosztott anyacég bezárása. A reorganizáció egyértelművé tette, hogy hamarosan megszűnik a nagy múltú autóiipari beszállító. Erről a társaság 2007. szeptember 10-én megtartott rendkívüli közgyűlésén született döntés, amelyen megszüntették a Bakony Művek igazgatóságát is.

A megmaradt kistulajdonosok ekkor már szabadultak volna a részvényeiktől, de azok senkinek sem kellettek. Demeter Zsolt mindössze a részvények értékének 1 százalékát ígérte, de ezt a neveléses ajánlatot nem fogadták el. A leértékelés aztán hivatalosan is megtörtént, amiről a részvényeket nyilvántartó Központi Elszámolóházat (Keler) elfelejtették értesíteni, így a bank továbbra is névérték után kérte a kistulajdonosoktól a letéti díjakat. Nem volt elég, hogy a többségi tulajdonos kibabrált velük, még a bank is hasznot húzott belőlük.⁴⁰

Kovács Gábornak különböző próbálkozások ellenére sem sikerült egy tőzsdén jegyzett céget létrehozni. Gyakorlatilag a Bankár Tőkebefektetési Tanácsadó Zrt. már 2006 májusában kiszállt az üzletből, amikor a Bakony Művek többségi tulajdonosaként a Hungarian Capital Fund (HFC) Limited nevű, ciprusi bejegyzésű offshore céget vették nyilvántartásba.

Irány a csőd

Mivel a Bakony Művek adósságállományát nem sikerült csökkenteni, az anyacég résztulajdonában álló Pelso szerszámkészítő Kft.-t és a Bakony Ablaktörő rendszerek Kft.-t 2006-ban adósság fejében lefoglalta az adóhatóság, és azok új (indiai és német) tulajdonoshoz kerültek. Ám a Bakony Művek – melynek legnagyobb hitelezője nem volt más, mint a főtulajdonos Bankár Holding – adósságállománya közben akkorára növekedett, hogy fizetéseképtelenné vált, így 2007. február 1-jén öncsődot jelentett, s csődvédelmet kért. Február 20-án a hitelezői választmány (benne 580 kis beszállító céggel) 90 napos fizetési haladékot adott a cégnek (ami indokolt esetben 60 nappal meghosszabbítható). A tulajdonosok ezzel is időt nyertek, hogy az anyavállalatból kivitt ingatlanvagyonot különböző cégek tulajdonába rejtsek, illetve a maradékból a hasznosíthatót kimentsék.⁴¹ Ebben a helyzetben úgy tűnt, a Bankár Holding még akár jól is kijöhet a veszprémi kalandból, csak fel kell építenie a tervezett lakóparkot a cég ipari telepén, amely a Bakony Művek bonyolult és soklépcsős feldarabolása során került egyik (újonnan alapított cége) birtokába, s amelyet a veszprémi önkormányzat előzékenyen lakóövezetté minősített át.

Azonban a társaság adósságait a három hónapos csődvédelmi időszak alatt sem tudta rendezni. A megmaradt leány, a 2,2 milliárd forintos jegyzett tőkéjű Bakony Préstechnika Kft. működött ugyan, de gazdálkodása nem volt eredményes (2007 novemberében az APEH-nek a társaság már több mint 500 millió Ft-tal tartozott),

ezért ugyanaz a sors fenyegette, mint két társát. A Préstechnika mégis sokat érhetett, erre utal, hogy a Bakony Művek menedzsmentje és egyes hitelezői csoportok 2007 tavaszán csődegyezségeket szerettek volna kötni. Az elképzelés szerint a Préstechnika 50–55 százalékát értékesítették volna, a befolyt összegből pedig a „biztosított hitelezőket”, jelesül az APEH-et fizették volna ki. A fennmaradó üzletrészt pedig a fennálló tartozásoknak megfelelő mértékben kiosztották volna a hitelezők között, vagyis ők nem pénzt, hanem tulajdonrészt kaptak volna. Ám az egyik hitelező fellebbezett, így a csődegyezés végül nem jött össze.⁴² Ekkor a Préstechnikát a Bankár-csoport-hoz tartozó Agárd Holding Befektetési Kft.⁴³ tulajdonába vitték, amelyből a Bankár és közvetve a HFC is részesedik. Akárhogy változott is a tulajdonosi kör, a Bakony Művek és a Préstechnika Kft. sorsáról immár a felszámolónak kellett döntenie, mivel az újabb hatvan napos moratórium is lejárt: az APEH Közép-dunántúli Regionális Igazgatósága 2007. augusztus 22-én elrendelte a Bakony Művek felszámolását, amely 2007. november 8-án vált jogerőssé.⁴⁴

A felszámolásra a TM-Line Zrt. kapott megbízást. A felszámoló tájékoztatása szerint a csődbe juttatott cég szomorú állapotokat hagyott maga mögött: harminchat nagyobb társaságnak, szervezetnek tartozott, mintegy 1,6 milliárd forint összértékben. A hitelezők erről az összegről már le is mondhattak, mivel a Bakony Művek már a felszámolás időszaka előtt kiürült. Ugyanakkor a felszámolási per indításával párhuzamosan a Bankár Holding Zrt. 900 millió forintos hitelezői igényt jelentett be. A felszámoló erről értesítette a többi hitelezőt, és úgy ítélte meg, hogy akár évekig is pereskedhetnek, aminek a végkimenetele sem biztos, így a peren kívüli egyezsége ajánlotta. Ebbe végül a Bakony Művek többi hitelezője beleegyezett. 2008. november elején a felszámoló peren kívüli egyezsége kötött a Bankár Holdinggal. Abban állapodtak meg, hogy a Bankár vállalja a felszámolás költségeit, valamint a terület 150 millió Ft-os kármentesítését, vagyis eltünteti a környezetszennyezés nyomait, amely az egykori garázs körzetében, az üzemanyagtartálynak „köszönhetően” keletkezett.

2008 novemberében-decemberében a felszámoló cég elkészítette a felszámolási zárómérleget, és kérte a cég törlését. Egyidejűleg kérte a Keler-től a részvények bevonását, ám ott azt válaszolták, hogy arra csak a APEH jóváhagyását követő, a cégnyilvántartásból való törlés után kerülhet sor. A póru jár kistulajdonosok tehát még ekkor sem tudtak szabadulni a nullát érő részvényeiktől.

A cég, amely 2006 eleje óta Bakony Művek Vagyongkezelő Ipari Holding Zrt. néven agonzált, amely fénykorában munkát, biztonságot adott több ezer embernek és sorsok, szerelmek, barátságok nyüzsgő színhelye volt, 2009 augusztusában szép csendesen kimúlt; a Cégbíróság törölte a cégnyilvántartásból.

JEGYZETEK

- ¹ Békefi József: A Bakony Művek ötven éve. Veszprém: Bakony Művek, 1988. – 212 p
- ² Mi lesz veled gépipar? = Napló, 1990. febr. 26., p. 3.
- ³ Vegyes vállalatot alapított a Bakony Művek. = Napló, 1991. dec. 11., p. 1., 3.; A General Motors Veszprémben. = Napló, 1991. dec. 13., p. 4.
- ⁴ Részvénytársaság a Bakony Művek = Napló, 1992. aug. 7., p. 1.
- ⁵ Ez csak szemfényvesztés. = Napló, 1993. nov. 4., p. 6.
- ⁶ MRP = Munkavállalói Részvényvásárlási Program
- ⁷ A Bakony Művek jövője. = Napló, 1994. márc. 3., p. 4.
- ⁸ Új úton a Bakony Művek. = Napló, 1994. ápr. 20., p. 1.
- ⁹ Nem áll le a Lada-gyár. = Napló, 1994. febr. 8., p. 1.
- ¹⁰ Bakony Művek Rt: lépéstartás az autóiipari követelményekkel. = GÉP, 1996. június, p. 28.
- ¹¹ Félezernek mennie kell. = Napló, 1995. febr. 15., p. 1.
- ¹² Az átalakulás stációi a Bakony Művek Rt.-nél. = Napló, 1995. jan. 20., p. 9.
- ¹³ Új gazda a Bakony Műveknél. = Napló, 1995. ápr. 8., p. 1.
- ¹⁴ A Bankáré a Bakony Művek. = Napló, 1997. nov. 8., p. 1., 3.
- ¹⁵ Jüttner András 1989. október – 1998. január között állt a Bakony Művek élén.
- ¹⁶ Eredményes a Bakony. = Napló, 1998. aug. 5., p. 1., 3.
- ¹⁷ Áthúzták a számításait. = Napló, 1998. szept. 9., p. 1., 3.
- ¹⁸ Raktárra nem dolgoznak. = Napló, 1998. szept. 24., p. 1., 4.
- ¹⁹ A Bankáré marad a Bakony. = Napló, 1998. máj. 18., p. 4.
- ²⁰ A pénz Kovácsa. = Magyar Narancs, 2008. ápr. 24. p.?
- ²¹ Eladják a Bakony Műveket? = Napló, 1999. ápr. 17., p. 1., 3.
- ²² Szabadulnak a feleslegtől a Bakony Művek Rt.-nél. = Napló, 1999. máj. 19., p. 3
- ²³ Eladó a Bakony Művek. = Napló, 2000. jan. 27., p., p. 1., 4.
- ²⁴ Radikális piacváltás kellett. = Napló, 1999. nov. 2., p. 7.; Kűsz András 1982–2002 között volt a Bakony Művek alkalmazásában.
- ²⁵ Az autóiiparnak dolgoznak. = Napló, 2000. márc. 4., p. 12.
- ²⁶ A francia VALEO a világ legnagyobb gépjárműipari beszállító vállalata. A gépkocsialkatrész-üzletág árbevétele 2000-ben 815 millió euró volt.
- ²⁷ Fejlődési pályán a Bakony Művek. = Napló, 2001. máj. 3., p. 5.
- ²⁸ Ezekből a különböző nagyságú kengyelekből állítják össze az autók ablaktörlő lapátjait.
- ²⁹ További érdekeltségeket értékesít a Bankár csoport. = Napló, 2001. szept. 12. p. 6.; Üzemet avattak a Bakony Művekben. = Napló, 2001. szept. 29., p. 3.
- ³⁰ Zentai Gábor 2002. augusztus és 2005. szeptember között volt vezérigazgató.
- ³¹ Építenek az orosz kapcsolatra. = Napló, 2003. jan. 17., p. 6.
- ³² Családtagok a Suzukinál. = Napló, 2003. márc. 6., p. 6.
- ³³ Terjeszkedő Bakony Művek. = Napló, 2004. ápr. 15., p. 3.; Hírkereső; <http://adatbazisom>. A beruházásokat Mátyásfalvi György és Zentai Gábor szorgalmazta.
- ³⁴ Bátoraké a szerencse. = Napló, 2004. szept. 23., p. 1., 3.
- ³⁵ Ipari parkból lakópark. = Napló, 2005. máj. 23., p. 1., 3.
- ³⁶ Új műsorhoz új férfi kell. = Napló, 2005. aug. 31., p. 6.
- ³⁷ Steiner László 2005 szeptemberében fogadta Csererdei Baráti Kör vezetőségét, akik előtt kifejtette véleményét: az üzemi terület többet ér, mint a társaság egész termelési értéke.
- ³⁸ Átalakulóban a Bakony Művek. = Napló, 2006. febr. 9., p. 6.

³⁹ Vagyont kezel a gyár. = Napló, 2006. aug. 14., p. 6. Demeter Zsolt 2006. március – 2007. augusztus között volt a Bakony Művek (egyben utolsó) vezérigazgatója.

⁴⁰ Vajda Kálmán és Tilinger Béla kisorszvényesek beszámolója. = Napló online 2009. jan. 31.

⁴¹ mfor.hu/cikkek/33945 (2007 febr. 27.) Lényegében bárki könnyedén kimentheti a vagyonát a tartozásokkal terhelt társaságokból, a ezek gyorsan és nyom nélkül eltüntethetők.

⁴² www.hol.hu/archivum/archiv-470864

⁴³ Telephelye: Budapest, V. Szabadság-tér 7. Cégjegyzékszám: 01-09-683585. 2005 novembere óta tulajdonában áll a Sasad Vagyonkezelő Kft. is. Egyik fő tulajdonosa Mátyásfalvi György.

⁴⁴ Kimúlik a Bakony Művek. = Népszabadság online, 2007. nov. 10.

A veszprémi irgalmas nővérek tanintézetének könyvtárai (1903–1948)

KOLOZS BARNABÁSNÉ

AZ IRGALMAS NŐVÉREKET RANOLDER JÁNOS (1806–1875) püspök (1849–1875) telepítette le Veszprémben 1854-ben. A kivételes tehetségű, kiváló teológiai végzettségű Ranolder az egyházi élet különböző területein munkálkodott: volt hittudományi egyetemi tanár, dolgozott könyvtárosként, káptalani levéltárosként, szemináriumi rektorként, 1849-ben Bécsben a „*cs. k. minisztériumnál tett az egyházi ügyek elintézésében segédszolgálatot.*”

Veszprémi püspökké 1849 októberében nevezték ki (felszentelték 1850. május 12-én), amikor gr. Zichy Domonkos lemondott püspöki tisztségéről.

Sokféle munkája mellett már 1838-tól teológiai és világi témájú publikációi jelentek meg.¹

Karizmatikus személyisége püspöksége idején mutatkozott meg. A nőnevelés ügyét nagy elkötelezettséggel karolta fel, irgalmas rendi tanintézeteket és zárdákat² alapított. Betegeket, szegényeket, rászorulókat és öregeket segített, támogattott.

Első iskolaalapítása a veszprémi irgalmas nővérek intézete volt.

1854. augusztus 15-én kelt az intézet alapítólevele, amelyben így írt a püspök: „...megérdemlett jóindulattal karolom fel az Irgalmas Nővérek társulatát, a mely Krisztus szeretetében alapítva, az erényben megerősödvé, a mindenható Isten oltalma alatt a dicsőség legnagyobb fokára jutott, amíg annak derék nővérei az evangéliumi tökéletesség szabályát ünnepélyesen vallják a jámborság munkáira odaadó, a szeretet minden művére kész és legyőzhetetlen lélekkel a keresztény híveknek alázatos szolgálatot nyújtanak, a betegek és szegények ápolását, úgyszintén a fiatal leánykák nevelését és oktatását lankadatlan szorgalommal teljesítve, új meg új példákkal hirdetik folyton a keresztény vallás csodás erejét.” „...elhatároztam az Urban ezen Irgalmas Nővéreknek veszprémi püspöki városom területén otthont szerezni..., a betegek és szegények gondozását, nemkülönben a leánykák nevelését és oktatását, úgyszintén a szolgálókét is rábízni...”³

A nővérek letelepítéséről és a tanintézet alapításáról Ranolder püspök jelentést küldött Rómába IX. Pius pápának, Budára Albrecht főhercegnek, Magyarország kormányzójának, Bécsbe Leopold Thun kultuszminiszternek és Bach belügyminiszternek.

Az értesített személyek örömmel üdvözölték a nővérek Grazból való betelepítését (1854), a püspöknek a nőnevelés megindításával kapcsolatos áldásos tevékenységét.

A nővérek 1854. október hó első napjaiban kezdték meg a tanítást.

Ahogy telt az idő, évről évre, évtizedre évtized következett, a tanulók és a tanító nővérek száma növekedett, iskolaépületekben és felszereltségükben folytonosan gyarapodtak, és új képzési formákat is bevezettek az intézetben.

Az elemi iskolai leányosztályokon kívül 1861-től internátus is működött, 1892-től óvoda, 1896-tól polgári leányiskolai osztályok. 1933-tól három évfolyamos nőipariskolát, 1941-től gyors- és gépipró iskolát is szerveztek.

Az 1903–1904. tanévben fennállásának ötvenedik évfordulóját ünnepelte az intézet. Ekkor jelentették meg első iskolai értesítőjüket,⁴ amelyet aztán néhány év kimaradással egészen 1943–1944-ig tanévenként kiadtak.⁵

A tanintézet történetét az alapításának 150. évfordulójára, 2004-ben az utódiskola (Padányi Schola Catholica) által kiadott jubileumi értesítőben⁶ részletesen feldolgozták az iskola jelenlegi tanárai.

Iskolai könyvtárak kialakítására valószínűleg már a tanítás megkezdésétől törekedtek. Ennek azonban alig maradt nyoma. A 19. század végéről rendelkezésünkre álló adat a vármegyei tanfelügyelő jelentése,⁷ amely az 1883–1886. időszakban 60 kötetes magyar nyelvű ifjúsági könyvgyűjteményről adott számot.

(Sajnálatosan a Padányi iskola már említett jubileumi értesítője is csak néhány mondatban említi a nővérek egykori könyvtárát.)

Az 1903–1904. tanévtől azonban nyomon követhetjük a könyvgyűjtemények (tanári és ifjúsági) gyarapodását az iskolai értesítők közlései alapján.

Voltak olyan tanévek, amikor semmi információ nem található a könyvtáraikról, máskor pedig csak a gyarapodás kötettségét és a beszerzésre fordított összeget közölték. (Ez utóbbi főképpen az ifjúsági könyvtár esetében fordult elő.)

A legtöbb értesítőben azonban megtalálható az új szerzemények szerző-cím szerinti felsorolása, egy-két esetben pedig az évi teljes állomány kötettszáma is.

A semmilyen rendszert nem mutató címlisták teljességgel nem megbízhatóak, találhatóak benne téves adatok.

Ha pedig számításba vesszük, hogy a könyvtár folyton változó szervezet, vagyis a növekedésen kívül természetes csökkenése is van egy gyűjteménynek, semmiképpen nem tudunk teljes könyvtárképet alkotni a közölt gyarapodási listákból.

Mindenesetre vázlatosan elénk tárulhat a tanintézet gyűjteménye és meggyőzően ennek fejlesztési tendenciái.

A tanári könyvtár

A tanári könyvtárról az első, az 1903–1904. tanévi értesítőben találunk egy összetett adatot: ekkor az ez évi gyarapodással az állomány 552 kötetből állt.

Az első világháború kitöréséig a tanévenkénti növekedés 6 és 40 kötet volt, ami vásárlásból és ajándékozásból tevődött össze váltakozó arányban. 1903–1904-ben 10 kötet vétel és 22 kötet ajándékozás útján került az állományba. 1910–1911-ben 24 vétel és 3 ajándék volt.

Az ajándékkönyvek legnagyobb része könyvkiadóktól (Lauffer, Lampel, Singer és Wolfner Szent István Társulat, Franklin Társulat, Krausz Ármin cége), a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, szerzőktől és magánszemélyektől (néha tanulóktól is) érkezett, olykor nem is a gyűjteménybe illően (pl. ajándékként kapta az intézet 1903–1904-ben Wartha Vince: *Az agyagipar technológiája* című kötetet.)

Az 1903–1904. tanévben a 10 db vásárolt kötet a következő volt: Magyarország vármegyéi és városai sorozatból a Gömör vármegye (a sorozat többi kötetét is megtaláljuk a vásárolt művek későbbi listájában⁸), Csengery Antal: *Deák Ferencz emlékezete*, Arnold: *Deák Ferencz életrajza*, Kis János–Sziklay János: *Katolikus Magyarország* (1–2. köt.), Görgényi Jenő: *Az utolsó ítélet, A pokol, A mennyország és Jókai Mór két műve, az Egy magyar nábob és a Kárpáthy Zoltán.*

Az 1905–1906. évben vétel útján kézikönyv jellegű művek kerültek a könyvtárba: Pallas nagy lexikona (18 kötet), György Aladár (szerk.): *A Föld és népei : Népszerű földrajz és népismeai kézikönyv* (5 kötet), Zemplén vármegye.

Az ez évi ajándékok kivétel nélkül tankönyv jellegű művek voltak: Csongor György–Sziklász Adolf: *Chemia*, Schubert Károly: *Természettan*, Tergina Gyula: *Földrajz stb.* – könyvkiadóktól.

A következő évben is jó, értékes összefoglaló jellegű könyveket vásároltak a tanári könyvtár számára. Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom története*, Csánki Dezső: *Árpád és az Árpádok*, Szilágyi Sándor (főszerk.): *A magyar nemzet története* (10 kötet), Emile Bougand: *Szent Vince élete*, Ribáry Ferenc: *Világtörténelem* (7 kötet), Camille Flammarion: *Népszerű csillagászat, A technika vívmányai segédkönyvek és a Magyarország vármegyéi sorozat köteteit.*

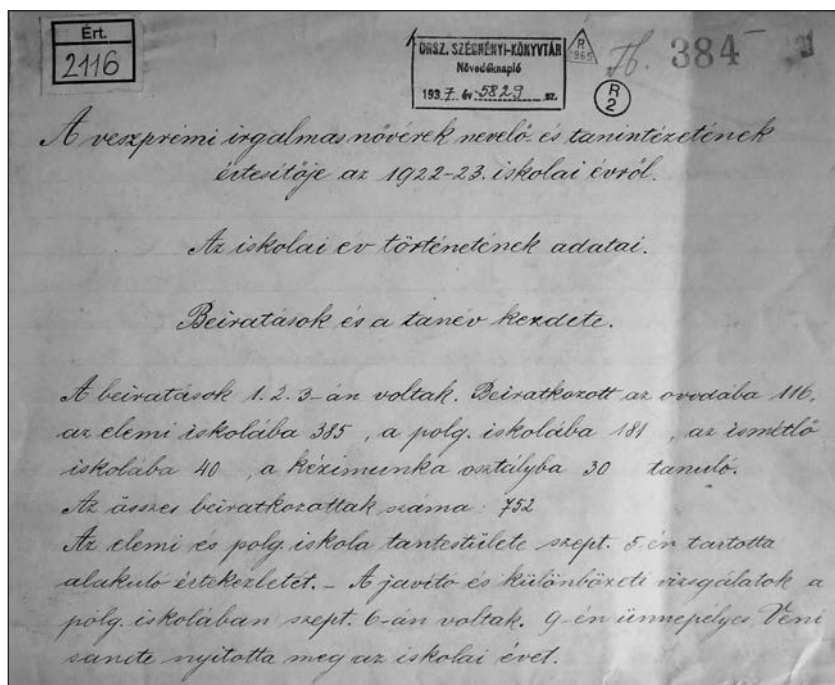
Az 1910–1911. évben értékes szépirodalmi művekkel is gyarapodott a könyvtár: Kisfaludy Károly, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály összes műveivel, Eötvös József: *A nővérek* című regényével, valamint Pintér Kálmán és Péterfy Jenő irodalmi tanulmányaival.

Az első világháborúban a tanintézet nagyobb mértékű károkat nem szenvedett, de működésében voltak fennakadások, mivel az óvoda helyiségeit és három tantermet a sebesültek tartalékkórháza címén a katonaság lefoglalta.

A gazdasági nehézségek azonban a beszerzéseket komolyan érintették, többek között a könyvtári könyveket is.

Már a világháború éveiben minimális gyarapodás volt a tanári könyvtárban: az 1914–1915. tanévben csak folyóiratokat rendeltek meg, 1915–1916-ban 6 db, 1916–1917-ben 2 db kötetet vásároltak, az 1917–1918. tanévben a könyvtárukról semmit sem közöltek.

Sajnos, a háború utáni gazdasági helyzet sem alakult kedvezően. Néhány tanévben még az iskolai értesítőt sem adták ki. Az 1917–1918. tanév után 1922–1923-ban összeállítottak egy 10 oldalas kézírásos tudósítványt⁹, majd az 1926–1927. tanévtől jelentek meg újra a vékony, 20–25 oldalas kiadványok, amelyekben az osztálynévsorokon, érdemjegyeken kívül alig értékelhető, rövid közlemények láttak napvilágot.

Kézzel írt értesítő – 1922/23

A könyvtárról csak tömör, néhány adatot tartalmazó összefoglalásokat közöltek. 1927–1928-ban a vétel 22 kötet (10 kötet vallásos, 12 kötet irodalmi) 200 P értékben; 1928–1929-ben vásárlás: fizikai, kémiai, mennyiségtani művek 44 P, vallásos és irodalmi művek 65 P és egyházi énekekhez 55 P értékben.

Az 1929–1930. tanévben 3 kötetet vásároltak és 15 ajándékkötet gyarapította a tanári könyvtárt. Az értékes ajándékokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter, gr. Klebelsberg Kunó juttatta a könyvtárnak: Molnár-Lajtha: Nótaország, Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története, Kornis Gyula: A magyar művelődés eszménye, 1777–1848. (1–2. köt.), Divald: Magyarország művészeti emlékei, Hafner-Cholnoky: A leíró földrajz (1–3. köt.), Hóman-Szekfű: Magyar történet (1., 4., 5. köt.), Népművészeti kincstár (1–2. köt.), Mohácsi emlékkönyv, Finnek és észtek.

Az 1930–1931. tanévtől másfél évtizedig (az 1943–1944. tanévről jelent meg az utolsó, nyomtatott értesítőjük) minden addig felülmúlva szerzeményeztek.

Az ajándékok továbbra is megmaradtak, 1930–1931-ben 30, 1931–1932-ben 31 kötet került ajándékozás útján a könyvtárba. Később kevesebb, néha csak 1–1 mű.

A vásárlás azonban az 1930-as években 8–21 kötet, az 1940-es években pedig a 60–97 kötetet is elérte.

A gyűjtemény jelentős gyarapodását igazolja, hogy az 1934–1935. és az 1938–1939. tanévben is 4–4 könyvtári szekrényt vásároltak.

A mennyiségi adatokon kívül az értesítőkiadásuknak köszönhetően körvonalazódik előttünk az iskola tanári könyvtárának képe, a tanító nővérek olvasáskultúrája.

A korábbi évtizedek néhány kötetes vásárlásai és a nagyon különböző témájú ajándékkötetek után, amikor több pénzt szánhattak a könyvtár fejlesztésére a következő változások figyelhetők meg: a vallásos témájú és az összefoglaló kézikönyveken, lexikonokon kívül nagy figyelmet fordítottak a pedagógiai-módszertani könyvek és a szépirodalmi művek beszerzésére.

Így kerültek a gyűjteménybe: Szenes Adolf: A számtan- és algebratanítás vezérkönyve, Jeges Sándor: A biológia tanításának vezérkönyve, Szántó Lőrinc: A fogalmazás tanítása, Ablaki György: Természetrajz gyakorlati tanítása, Kendoff Károly: Mit rajzoljunk a földrajz órákon? Kovács Buna Jánosné–Rada Erzsébet: A nevelőtestgyakorlás tudásanyagának tanmenetszerű felosztása, Kmetykó János: Testnevelési vezérkönyv, Hatos Kornélia: A kézimunkaoktatás vezérkönyve stb. kiadványok.

A szépirodalmi művek nagyobb része a huszadik század első felében divatos magyar írók és írónők alkotásai voltak. Bár kisebb számban, de a magyar irodalom klasszikusainak műveiből is vásároltak: Ady Endre összes versei, Arany János: Toldi, Elbeszélő költeményei és balladái, Kölcsey összes művei, Eötvös József, Gárdonyi Géza, Kemény Zsigmond regényei, Madách: Az ember tragédiája.

Világirodalmi művek alig tűntek fel a beszerzések között az évtizedek alatt: 1 Bolanden, 1 Dickens, 1 Kipling, 1 Mauriac.

Tematikus csoportok szerint a tanári könyvtár állománya a következőképpen alakult: kézikönyvek, lexikonok: Pallas nagy lexikona (18 köt.), Conversations–Lexikon (16 köt.), Katolikus lexikon, Zenei lexikon, A magyar társadalom lexikona, Benedek Marcell: Irodalmi lexikon, Babits Mihály: Az európai irodalom története, Hóman–Szekfű: Magyar történet (5 köt.), Szilágyi Sándor (főszerk.): A magyar nemzet története (10 köt.), Ribáry Ferenc: Világtörténelem (8 köt.), Latin–magyar szótár, Német–magyar nagyszótár, Bátky Zsigmond–Gyórfy István–Viski Károly: A magyarság néprajza (4 köt.), Népművészeti kincstár (2 köt.), Divald: Magyarország művészeti emlékei, György Aladár (szerk.): A Föld és népei: Népszerű földrajz és népismeai kézikönyv (5 köt.).

Legnagyobb számban szerepeltek a vallási, hitéleti könyvek. Többek között Bangha Béla–Ijjas Antal: A keresztény egyház története (8 köt.), Bangha Béla: Örök élet igéi (4 köt.), A négyszázéves Jézustársaság, Világhódító kereszténység, Világnézeti válaszok, Lévy Mihály: Katolikus hittérítés története (2 köt.), P. Gyenis András: Száz jezsuita arcél, Serédi Jusztinián: Szent István emlékkönyv, Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái, Balanyi György: XII. Pius, Tóth Tihamér (veszprémi püspök) könyvei (20 kötetben) és más kevésbé ismert szerzők művei.

Jelentős számú volt a pedagógiai művek csoportja, amely tartalmazta: Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története, Kornis Gyula: Magyar művelődés eszménye (2

köt.), Az elszakított magyarság közoktatásügye, Héjji Erzsébet: A magyar gyermeknevelés könyve, Az óvoda egészségügyi és szociális munkája, Kispartai János: Polgári iskolai kérdések, Laurentzi Vilmos: A polgári iskola reformja, Havas István: Egy évtized a polgári iskolai küzdelmek élén, Erdős Zoltán: Nemzetnevelési tervzet, Balassa László: A magyar tanítás megújítása című műveket. Mindezeket kívül nagy góddal válogatva szerezték be a tantárgymódszertani műveket. Szerepeltek a gyűjteményben az írástanítás, a helyesírás, a fogalmazás, a rajz, a történelem, a fizika, a geometria, mennyiségtan, a női kézimunka, a természetrajz tanításához készült vezérkönyvek, gyakorlati útmutatók, óratervezetek, rajzgyakorlatok, a kézimunkához hímzésgyűjtemények, tájékoztató az osztályfőnöki órák felhasználásához – címük szerint praktikus tanári kézikönyvek.

A vallási és pedagógiai műveken kívül szintén nagyobb számú csoportot képeztek a szépirodalmi kiadványok.

A klasszikus magyar irodalom lírikusai közül megvásárolták Ady Endre, Arany János, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály versesköteteit.

A drámai és prózai alkotások közül Kisfaludy Károly, Madách Imre, Eötvös József, Gárdonyi Géza, Kemény Zsigmond, Mikes Kelemen műveire bukkanhatunk a beszerzési listákban. Jókainak mindössze négy regénye szerepelt a művek között: A jövő század regénye, a Kárpáthy Zoltán, Egy magyar nábob és Az új földesúr.

A prózai alkotások között bőséggben található az 1945 előtti évtizedekben a polgári középosztály ünnepelt írónak regényeiből, elbeszélésköteteiből: Gulácsy Irén: Jezabel, Harsányi Zsolt: Ember küzdj, Sacra Corona, Herczeg Ferenc válogatott művei (15 köt.), A magyar történelem drámái, Kosáryné Réz Lola: Az üdvözítő nyomában, Egy édesanya leveleiből, Makkai Sándor: Sárga vihar, Márai Sándor: Fűves könyv, Vasárnapi krónika, Nyirő József: Az én népem, Az elszántak, Halhatatlan élet, Havasok könyve, Passuth László: A Bíborbanszületett, Nápolyi Johanna, Rákosi Viktor: Elnémult harangok, Korhadt fakeresztek, Somogyváry Gyula: A hadtest hű marad, Katonacsillag megfordul, A pirossapkás kisleány, Tormay Cécile: Emberek a kövek között, Az ősi küldött, A régi ház, Virágok városa, Szirének hazája, Tornyai János: Gyere, kicsim!... Gyere!, a lírai alkotások közül Mécs László és Sík Sándor verseskötetei.

Az eddig említett három legnépesebb csoportnál lényegesen kevesebb számú művel szerepelnek a történelmi és a földrajzi (útleírások) kötetek.

A történelmi témája néhány kivétellel a magyar történelem: Csánki Dezső: Árpád és az Árpádok, Kerekesházy Kerekes József: Rajzok az Árpádok és az Anjouk korából, Csengery Antal: Deák Ferenc emlékezete, Asztalos Miklós: II. Rákóczi Ferenc és kora, Nagymihályi Sándor: Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom, Eckhardt Ferenc, Vicsay Lajos, Újházy összefoglaló magyar történelmi munkái, valamint a kézikönyvek, monográfiák között is említett Ribáry Ferenc, Szilágyi Sándor, Hóman Bálint–Szekfü Gyula történelmi művei.

A földrajz szakcsoportba a Magyarország vármegyéi és városai, György Aladár

(szerk.) A Föld és népei című nagyobb vállalkozásokon kívül Békefi Remig: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, Cholnoky Jenő: A Földközi-tenger, Hafner–Cholnoky: A leíró földrajz, valamint útleírások: Sulkovszky Zoltán: Motorral a Föld körül, Geszty Júlia: Rejtelmes kelet, Halász–Mauritz: Az ismeretlen Abesszínia stb. szerepeltek.

Megközelítően azonos nagyságrendi csoportot alkottak a tanári könyvtárban az irodalomtudományi-irodalomtörténeti, a művészeti és az életrajzi kötetek.

Az irodalom csoportban Bartha: A magyar nemzeti irodalom története, Pintér Jenő, Bánhegyi Jób, Várkonyi Nándor, Beöthy Zsolt magyar irodalomtörténetei, Babits Mihály: Az európai irodalom története, Benedek–Wiegler: A világirodalom története, Pröhle Vilmos: A japáni nemzeti irodalom kis tükre, Motz Atanáz: A német irodalom története, Szémán: Újabb orosz irodalom, valamint Berzsényi, Kölcsey, Petőfi, Vörösmarty munkásságát elemző tanulmányok szerepeltek.

Az életrajzok csoportba többek között Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Széchenyi Istvánné, Gyulai Pál, Hermann Ottó, Kölcsey Ferenc, Tompa Mihály, Szent Erzsébet, Erzsébet királyné (díszkötet) életét bemutató művek sorolhatók.

A művészeti könyvek között említésre méltó Lyka Károly művészettörténete, Rados Jenő: Magyar oltárok, Gerevich Tibor: Magyarország művészeti emlékei, Genthon István–Leopold Antal: Az esztergomi főszékesegyházi kincstár.

Mindössze néhány kötet könyv tartozott a következő csoportokba:

természettudományok (Kulin György: A távcső világa, Flammarion: Népszerű csillagászat, Szabó Zoltán: A növény és élete stb.),

háztartástan-kézimunka (Györfly István: Szilágysági, jászági hímzések, Viski Károly: Székely hímzések, Bátky Zsigmond: Kalotaszegi varrottas, Rábaközi hímzések),

háborús kiadványok (légoltalmi ismeretek, utasítások, gázvédelem, honvédelmi kötelezettségek stb.).

Az egyes években veszprémi szerzők munkái is bekerültek a könyvtári gyűjteménybe vagy szerzői ajándékként vagy vétel útján: Cholnoky Jenő: A Földközi-tenger, Hafner–Cholnoky: A leíró földrajz (1–3. köt.), Gutheil Jenő: Árpád-házi Boldog Margit Veszprém-ben, Hornig Károly: Veszprém múltja és jelene, Kun Lajos: A veszprémi zsidóság múltja, Lukcsics Pál–Pfeiffer János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában, Meszlényi Antal: Gr. Zichy Domonkos veszprémi püspök egyházlátogatásai 1845–46-ban, Nyakas János: Sorsdöntő száz nap 1849-ben, Pillitz Benő: Veszprém vármegye növényzete, Sziklay János művei, Tóth Tihamér veszprémi püspök 20 kötete (így jelölve).

A könyvgyűjtemény folytonos gyarapítása mellett a tanító nővérek tájékozási igényét jelzi, hogy folyóiratokat is egyre nagyobb számban rendeltek.

Az 1903–1904. tanévben három periodikumra fizettek elő: Katholikus Szemle, Nemzeti Nőnevelés és Természettudományi Közlöny.

1913–1914-ben 20 féle, 1927–1928-ban 10 féle, 1935–1936-ban 31 féle és 1940-től 50 fölé emelkedett a megrendelt folyóiratok száma.

Az 1943–1944. tanévben az 52 időszak kiadvány a következőképpen oszlott meg:

Pedagógiai folyóiratok: Gyakorlati Pedagógia, Katolikus Gyermekvédelem, Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja, Katolikus Tanügyi Közlöny, Kisdednevelés, Magyar Gyermeknevelés, Magyar Torna, Nemzetnevelés, Népoktatók Lapja, Népoktatás, Nevelésügyi Szemle, Tanáregyesületi Közlöny, Testnevelés.

Egyéb (hírlapok, közlönnyök, gyermekújságok, hitbuzgalmi, szépirodalmi, művészeti lapok): Afrikai Visszhang, Búvár, Családi Kör, A Cselekvés Iskolája, Diákkaptár, Élet, Énekszó, Gárdavezető, Gyermekvilág, Hivatalos Közlöny, Jézus Szívének Hírnöke, Katolikus Szemle, Katolikus Tudósító, Katolikus Világ, Keresztény Nő, Lourdes, Magyar Kórus, Magyar Kultúra, Magyar Lányok, Magyar Nyelv, Magyar Szemle, Magyar Ünnepek, Magyarosan, Mária Kongregáció, Nagyasszonyunk, A Nap, Nemzeti Újság, Riadó, Rózsafüzér Királynéja, Szalézi Értesítő, Szent Antal, Szent Vince, Szentföld, Tarisznya, Utunk, Veszprémi Hírlap, Vigília, Világposta, Zászlónk.

A tanári könyvtár kezelője Kozma Franciska Róza (1863–1945) irgalmas nővér, polgári iskolai tanár volt, aki magyar nyelv és irodalmat, német nyelv és irodalmat, valamint háztartástant tanított heti 22 órában. Az 1943–1944. tanévben 47. tanítási évét töltötte az intézetben. 1945. április 4-én halt meg. Az 1944–1945. tanévről összeállított értesítőben szép szavakkal emlékeztek rá: *„Tanítványait Istenfélelemre, haza- és szülőszereletre, lelkiismeretes kötelességtudásra nevelte. Nagy tudása, a gyermekek iránti szeretete, szelíd, megértő jósága mindenki előtt kedvelté, tiszteltté tette. Neve szinte fogalomná lett városunkban.”*

A könyvtár állapotáról, berendezéséről a szekrényvásárlásokon kívül annyit közöltek az 1943–1944. évi értesítőben, hogy a két szobából álló könyvtár összes alapterülete 22,75 m² volt.

Az ifjúsági könyvtár

A tanintézet ifjúsági könyvtáráról az első adat, a már említett tanfelügyelői feljegyzés 1883–1886-ból, amikor 60 kötetes gyűjtemény állt a leányok rendelkezésére.

Az értesítőkiadás kezdeti évében, 1903–1904-ben 196-ra gyarapodott a könyvek száma. Ebben és az ezt követő tanévekben egészen az első világháború kitöréséig az ifjúsági könyvekről ugyanolyan szerző-cím szerinti listákat közöltek az értesítőben, mint a tanári könyvtárról.

Vagyis tizenkét évi (1903–1904-től 1913–1914-ig és az 1929–1930. tanév) gyarapodási jegyzék áll rendelkezésünkre az ifjúsági könyvtár vázlatos állományképének megismeréséhez.

Ebben az időben a tanulói könyvtár növekedése mennyiségileg hasonló volt a tanári könyvtárhoz, évente 20–30 kötet ajándékozás és vétel útján.

Az ajándék ifjúsági könyvek egy része a könyvkiadói, könyvkereskedői cégektől (Szent István Társulat, Lampel–Wodiáner cég, Athenaeum Könyvkiadó, Franklin Társulat) származott, de jelentős része tanulók adományaként a gyűjteménybe illő olvasmány volt. (Egy esetben tudósítottak a későbbi években (1930–1931.) arról, hogy Újváry Anna nevű úrnő ötven kötetet ajándékozott az iskolai könyvtáraknak, 30 db-ot a tanárok, 20 db-ot a növendékek gyűjteménye számára. Ezekről a művekről semmi mást nem közöltek.)

A Szent István Társulat ajándékaként került az iskolába 1903–1904-ben Szent Erzsébet, Akantisz Viktor: Japáni mesék, Büttner Júlia: Az édes mostoha, Testvérek vagyunk, 1904–1905-ben Rosty Kálmán: Karácsonyi képeskönyv, Pap bácsi (Mohl Adolf): A Miklós országában, Sziklay János: A magyar szív, 1909–1910-ben Prónai Antal: Kis barátainak versek, történetek, Büttner Júlia: Kedves történetek és újra Akantisz Viktor Japáni mesék című összeállításából 2 pld.

A Lampel–Wodiáner cég juttatta a következő példányokat: 1903–1904-ben Andersen mesék, Erődi: A Szentföldön, Tóth: Erdély nagyasszonya, Vaszary Kolos: Történelmi életrajzok, Kerékgyártó: A munka öröme és dicsősége, 1909–1910-ben Madzsar Gusztáv: Legjobb otthon, Toldy László: Magyar Szent Erzsébet élete, Gellért Jenő: Vörösmarty Mihály élete és költészete, Büttner Lina: Szabadság földön, égen.

A tanulók ajándékaként évente 3–4–6 kötet jutott a gyűjteménybe, pl. Kászonyi Mihály: Válogatott költői olvasmányok, Tolnay Lajos: Magyar költők, Bánfi János: Az elveszett fiú, Finn elbeszélések, Büttner Júlia: Juliánka, Hurter Frigyes: Laurencia.

Az 1929–1930. tanév során a vallás- és közoktatásügyi miniszter, gr. Klebelsberg Kunó is eljuttatott Tormay Cécile: Kis magyar legendárium című művéből 40 pld.-t az iskolába, de nem a könyvtár számára, hanem jutalomkönyvként a polgárista leányoknak szánta.

Folyóirat-adományok is gyarapították a növendékek könyvtárát. Az 1907–1908. tanév folyamán főtisztelendő Kertész Kálmán succentor az Örökimádás 24 példányát, a Hajnal 4, a Nagyasszonyunk 7, a Mária Kongregáció 2, a Katolikus Hitterjesztés 5 füzetét ajándékozta.

A könyvvásárlás az évek során 3, 10, 20, 30 db volt, 1913–1914-ben pedig 227 kötettel szaporodott az ifjúsági könyvgyűjtemény.

A nagyobb arányú beszerzést indokolta a tanulók egyre növekvő létszáma: 1903–1904-ben 679 fő, 1914–1915-ben 718 fő, 1917–1918-ban 959 fő, 1935–1936-ban 538 fő, 1940–1941-ben 708 fő volt.

Vétel útján az elemi és a polgári iskolai tanulók számára megfelelő irodalmat szereztek be a tanító nővérek.

Így szaporította az ifjúsági gyűjteményt 1903–1904-ben Verne öt műve: a Dél csillaga, Doktor Ox teóriája, Öt hét léghajón, Utazás a Föld körül, Utazás a Holdba, Gáspár: Az elrabolt gyermek, 1904–1905-ben a Színművek leányintézetek számára, Dedek Lajos: Mária legendák, Beniczky Lenke: Leányok tükre, az ezt

követő években Hrabovszky Júlia: Női szívek, Bán Aladár: Az ezer tó országából, Sziklay János: A Mária kép, Büttner Júlia: A méltóságos asszony emberei, Úgy, amint volt.

Büttner Júlia és Büttner Lina elbeszélései, ifjúsági regényei igen népszerűek lehetnek. Csaknem valamennyi tanévben megtalálhatók a gyarapodási listákban, főleg vételként, de a tanulók ajándékai között is előfordultak.

(A jegyzékekben a Büttner-könyvek¹⁰ esetében találhatóunk tévedéseket a szerzők nevének és a művek címének közlésében.)

Az 1907–1908. tanévben Büttner Linától beszerezték a Testvérek vagyunk, Juliánka, Amit a csillagok látnak, Az Urmándyak kincse, Büttner Júliától pedig Az édes mostoha köteteket.

E tanévben néhány útleírason kívül remek, szórakoztató szépirodalmi műveket találunk az új könyvek között: Gaál Mózes: Magyar nők, Ambrozovics Meszlényi Ilona: Tündérmesék a való életből, Orczy Emma: Régi tündérmesék, Bánfi János: Legszebb gyermekmesék, Halden Erzsébet: Leánytörténetek és Faylné Hentaller Mária: Leányvilág, Híres mesék, Mesekincstár című köteteket.

1910–1911-ben többek között Ábrányi Kornél: Márciusi dalok, Arany János kötetek, Vende Ernő: Rákóczi versek, Herczeg Ferenc elbeszélései, Majthényi Flóra: Spanyolországi képek, Sik Sándor: Mindszenty Gedeon élete és költészete, Jeszenák Gyula: Magyar Boldog Ilona élete című kötetek szerepelnek a könyvtári listában.

Az 1912–1913. tanévben Szentgyörgyi Dénes: Iskolai ünnepeink című kiadványból 10 pld.-t, A magyar szabadságharc történetét és 82 füzet Népiratkát¹¹ vásároltak. Ha a Népiratkákat is egy-egy kötetnek vesszük, akkor 93 egységgel nőtt ekkor az ifjúsági könyvek száma.

1913–1914-ben nagy mennyiségű könyv került az ifjúsági könyvtárba vétel útján, 227 db.

Erről a nagy beszerzésről jegyzék is készült, külön bontva az elemi és a polgári iskolások számára vásárolt könyveket.

Az 1926–1927. tanévtől kezdve (kivéve az 1929–1930. tanévi 11 kötetes gyarapodást) már nem sorolták fel a szerzeményeket, csak darab és érték szerint, illetve az egyes években a megrendelt folyóiratokat cím szerint. 1927–1928-ban 47 mű 169 P, 1934–1935-ben 65 db 128 P értékben, általában 50–60–70 db-ot vásároltak 85–380 P-ért.

Ez a gyarapodás a korabeli ifjúsági könyvtárakban átlagosnak tekinthető.

A csaknem fél évszázados értesítőkiadásukban mindössze 12 tanévben tették közzé szerző-cím feltüntetésével az ifjúsági könyvtári beszerzéseket, így ennyi adat áll rendelkezésünkre az ifjúsági állomány rekonstrukciójához. A nővéreknek ezt az igyekezetét különös szerencsének tarthatjuk, mert más iskolákban még ennyit sem közöltek.

Székesfehérváron „Farkas Ferenc nagyprépost 1853-ban tett alapítványából 1864 októberében nyílt meg a szatmári irgalmas nővérek vezetése alatt álló Ferenc József Nőnevelő Intézet az elemi iskola III–IV. osztályával. 1893 szeptemberében polgári

leányiskolával bővült. Az 1899/900. tanévi értesítő utal arra, hogy az intézet könyvtára ebben a tanévben is jelentékenyen gyarapodott. A későbbi értesítőkből derül ki, hogy külön könyvtára volt az elemi iskola tanulóinak, a polgári iskola tanulóinak és tanítóknak. A századfordulón nem lehetett jelentős állomány: az elemi iskola könyvszekrénye az 1903/04-es tanévben, a polgári iskola könyvszekrénye az 1904/05-ös tanévben telt meg.¹²

A veszprémi nővérek buzgó munkálkodása eredményeként rendelkezésünkre álló címlistákból láthatjuk, hogy milyen művekből igyekeztek az ifjúsági könyvtárt építeni.

A magyar gyermek- és ifjúsági irodalom és a könyvkiadás nem kínált gazdag választékot a huszadik század elején.

A gyermekirodalmunk megszületése kezdeti éveinek a reformkori pedagógiai törekvések időszaka tekinthető. A 18. század végén és a 19. század elején évtizedekig főként a híres külföldi ifjúsági munkákat (Campe, Salzman, Hoffmann Ferenc, Cervantes, Defoe, Swift stb.) fordították le magyar nyelvre, de az első magyar próbálkozások között is voltak, amelyek idegen példák alapján születtek.

Ezek közül legkorábról említhető Faludi Ferenc (1704–1779) Nemes úrfi (1771) című oktató könyvének olaszból való fordítása-átdolgozása.

1805-ben jelentette meg könyvét Kis János (1770–1846) prédikátor (Kazinczy Ferenc barátja, levelező társa) *Gyermekek' és ifjak' bibliotékája*, az az elmét gyönyörködtető és nemes szívet formáló apró történetek, beszélggetések, utazások és versek. A' mind a' két nemen lévő ifjúság' számára egynehány nevezetes német írók munkáiból fordította Kiss[!] János, Nemes-Dömölki Prédikátor. Pesten, 1805. címmel. (Ezen kívül még gyermekek számára készült útleírás-köteteket és illemtant is kiadott.)

A külföldi példák nyomán született átdolgozások (fordítások) után az eredeti magyar művek is a szórakoztatva oktatás szándékával íródtak: Döbrentei Gábor (1785–1851) *A kis Gyula könyve*, vagy *fiú és leánygyermek számára írt elbeszélések* (1829), *Pali és Minka olvasni tanul: Betűk ismertetése és olvasására tanító abéczés könyv 38 képpel* (1829), *Bezerédj Amália* (1804–1837) *Flóri könyve: Sok szép képekkel, földrajzokkal és muzsika melléklettel* (1836)¹³, *Vajda Péter* (1808–1846) *Nemzeti Abécze* (1842), *Ney Ferenc* (1814–1889) *Gyermekek könyve* (1846), *Beöthy Zsigmond* (1819–1896) *Beszélytár gyermekek számára* (6 kötet, 1839–1942).¹⁴ A kezdeti próbálkozások után természetesen nőtt a magyar gyermekkönyvek és az ifjúsági írók: (papok, tanárok, nőírók) száma, de még a 20. század elején sem bővelkedett a könyvkiadásunk ezekből a művekből: 1913-ban 65, 1921-ben 111, 1928-ban 244, 1938-ban 105, 1942-ben 317 ifjúsági kiadvány jelent meg.¹⁵

A pedagógiai szakirodalom pedig egyre többet foglalkozott az ifjúsági könyvtárak ügyével. 1894-től ifjúsági könyvtárjegyzékeket szerkesztettek a különböző iskolatípusok, a különböző felekezeti iskolák számára, útmutatók jelentek meg a könyvtárak kezeléséhez. Mindezeknek a veszprémi irgalmas nővérek tanintézetében való hasznosításáról nem tudunk semmit.

Mindenesetre a már említett 1913–1914. évi nagymértékű állományfejlesztésről is készült jegyzék (egyedül ebben az évben jelölve külön az elemi és a polgári iskolás szerzeményeket). Arra vonatkozó információt nem találunk az értesítőkből, hogy a két iskolatípusnak külön könyvtára lett volna, de feltételezésünk szerint így volt. Ezt a feltevést megerősíti egy Endrédi Lajosné által idézett visszaemlékezés. László (Jacquier) Lucia irgalmas nővér, földrajz, természetrajz, kémia szakos polgári iskolai tanárnő ezt írta: „*Átrendeztem a nyár folyamán az osztályom (I–IV. polgári) könyvtárát, mind a négy osztálynak önálló könyvtára volt (kb. 800 db könyv).*”¹⁶

Az összes gyarapodási lista (1903–1904. tanévtől 1913–1914. tanévig) alapján három csoportba sorolható az ifjúsági könyvtár állománya: jelentős számban mesék és gyermektörténetek, hasonló nagyságrendben ifjúsági regények, elbeszélések és kisebb számban egyéb témájú könyvek.

A mesék és gyermektörténetek között, amelyek nyilvánvalóan a legfiatalabb korosztály olvasmányai voltak, Andersen, Grimm, Benedek Elek mesekönyvei találhatóak más összeállítások társaságában, amelyek az összeállítók neve alatt szerepeltek, pl. Akantisz Viktor: Japáni mesék, Bánfi János: Legszebb gyermekmesék, Dávid Margit: Mesék (4 kötet), Faylné Hentaller Mária: Mesekincstár, Gegus Ida: Tündérmesék, Koltai Virgil: Mesék (8 kötet), Orczy Emma: Régi tündérmesék, Péterfy Tamás: Székely mesék, Radó Vilmos: Magyar gyermek és népmesék. Ezekon kívül Bánfi János elbeszélések 4 kötet, Forgó bácsi iratai (8 kötet), Gaál Mózes iratai (9 kötet), Győri Ilona iratai (6 kötet)¹⁷, Kincs István: Tanulságos történetek, Romok a rom fölött, Sebők Zsigmond elbeszélései (4 kötet).

A polgárista lányok olvasmányai lehettek a magyar irodalomból: Beniczkyne Bajza Lenke, Büttner Júlia és Lina, Faylné Hentaller Mária, Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Hrabovszky Júlia, Krúdy Gyula, Lengyel Laura, Sziklay János, Tutsek Anna elbeszélései és ifjúsági regényei, valamint szavalókönyvek, iskolai színdarabok.

A világirodalomból tartalmazta a gyűjtemény: Beecher–Stowe: Tamás bátya kunyhója, Cervantes: Don Quijote, Cooper: A tenger réme, Defoe: Robinson Crusoe, Dickens: Dombey és fia, Nicolas Nickleby, Hoffmann elbeszélései (18 kötet), Christoph von Schmid (30 kötet), Swift: Gulliver utazásai, Verne: Dél Csillaga, Doktor Ox teóriája, Öt hét léghajón, Utazás a Föld körül, Utazás a Holdba című műveket.¹⁸

Az egyéb könyvek csoportjában találhatóak vallási témájú művek, főleg szentek élettörténete: Magyar Szent Erzsébet élete, Magyar Boldog Ilona élete, Szent Genováva története stb.

A történelmi és életrajzi könyvek száma sem volt túlságosan sok: Vaszary Kolos: Történelmi életrajzok, Móricz Pál: II. Rákóczi Ferenc és Napóleon császár története, A magyar szabadságharc története, Drávai János: Hunyadi János, Ackermann Kálmán: A tatárjárás, Falk Miksa: Erzsébet királynéről, Sztáray Irma: Erzsébet királyné kíséretében stb.

Alig néhány könyv sorolható a földrajz, útleírások szakcsoportba: Bán Aladár: Az ezer tó országából, Köves Margit: Fiumétól Valenciáig, Jankó János: Grönlandon át hócipőn, Majthényi Flóra: Spanyolországi képek, Radó Vilmos: Vámbéry Ármin utazásai, Gróf Benyovszky Móric élete és kalandjai.

Az ifjúsági könyvtár részére rendelt folyóiratokat először az 1929–1930. tanévben (és még az ezt követő két tanévben) sorolták fel címük szerint. Ezek: a Hírnök, Ifjú Polgárok Lapja, Jézusom Örömom, Katolikus Missziók, Katolikus Világmisszió, Kis Hitterjesztő, Kis Pajtás, Lourdes, Mária-kert, Mária Kongregációk, Nagyasszonyunk, Négergyermek, Rózsafüzér, Szalézi Értesítő, Szent Vince, Zászlónk.

Később összevont folyóirat címjegyzékek jelentek meg (a tanári és az ifjúsági lapokról együtt).

A tanári és az ifjúsági könyvtáron kívül még egy kis könyvgyűjtemény alakult ki az iskolában. Az 1933–1934. tanévben indult hároméves nőipariskola növendékei és tanárai számára is létesítettek egy kis könyvtárat, amely valószínűleg szakmai munkákból állt. Összetételéről nem közöltek semmiféle adatot. Az 1943–1944. tanévben a nőipariskola fejezetben találjuk a következő mennyiségi adatokat: tanári könyvtár 173 db 741.50 P, ifjúsági könyvtár 91 db 478.40 P értékben¹⁹

Annyi információ nem állt rendelkezésünkre az irgalmas nővérek intézetének könyvtárainról, hogy a valóság legmélyéig láhattunk volna.

Mindössze a tanári könyvtár négy évtizedes, az ifjúsági könyvtár bő egy évtizedének kissé felületes, pontatlanságoktól sem mentes gyarapodási jegyzékei alapján, a könyvcímek sokaságában bolyongva épültek fel a gyűjteményképek.

Ezekből úgy vélhetjük, hogy a tanító nővérek könyvtárfejlesztő tevékenységének a célja az volt, hogy szorgos, elkötelezett oktató és nevelő munkájukhoz jól használható segédeszközöket, lelki épülésükhöz igényelt vallási, művelődésükhöz szóra-koztató szépirodalmi műveket szerezzenek be a tanári könyvtárba, az ifjúsági könyvtár pedig olyan könyvek gyűjteménye legyen, amely a növendékek erkölcsi nevelését, nemes szórakozását szolgálja.

A tanintézet (és a könyvtárak) utolsó éve

Az 1944–1945. tanév még elkezdődött az iskolában. Azonban a háborús zűrzavarok, aggodalmak, félelmek, a front nyugatra húzódása miatt 1944. október 28-án abbamaradt a tanítás. Az ezt követő időszakról az 1944–1945. tanév értesítőjében ezeket olvashatjuk:

„November 5-től december 5-ig a beszercei csapatkórház több mint 400 sebesültje talált otthonra intézetünkben. December közepétől március 20-ig a 7-es számú táborig kórház sebészeti osztálya foglalta le egész intézetünket. A tanerők áldozatos lélekkel siettek szenvedő honvédeink fájdalmának enyhítésére s készséggel kivették részüket a betegápolásból. Március 26-tól április 10-ig orosz táborig kórház helyez-

*dedett[!] el intézetünkben. Április 16-án kibombázott városi közkórház költözött hozzánk. Összes iskoláinkban a tanítást népiskolánk 6 termében bonyolítottuk le váltakozó rendszerrel. Az iskolát másodízben április 23-án kezdtük meg.*²⁰

Az eseményeket, az 1945-ös bombázásokat, a pusztulásokat korabeli, többek között a nővérek feljegyzései alapján örökítették meg a későbbi történeti munkák szerzői.²¹

Bár maga az iskolaépület a háborúban nem kapott bombatalálatot, a bútorok, a szertárak berendezésének 90 %-a elpusztult.

„A tanári könyvtárt teljes egészében, a folyóirattárt pedig 60 %-ban sikerült megmenteni.

Az ifjúsági könyvtár s a kötelező olvasmányok 100 %-ban elpusztultak (elégtek).”²² – írták a nővérek.

A tanári könyvtár, kb. 800 kötet (vallásos, irodalmi, történeti, természettudományi és pedagógia-módszertani művek, szótárak) megmaradt.

„Az ifjúsági könyvtár a háború alatt teljesen elpusztult. Ennek pótlására az önképzőkör (a tanítás megkezdése után) vállalkozott. Színdarabok bevételét 1948-ig az ifjúsági könyvtárra fordították. Többnyire az előírt iskolai anyaghoz kapcsolódó regények, verseskötetek és néhány szórakoztató vagy tanulságos, főleg lányoknak való könyveket vásároltak.”²³

1948-ban az intézetet államosították, és különböző típusú utódiskolák alakultak. Így a könyvtárak töredékének további sorsát lehetetlen követni.

JEGYZETEK ÉS BIBLIOGRÁFIA

¹ Hermeneuticae biblicae generalis principia rationalia christiana et catholica. Pécs, 1838. ; Sermones sacri auditoribus suis oblati. Pest, 1842. ; A kath. anyaszentegyház szertartásai a veszpréme gyházmegyei[!] népiskolák számára. Veszprém, 1851. ; A hitoktatás gyakorlati kézikönyve Szent Ágoston szellemében kat. középosztályok számára (Gruber Ágoston után). 1–2. r. Bp., 1854. Elisabeth (Gisela) Herzogin in Baiern, erste Königin von Ungarn. Wien, 1854. ; cikkei a Religio és Nevelés (1843–1844., 1846. Utazási vázlatok), a Religio (1850.) és a Sürgöny (1864) című lapokban jelentek meg. In: Magyar írók élete és munkái / Szinnyei József. – Bp.: Hornyánszky Viktor, 1906. 11. köt. 542–545. hasáb

² Iskolaalapításai: 1854. Veszprém, irgalmas nővérek, 1860. Veszprém, angolkisasszonyok intézete, 1864. Pápa, irgalmas nővérek, 1872. Tapolca, irgalmas nővérek, 1873. Kaposvár, irgalmas nővérek, 1875. Budapest, Ranolder Intézet, 1882. Keszthely, irgalmas nővérek In: Ranolder János veszprémi püspök élete és munkássága, 1806–1875 / Takács Lajos. – Veszprém: Veszprém Egyházmegyei Tört. Munkaköz., 1987. – 134 p.

³ Az intézet rövid története. – In: A Paulai Szent Vinczéről nevezett irgalmas nővérek veszprémi nevelő és tanintézetének értesítője az 1903–1904. iskolai évben : Ötven éves[!] ittlétüknek emlékére / összeáll. Stefaics Aladár. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1904. – 10–11. p.

⁴ A Paulai Szent Vinczéről nevezett irgalmas nővérek veszprémi nevelő és tanintézetének értesítője az 1903–1904. iskolai évben: Ötven éves[!] ittlétüknek emlékére / összeáll. Stefaics Aladár. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1904. – 87, [4] p.

- ⁵ Az 1876/1877. tanév névsorait és az érdemjegyeket az Értesítvény a veszprémi rom. kath. elemi iskoláról 1876/7-ik tanév végén. – Sz.-Fehérvárott : Számmer Imre ny., 1877. – 17 p. kiadványban közölték. (Ebben: A veszprémi elemi fitanodák érdemsorozata. – [1]–12. p. A veszprémi angolkisasszonyok Mária-intézetének külnövendékei. – 13–14. p. Az irgalmas nénék intézetének növendékei. – [15]–17. p.) Az 1903–1904. tanévtől 1916–1917., majd 1926–1927-től évenként, 1943–1944-ig jelentek meg a nyomtatott értesítők. 1922–1923-ban egy 10 oldalas, kézirásos, az 1944–1945. tanévről pedig egy gépirásos kiadványt tettek közzé (OSZK).
- ⁶ 150 év : A Ranolder Intézettől a Padányi Iskoláig : A Padányi Schola Catholica 150 éves Jubileumi[!] Évkönyve[!] / szerk. Gaál Richárd. – Veszprém: Padányi Bíró Márton Római Kat. Gimn., Eü. Szakközépisk., Szakisk. és Ált. Isk., 2004. – 390 p.
- ⁷ VeML Veszprém vármegye tanfelügyelőjének iratai (1883–1886) VI. 501 = XXIV. 501
- ⁸ A sorozat köteteit legtöbbször Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai címen tüntetik fel. A sorozatot Borovszky Samu (1860–1912. történész, az MTA levelező tagja) szerkesztette (és egyes részeit írta is) 1896-tól haláláig, az első négy kötetet Sziklay Jánossal (1857–1945. író, újságíró). In: Magyar írók élete és munkái / Szinnyei József. – Bp. : Hornyánszky Viktor Könyvkeresk., 1891. – 1. köt. 1259–1260. hasáb Magyar írók élete és munkái: Új sorozat / Gulyás Pál. – Bp.: Magyar Könyvt. és Levélt. Egy., 1941. – 3. köt. 1002–1003. hasáb
- ⁹ A veszprémi irgalmas nővérek nevelő- és tanintézetének értesítője az 1922–23. iskolai évről / [Banga Klotild]. – Veszprém, 1923. – Kézírás. – 10 p. (OSZK)
- ¹⁰ Büttner Lina (1846–1917, Náray Ivánné, férje Benedek Aladár néven publikált). Közel 50 ifjúsági művet írt, idegen nyelvből is fordított. Ismertebb művei: Amit a csillagok látnak, Egy rút kisleány története, Juliánka, Nagy véteknek nagy az ára, Az ősi földért, Öt évi találkozó, Szabadság földön, égen, Testvérek vagyunk, Az Urmándyak kincse. Büttner Júlia (1848–1925) közel 100 novellát írt. Ismertebb művei: Az édes mostoha, Az elveszett aranyvirág, Kedves történetek, A méltóságos asszony emberei, Úgy amint volt In: Magyar írók élete és munkái / Szinnyei József. – Bp. : Hornyánszky Viktor Könyvkeresk., 1891. – 1. köt. 1436–1438. hasáb Magyar írók élete és munkái: Új sorozat / Gulyás Pál. – Bp. : Magyar Könyvt. És Levélt. Egy., 1942. – 4. köt. 348–350. hasáb
- ¹¹ Népiratkák, füzetes kiadványsorozat. A Szent István Társulat adta ki 1886–1919 között a ponyvairódalom visszaszorítása céljából. A sorozat szerkesztői voltak: Kisfaludy Z. Lajos, Kriston Endre, Maszlaghy Ferenc, Sziklay János, Winkler József. 329 füzet jelent meg a sorozatban.
- ¹² 100 éves könyvtár Székesfehérváron : A Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje, a városi könyvtár, 1893–1952 / Kéglí Ferenc. – Székesfehérvár : Vörösmarty M. M. Ktár, 1993. – 36. p. Ebben a kötetben idézi a szerző a fehérvári értesítők közléseit: A Paulai Szent Vincéről nevezett szatmári irgalmas nővérek vezetése alatt álló székesfehérvári Ferencz József Nőnevelő Intézet értesítője, 1899–1900. – Szfvár, 1900. 5. p. – u.a. 1903–1904. Szfvár, 1904. 13. p. – u.a. 1904–1905. Szfvár, 1905. 9. p.
- ¹³ Évtizedekig a legnépszerűbb magyar gyermekkönyv volt. 1927-ig 16 kiadást ért meg.
- ¹⁴ A magyar ifjúsági és gyermekirodalom múltjából / Lányi Kamilla = Könyvtáros. 1958. 12. 924–927. p.
- ¹⁵ A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig / összeáll. Kovács Máté. – Bp.: Gondolat, 1970. – 355. p.
- ¹⁶ 125 éves a Veszprémi 3. sz. Általános Iskola : Az iskola története 1854–1948-ig / Endrédi Lajosné. – Veszprém, 1980. – Kézirat. – 107. p.
- ¹⁷ A gyarapodási jegyzékekben címek felsorolása helyett sok esetben így jelöltek műveket: iratai, leírásai, munkái.
- ¹⁸ A gyűjteményben a legtöbb kötetrel a következő szerzők szerepeltek a már említett Büttner testvérekén kívül:
Faylné Hentaller Mária (1856–1927), ifjúsági író. Ismertebb művei: A háztartás kézikönyve, Leányévek, Legszebb mesék, Sok-sok csecse tarka mese, A Szódy lányok. Forgó bácsi (Ágai [Rosenzweig] Adolf), (1836–1916), orvos, író, lapszerkesztő. Legnépszerűbb gyermekkönyvei: Az én kis világom, Forgó bácsi gyermekszínháza, Forgó bácsi képeskönyve, Gyermekhumor. Gaál Mózes

- (1863–1936) ifjúsági író, pedagógus. A Tanulók Lapja és az Én Újságom ifjúsági lapokat szerkesztette. Ismertebb művei: Hun és magyar mondák, Magyar királymondák, Az utolsó lantos, Vitézség és haza stb. Hoffmann, Franz (1814–1882) német ifjúsági író. Művei: Frigyes és Náci, Ne lopj!, Ötven kis mese, A régi jó időkől, A talizmán, Tell Vilmos stb. Schmid, Christoph von (1768–1854) német lelkész, író. Művei: Beszélyek jó gyermekek számára, Ifjúsági iratai, Karácsonyest és öt más elbeszélés az ifjúság számára, Legszebb elbeszélései az ifjúság számára. Sebők Zsigmond (1861–1916) író, hírlapíró, a magyar gyermekirodalom egyik klasszikusa. Művei: Dörmögő Dömötör az országban, Dörmögő Dömötör utazása hegyen, völgyön meg a nagy ládával, Kossuth Lajos élete, Mackó úr utazása, Tarka mesék. Tutsek Anna (1865–1944), ifjúsági írónő, a Magyar Lányok című lap szerkesztője. Ismert művei: Cilike (regénysorozat), A hegyek között, Szélvész kisasszony, Viola története.
- ¹⁹ Depaul Szent Vince szeretet leányai (irgalmas nővérek) veszprémi Ranolder Intézet ovodája, elemi-, polgári-, hároméves nőipariskolája, egyéves gyorsíró és gépiró iskolájának évkönyve az 1943–44. iskolai évről : Az intézet fennállásának 90. évében A polgári iskola fennállásának 48. évében / szerk. Kerbler Gizella. – Veszprém Egyházmegyei kny., [1944]. – 59 p.
- ²⁰ Depaul Szent Vince Szeretet Leányai [!] (Irg. Nővérek) veszprémi Ranolder-Intézet óvodája [!], elemi-, polgári-, hároméves nőipar-, egyéves gyorsíró- és gépiró iskolájának évkönyve Az [!] 1944–45. isk. évről : Az intézet fennállásának 91. évében / szerk. Kerbler Mária Gizella. – Veszprém : az int. igazg., 1945. – Gépirás. – 41 p.
- ²¹ 125 éves a Veszprémi 3. sz. Általános Iskola : Az iskola története 1854–1948-ig / Endrédi Lajosné. – Veszprém, 1980. – Kézirat. – 110 p., 31 + 10 mell. (VeML XV. 20.a. 102 (9.d.) A Besztercei csapatkórház Veszprémben / Hogy György = Veszprémi Szemle, 8. évf. 2005. 3–4. sz. 60–72. p. A M. Kir. 7. Honvéd Tábortórház története, 1944–1945 / Hogy György. – Veszprém : Veszprémi Nyomda, 1988. – 111 p. Ezek alapján készült a Padányi Schola Catholica jubileumi évkönyvében a második világháború és az ezt követő évek történetének összefoglalása.
- ²² Értesítő az 1944–1945. tanévről. 8. p.
- ²³ Endrédi Lajosné: i. m. 106. p.

KÖZLEMÉNYEK

Adalékok egy veszprémi költő életművéhez

A magyar Novalis – Ányos Pál tájköltészete

SEBŐ JÓZSEF*

*„Ím már lefestettem Bakony kiességét,
hol magát Diána mutatja székében”*

A romantika jelképének, a kék virágnak megálmodója a német Novalis – miután imádottja élete virágjában elhunyt –, szerelmes lett a halálba. Minden mondatából egy boldogító halál óhajta sejlik föl, s mivel olyannyira akarta, az istenek megadták számára.

A mi Bakonyunk szülötte, Ányos Pál (1756–1784) – akinek költői lobogása mintegy húsz évvel előzte meg Noválisét –, akár szellemi apja is lehetett volna a romantika kibontójának.

1756-ban, az akkor még valóban romantikus világvége-erdőben, a Bakony egyik kies falujában, Nagyesztergáron látta meg a napvilágot. Abban a Bakonyban, amelyről talán ő írta a legszebb vallomásokat.

Soraiból először rendkívüli melegség, a bensőségesség áradása ragadja meg a mai olvasót. Barátaait szinte a keresztény himnuszokra emlékeztető forrósággal köszöntötte.

„Vettem leveledet szívemnek más fele,
Lelkem az örömmek árájától eltele...
Hiszem már, hogy nem függ levelek számától
Sem pedig az írás cikornyás módjától
Ama barátságos indulat mivolta
Mellyel a természet szívünket kapcsolta.”

(Virág Benedeknek)

* Jelen dolgozat az „Édes érzékenység” címmel az Ányos Pál-filológia legújabb kérdéseiről rendezett tudományos konferencián, 2011. október 21-én elhangzott előadás bővített változata. A konferenciát Veszprém Megyei Jogú Város és a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kara szervezte.

A középkor vége felé következett be az a változás, melynek révén a természetből való elszakadás által létrejött az új képződmény, a táj. Joggal írhatta Joachim Ritter: „Természet mint táj: a teoretikus szellem gyümölcse és terméke.”¹

Rousseau Új Heloise-a nyomán terjedt el természetrajongás, a hegyromantika. Miután a kor számára feltárta az Alpok eddig egészen ismeretlen szépségeit, a mű sikere nyomán 1790-ben Svájc már Európa leglátogatottabb vidéke.

A kor természettudományos gondolkodásában a *newtoniánus kozmológiai felfogás* jutott diadalra. Newton egyre növekvő magyarországi tekintélyére mi sem jellemzőbb, mint hogy *Ányos Pál* Bessenyeinek című, az elmúláson töprengő költeményében a nagy fizikus munkásságára és londoni emlékoszlopára, mint az emberi dicsőség szimbólumaira hivatkozik.²

A korabeli irodalom jellemző tendenciája, hogy az eredetileg erősen vallásos ihletésű tájköltészet fokozatosan elvilágiasodik. Az elmúlás, a természetben való feloldódás témájának előtérbe kerülése pedig nem csupán a sztoicizmussal, hanem egyúttal a *szenimentalizmus* térhódításával is összefügg, melynek nyomán, *Weber* Antal észrevétele szerint bensőségessé válik az ember és a természet kapcsolata: „a külvilág az érzelmek és a hangulatok részesévé lesz.”³

A hazai, elsősorban latin nyelvű barokk poézist még erős mitológizálás jellemzi. A mitológiai alakokban bővelkedő tájleírások a barokk világkép elhalványulásának idején sem tűnnek el költészetünkéből. Szép példája ennek *Ányos Pál* költészete. Főként a rokokónak abban a vonulatában gyakoriak, amelyik többé-kevésbé érintetlen marad a fiziko-teológia hatásaitól, amely a természet bemutatását maradéktalanul a keresztény hit közvetlen szolgálatába állítva, fölöslegesnek, sőt céljaival nehezen összeegyeztethetőnek tartja a mitológia fölhasználását. Az antik istenségek például teljesen köznapri emberek módjára viselkednek. Helyettük akár pásztorok vagy vadászok is szerepelhetnének. Az antik apparátus már az apró jelenségek mozgalmasságát, az új napra való ébredésnek szinte epikureus, földi gyönyörűségét van hivatva erősíteni. A kortárs magyar költők azonban még jórészt az Isten által teremtett világban gyönyörködnek.⁴

A barokk tájleírásoknak öröksége – a térképzeteknek időrendbe állítása, illetve az erős antik mitológizálás – az *Ányost* követő költőknél még inkább háttérbe szorul, helyüket a természet erői töltik be.

A barokk és rokokó tájpiktúrák még jobbra görög-latin költők toposz-mintái szerint íródtak, az egyéni és nemzeti vonások még kevésbé érvényesülnek. A XVIII–XIX. század fordulójának magyar költészetében azonban előtérbe kerül a táj egyediségének, valamint a „genius loci”-nak a megragadására való törekvés. Nyugati divatáramlatok hatására többnyire bukolikus hangulatban. Rendkívül népszerű volt például a német *Gessner*, akinek *Idylliumit* 1788-ban *Kazinczy* is lefordította. A mű hősei „alacsony hajlékban...egy kis falusi kertecskében...a híresedés és irigy szem elől” elrejtett élet szépségeit magasztalják.

Ezek az *idylliumok* a bakonyi élet szépségeit festő *Ányos Pál* leírásaiban is elsőrendű szerepet kaptak.

Ezt a bukolikus költészetet a szentimentalizmus is megtermékenyítette. Főként az évezredek óta szokványos, sztereotip érzelmi konfliktusok meddő ismételtetésétől szabadította meg.

A természetben való feloldódás témájának előtérbe kerülése a szentimentalizmus térhódításával is összefügg. Bensőségessé válik az ember és a természet kapcsolata, a külvilág az érzelmek és a hangulatok részévé lesz.

A preromantikusok – köztük Ányos Pál – a rokokó-idilli tájjal már szembehelyezik a „romántos” vad tájat. Eme ellentétpárnak megfelelő vidéket a kortársak a Balaton–Bakony vidéken találták meg. Sárkány Oszkár szerint *ez az első hazai tájesezmény*.⁵

Rónay György szerint Ányos Pál izzig-vérig dunántúli lélek: „Egész lelkével benne él a nyugati, dunántúli hagyományban.”⁶ – A nagyesztergári születésű fiú Bakonyunkból elkerülvén, pálos szerzetesnek állva előbb a nagyszombati egyetemen szerzett bölcsészdoktorátust, majd a Budára áthelyezett egyetemen teológiai ismereteket. A felszentelés után a Nyitra megyei Felsőelefánt zárdájába helyezték, amelyet a magányosság helyszínének nevezett. A zord és csöndes környezet testi-lelki állapotára egyaránt kedvezőtlenül hatott. De sikerült elérnie, hogy Székesfehérvárra, a ciszterciák gimnáziumába kerülhessen. Ám a mocsaras vidékű városban egészsége még inkább megrendült. A nagybeteg költőt már hiába vitték át Veszprémbe, ott huszonhét éves korában rövidesen meghalt.

Költészetének talán legfőbb jellemzője, hogy a korában oly divatos barokkos mitológiai díszletek nála csak hangulatot árasztó kellékek maradtak. „Minél közelebb jut Ányos a személyes lírához, annál életszerűbbé válik benne a természet” – írja róla Rónay⁷. Sorai egy szenzibilis lélek szentimentális feltárulkozásának dokumentumai.

„Szemfényvesztő Vénusz tüzhelyén áldoznak,
S melyekben pátmosi nyilakat hordoznak,
Ott Paris Helenát ragadja férjétől,
Ott szökik Medea Kolchis szigetjéről:
Ott egy vak gyermeknek bódulnak mérgétől.
Kinek sok szív vérzik furcsa tegzétől.
De ellenben mely szent a Bakony lakása,
Együgyű és ártatlan élete szokása.
Mert csak az erkölcsnek vagyon itt szállása,
Egyéb tündérségnek nincsen maradása...
Ím már lefestettem Bakony kiességét,
Hol előbbször láttam napnak fényességét,
S ahol a semmiség bús sötétségéből
Emberré változtam ég rendeléséből.”

Barcsay Ábrahámnak, Esztergár, 1777. szept. 8.⁸

Batsányi János, aki többéves munkával gyűjtötte össze Ányos hátrahagyott mun-

káit, „különös kedvességű” költőt emleget, akinek versei könny, természetes folyással hódítanak meg bennünket.

A kései utód, *Tandori Dezső* pedig így ír róla: „Ányost mintha kérnénk magunknak. Meglepő jóbarát, közel-társat lelünk hirtelen.”⁹

Irodalomtörténészeink az első magyar preromantikust látják benne. „Költészete már nem sablon, nem erudíció, hanem élet... Ányos csak előfutára a nagy magyar elégiának. Barokk versei kihulltak az idők rostáján, de preromantikus költeményeinek java él...”¹⁰

Ugyanakkor ő a rousseau-i életérzés egyik első hazai tolmácsolója, elsősorban az enyészetromantika meghonosítása által. Olyan érzéseket, olyan világlátást fejez ki, melyeket addig magyar költők még nem énekeltek meg. Ugyanakkor vérbeli szentimentális költőnk is. Az ő költészetében a természet kedves és meleg színei, hangulatai környezik az embert.

„O boldog szabadság erdők közepében,
A hol kiki bátran sírhat keservében,
Nem úgy, mint halandó társaink ölében,
Kiknek kegyetlenség lakozik szívében!”

Nagyszombati egyetemista korában (1777) édesanyját így köszönti:

„Kedves Anyám!
Küldöm leveletem Mátyus mezejéről,
A szép tudományok dicső kutfejéről,
Bakony erdeinek kies rejtekében,
Mert drága vagyonom lakozik ölébe.”

Ányos nemcsak az alkalmi köszöntők halhatatlan poétája. Egyik kedves, s állandóan visszatérő témája az otthoni táj, a Bakony rengetegében megbúvó szűkebb haza természeti szépségeinek és hétköznapijainak felidézése. E táj az innen elszármazott költő emlékezetében – minden zordsága ellenére – pásztori tájként él: „egy dombocská fejjebb emelkedik, két eleven forrás csergedez tövében, oldalát a gazdag gyümölcsfák szépítettik, hellyel veteményes kertek ékesítettik, sárgult kalászokkal kérkedik környéke”.¹¹

Ányos mint a boldogság szigetére gondol vissza kies vidékű szülőföldjére, ahol tiszta erkölcsi rend uralkodik. Ezáltal egyfajta aranykor-hagyományt elevenít fel. E verseiben kiváló tájfestőnek is bizonyult. Az ún. „pictura poesis” (a költészet olyan, mint a festészet) horatiusi gondolata, amely a francia klasszicizmusnak is alapelve volt, a XVIII. század folyamán új tartalommal telítődött. A felvilágosodás kora bővelkedett a költészet és a festészet viszonyát elemző tanulmányokban. Például: *Lessing* Laokoonja (1766), vagy Salomon *Gessner* Brief über die Landschaftsmalerei (Lével a tájképfestészetéről, 1770).¹²

Ányos is e jegyben alkotott.

„Ott, hol egy dombocska feljebb emelkedik,
 Melly díszességében szinte kevéskedik,
 Két eleven forrás csergedez tövében,
 Kastalust képezned folyónia képében.
 Oldalát a gazdag gyümölcsfák szépítettik,
 Hellyel veteményes kertek ékesítettik,
 Sárgult kalászokkal kérkedik környéke,
 Mellyet öntözgetett polgár verejtéke.
 Látom az aratók miképpen izzadnak,
 Bőkezű Ceresnek ezer halált adnak.
 Tojongó sokaság birja a mezőket,
 Melly édes örömmel tölti a nézőket.
 Emez köszörüli életlen sarlóját,
 Amaz vizért küldi üres vateléjét.
 Némellyek a gusnak fonásán dolgoznak,
 A kévék kötésén többen fáradoznak,
 Ezek kalangyába a kévéket zárják,
 Azok büszkén épült asztagokat rakják.
 Amott egy szekerét örömmel tetézi,
 Itt egy járma felé ökreit intézi,
 S így szántóföldgyéről készítvén zsákmánytát,
 Danulva kíséri csűribe vagyonnát.
 Ezer még e tájék böcsös vidámsága,
 Ezer a bakonyi élet boldogsága.
 Én a többit itten elő nem számlálom,
 Elég, hogy kívánám, ott lenne halálom!”¹³

A mitológiai apparátus itt is visszafogott, inkább csak a vidék üdeségét, báját hivatott illusztrálni. Mindössze két mitológiai elemet találunk itt (*Ceres* a földművelés istennője, *Kasztilisz* Delphoi környéki forrás). Ányos szerencsésen elkerülte a pásztorlánykák, nimfákkal agyonzsúfolt „művi táj” csapdáját.

E mitológizált bakonyi táj Ányos rokokó remeklése is szép példa. Nézzük csak egyik idilli képét:

„Millyen gyönyörűség fáknek árnyékában
 Akkor mulatozni Napéák karjában,
 S az ifju természet kegyes illatnyájában
 Virágokat fonni fillisnek hajában.”

Az antik világ istenei közül számára különösen a vadon természet és az erdők védője, Diána kedves:

„Bakony erdejének siess rejtekében,
 Hol magát Diána mulatja székében.

Meg ne rettenj pedig hófúvásoktól,
 Vagy letörő ágak csattogásoktól.
 Vagy szomorú baglyok huhogásától.”

Bátyjának, Faiszi Ányos Jánosnak. Buda, 1778. jan.19.

Másutt a Bakony szinte Gaiával, a földanyával azonosul:

„Bakony erdejének szállottam keblére,
 hol kedvemet érzem teljes mértékben.”

Kapitány Barcsainak (1780)

A halál előérzetével beárnyékolta életének a Bakony volt a menedéke. Itt találta meg a magyar Árkádiát.

„Ezer a bakonyi élet boldogsága...
 Elég, ha kívánnám, ott lenne halálom!”

Megadatott néki: Veszprémben, a ferences-templom kriptájában nyugszik.

* * *

A veszprémiek hűen ápolják a költő emlékét. 1884-ben *Lévay Imre* (1842–1895), a piarista főgimnázium igazgatója a költő halálának századik évfordulóján egy díszsír hely adományozásának ötletével állt elő, de „a költő porai egy alábbi fülkében porladó holtnak tetemeivel össze keveredtek”, ezért a kezdeményezés nem valósulhatott meg. Mintegy kárpótlásként, a következő évben a piarista gimnázium önképzőköri Ányosról neveztek el. Majd 1902. május 14-én – a gimnázium ifjúsága által adott koncert bevételéből – emléktáblát avattak a Ferences-templom falán. Az egész napos megemlékezés során szentmisével és irodalmi matinével adóztak a költő emlékének, melynek során elhangzott a várpalotai születésű *Bán Aladár* alkalmi ódája, majd Zsigmond János (1865–1936) „gyűjtő hatású remekbeszéde”. És 1907 óta utcanév is őrzi a költő veszprémi emlékét.¹⁴

A veszprémi kiadású Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv 1994/2. számát a szerkesztők teljes egészében Ányos Pál emlékének szentelték. Ebben ritka becsű emlékek: a költő levelei olvashatók, majd tanulmányok és esszék teszik teljessé a költőről kialakított képünket.

A költő születésének 250. évfordulóján, 2006. december 8-án a Ferences-templom oratóriumában ünnepi megemlékezésre került sor. A szentmisét *Ekker Béla* örkanonok mutatta be, majd a költő Szűz Máriához az édes hazáért kezdetű és *Bán Aladár* Ányos Pál című versét *Takács László* előadásában hallhatták a résztvevők. Végül a költő nyughelyének megkoszorúzására és mécesgyűjtásra került sor.

Az elmúlt években a Művészetek Háza is megjelentetett két ritka becsű Ányoskiadványt: az összes verseket (filológiai pontossággal és jegyzetekkel), valamint *Higgy, remélj, szeress* címmel egy, a költő szentbeszédeit tartalmazó kicsi, de mind belbecsében, mind külcsínében nagyon igényes kötetet.

JEGYZETEK

- ¹ RITTER Joachim, A táj. Az esztétikum funkciója a modern társadalomban, Pompeji, 1995. 3. sz. 136.
- ² VÖRÖS Imre, Természetábrázolás a felvilágosodás kori magyar irodalomban, Bp., 1991. Akadémiai, 34.
- ³ VÖRÖS Imre, i. m. 63.
- ⁴ VÖRÖS Imre, i. m. 86.
- ⁵ SÁRKÁNY Oszkár, A tájésmény változásai a magyar költészetben Petőfiig, Budapest, 1935., Kertész Nyomda, Karcag, 5.
- ⁶ RÓNAY György: Ányos Pál. In: Ányos Pál 1756–1784. [Ányos Pál-összeállítás] – Veszprém, Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv 1994/2. 132–136.
- ⁷ RÓNAY György, i. m. 132.
- ⁸ Ányos Pál 1756–1784. [Ányos Pál-összeállítás] – Veszprém, Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv 1994/2.. 13.
- ⁹ TANDORI Dezső: Ányos Pál. In: Ányos Pál 1756–1784. [Ányos Pál-összeállítás] – Veszprém, Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv 1994/2. 207.
- ¹⁰ RÓNAY György, i. m. 136.
- ¹¹ ÁNYOS Pál versei, szerk. CSÁSZÁR Elemér, Bp., 1907, 323.
- ¹² VÖRÖS Imre i. m. 60.
- ¹³ Ányos Pál 1756–1784. [Ányos Pál-összeállítás] – Veszprém, Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv 1994/2.. 179.
- ¹⁴ MOLNÁR Jánosné, A bánatos szavú poéta. = Napló, 1996. december 20., 16.

A természeti környezet hatása dunántúli megyeszékhelyek alaprajzi fejlődésére

LENNER TIBOR

Bevezetés

MENDÖL TIBOR ÁLTALÁNOS TELEPÜLÉSFÖLDRAJZ CÍMŰ MONOGRÁFIÁJÁBAN annak a véleményének adott hangot, hogy a magyarországi városok alaprajzi fejlődése meglehetősen kevésbé kutatott terület még. (MENDÖL T. 1963) Ez a megállapítás ma is érvényesnek tekinthető, annak ellenére, hogy a hazai településföldrajzban az elmúlt fél évszázadban jelentős városföldrajzi kutatások zajlottak. Ezek a munkák korábban azonban a Kárpát-medence egészére (BULLA B.–MENDÖL T. 1999; FRISNYÁK S. 1996), vagy Magyarországra koncentráltak (BELUSZKY P. 2003; CSAPÓ T. 2005). Csak az utóbbi években figyelhető meg az, hogy felerősödött az egyes települések városszerkezeti, alaprajzi fejlődésének a vizsgálata. (CSAPÓ T.–KOCIS ZS. 2006, CSAPÓ T.–LENNER T. 2007, LENNER T. 2008, 2009, BAJMÓCY P. 2009, DÖVÉNYI Z. 2009, FRISNYÁK S. 2010) Ezekben a publikációkban közös az, hogy mindegyik szerző vizsgálta a település fejlődési pályáját és elemezte a településszerkezet változásait. *Szemléletükben a település belső térbeli struktúrája magában hordozza a történeti fejlődésének pályáját.* A települések alaprajza ugyanis hűen tükrözi a történeti fejlődésüket.

A települések – embercsoportok lakó- és munkahelyének térbeli egységei és rekreációs terei – a kultúrtáj történetileg kialakult részei. Minden település egyben egyedi helyként is értelmezhető. A hely a földrajzi tér azon része, amelyet személyek és tárgyak foglalnak el. Minden hely értékeket hordoz, tehát egyedi jellege van. Az egyediség a helyet emocionális, kulturális, történelmi jelentéstartalommal ruhazza fel. Az időben egymásra rakódó helyek strukturálják a földrajzi teret. (MÉSZÁROS R. et. al. 2010) Ennek a térnek, esetünkben a településeket körbevevő földrajzi környezetnek a folyamatos átalakulása a természet-társadalom kölcsönhatásának az eredménye. A természeti környezet – a társadalmi, gazdasági és műszaki tényezők mellett – fontos szerepet játszik a települések kialakulásában. A települések arculati jegyei elsősorban a települések kialakulásának kezdeti időszakában mutatnak igen komoly kapcsolatot a természeti környezettel, amelybe betelepül az ember, létrehozva a települést, alkalmazkodva a természeti környezet adottságaihoz. (MENDÖL T. 1963) Felmerül a kérdés, hogy milyen módszerrel

lehet feltárni a természeti adottságok és a települések alaprajzi fejlődésének szoros kapcsolatát?

Megoldásként két út kínálkozik. *A klasszikus táj kutatás módszerével vizsgálhatjuk a természetes tájalkotó tényezők szerepét a városok fejlődésében és alaprajzi terjeszkedésében.* A geológiai alap, a domborzat, a klíma, vízrajz, talaj és élővilág nyílt, visszacsatoló, önszabályozó és önfejlődő rendszert alkotnak. Nagyfokú összekapcsoltságuk miatt a táji rendszer egészét kell értékelnünk, ha képet szeretnénk alkotni a települések természeti adottságairól. A tájföldrajzi kutatásoknak a gyakorlati jelentősége szempontunkból abban van, hogy a települések területi terjeszkedése során a társadalom lényeges következményekkel járó módon alakítja át a természetes táji adottságokat. (NAGYVÁRADI L. 2003)

*A másik lehetőség – amit dolgozatunk kutatási módszerüül választottunk – a történeti-településföldrajzi megközelítés. Ez a módszer a településeknél fejlődésük térbeli konzekvenciáira összpontosít, azaz folyamatot elemez. Értelmezi a településtér keletkezési genetikáját, a térbeli elrendeződés elveit, az alaprajz kronológiai változásának leírásával pedig feltárja a települések expanzióját vagy regresszióját. Kapcsolatot keres az átalakulási folyamatok természeti, társadalmi, funkcionális és formai vetületei, valamint az azokra ható külső és belső innovációs hatások között. (BERÉNYI I. 2006) A folyamatelemzés mellett szükséges keresztmetszet típusú kutatást is végezni, mert csak így tudjuk láttatni egy adott történelmi időszak térbeli megnyilvánulásait is. Önmagában a térfolyamatok leírása még statikus vizsgálódást jelent, viszont a teret alakító természetföldrajzi, gazdasági, társadalmi, politikai tényezők együttes figyelembe vételével már dinamikus elemzést adhatunk. Az időkeresztmetszetek elkészítéséhez forrásként korabeli térképek, könyvtári és levéltári dokumentumok használhatók fel. *A települések történeti földrajzának ilyen értelmű kutatása valójában megalapozza az önálló településmorfológiai vizsgálatokat.* Ennek a gyakorlatnak a hazai településföldrajzban komoly hagyományai vannak, gondolunk itt Mendöl Tibor vagy Wallner Ernő munkásságára. A II. világháború után azonban a települések történeti földrajzával, morfológiájával foglalkozó munkák politikai okokból a perifériára szorultak. Az elméleti keretek megújítására az 1970-es évek végéig kellett várni. Az ezt követően fellendülő városföldrajzi kutatásokba – amelyek a Mendöl-féle morfológiai irányzatot tekintik alapnak – intenzíven kapcsolódott be a Nyugat-magyarországi Egyetem szombathelyi Társadalomföldrajzi Tanszéke is. A vizsgált városok településmorfológiájára, beépítésére és funkcionális szerkezetére koncentrált kutatásokat általában az adott település történeti földrajzi fejlődésének rövid bemutatása vezeti be. Ezek segítségével kapunk megbízható képet a településre jellemző sajátos fejlődési pályákról, a tájhasználati formákról, a térkapcsolatokról, valamint a településszerkezet alaprajzi fejlődéséről.*

A települések fejlődését befolyásolja térbeli fekvésük is. A topográfiai fekvés abszolút, a forgalmi fekvés relatív fogalom. Ha a fekvéshez előnyök társulnak, akkor már – Cholnoky Jenő kifejezéseit használva – helyi energiákról, illetve helyzeti energiákról beszélünk. (CHOLNOKY J. 1938) Tanulmányunkban a települések ki-

alakulására ható természeti környezetből a geomorfológiailag meghatározott topográfiai fekvést valamint a forgalmi fekvést elemezzük történeti-településföldrajzi megközelítésben Veszprém és három másik dunántúli megyeszékhely példáján a kezdetektől a XVIII. századig.

A dunántúli megyeszékhelyek alaprajzának kialakulása

Ha megvizsgáljuk a dunántúli városaink térbeli növekedésére ható helyi és helyzeti energiákat, témánk szempontjából a következő összegző megállapításokat tehetjük:

VESZPRÉM

A városmag helyét a dolomit fennsíkba törésvonalak mentén bevágódó Séd helyenként 60–80 méter mély völgye jelölte ki. A szeszélyes kanyarulatokkal kelet felé utat kereső folyó legmerészebb szakasza a festőien szép Várhegyet és annak folytatását, a Benedek-hegyet kerüli meg. A meredek lejtőjű Várhegy észak felé kiugró sziklafoka ideálisan védhető magaslatnak bizonyult, ide épült a vár, amelynek hosszanti irányára, mint tengelyre települt a későbbi váralja települések láncolata. A fentiekből következők Veszprém településszerkezetének az a kora középkorra visszavezethető különleges jellegzetessége, hogy belvárosi utcái igazodnak a változó terepszint magassághoz, sok a szűk, meredek és kissé töredezett vonalvezetésű utcája. Veszprém tehát a természetesen nőtt városok csoportjába sorolható, korai alaprajza szabálytalan elrendeződésű. Ez az utcahálózat később fokozatos és hosszantartó növekedés eredményeként kifelé történő terjeszkedéssel bővült. A később összeépülő váralja települések – a szegek – a Bakonyt átszelő devecseri, illetve a Bakonyt a Balaton-felvidéktől elválasztó nagyvázsonyi törésvonalak találkozásánál és közös keleti kijáratánál jöttek létre. Ezekben a törésvonalakban a múltban különösen fontos útvonalak futottak, amelyek a Veszprémi-fennsík centrális elhelyezkedésének köszönhetően összekötötték a Bakonyt, a Déli-Bakonyt, a Balaton-Felvidéket és a Mezőföldet. A rajtuk bonyolódó kereskedelmi forgalom Veszprém piacán cserélte ki az eltérő gazdálkodású területek termékeit. Ez a piac a Vár déli végétől délkelet felé terjeszkedve a város úthálózatának gerince lett. A kézműipari és kereskedelmi funkciók megerősödését szolgálta a Séd is, mint a Veszprémi-fennsík egyetlen jelentősebb vízfolyása. A gyors folyású, köves medrű Séd nemcsak viszonylagos vízbőségével, hanem sodrásának erejével is jelentős településképző helyi energiát képviselt. A korábbi évszázadokban 39 malom működött Veszprém és Ósi között, ami azért volt fontos, mert a Siótól északnyugatra a Mezőföldön nem tudtak máshol vízimalmot építeni. A vízenergiát hasznosító malmok között voltak lisztőrlő, deszkametsző és kallómalmok is, de a víz éllette a speciális szakmai ismeretekkel rendelkező helyi kézműiparosokat is, mint például a bőrkikészítő tobakok,

képfestők és az országos hírű veszprémi csapók munkáját. (BŐSZÉNÉ SZATMÁRI-NAGY A. 2008) A XVIII. század óta a város területi fejlődése fokozatosan túllépte az eredeti alaprajzot. Beépültek a Várhegyhez viszonyítottan átellenes magaslatok. A bővüléssel a Vár megtartotta a központi jelentőségét, ugyanakkor az alaprajzi fejlődésben a Várat körülvevő, a vele közel egymagasságú hegyek platónak beépítése a településfejlesztés új rendjét eredményezte. Nevezetesen a Várat öt ellenmagaslat településrészeinek gyűrűje vette körül. Északról a Temetőhegy, Csapószer, délről a Jeruzsálemhegy, a Cserhát és a Táborállás. Ezeknek a magaslatoknak a gyűrűjében a Várhegy különállása markáns maradt morfológiai izoláltsága és lejtőinek meredeksége miatt. Ugyanakkor a Vár már nem a középkori fölé-és alárendeltség szimbóluma többé, hanem a városrészek közül az első és fő helyet elfoglaló történeti örökség központja lett. (KOROMPAY GY. 1969)

ZALAEGERSZEG

A Zalai-dombvidéket birtokba vevő honfoglaló magyarok a középkori településeket két tájtípus találkozásánál építették fel. Az egyik a dombsági környezetben elhelyezkedő tágas, teraszos völgyszakasz, a másik az eróziós-deráziós dombság, jellegzetes agyagbemosódásos barna erdőtalajjal, helyenként összefüggő tölgy, bükk és őshonos fenyves erdőkkel. A terület Kárpát-medencén belüli nyugati fekvésével és az óceánhoz való közelségével magyarázható, hogy az óceáni és mediterrán hatások által árnyalt nedves kontinentális éghajlat itt kiegyenlítettebb és mérsékeltőbb. A viszonylag csapadékos (700–900 mm), borús (évi 1700–1800 óra napsütés) és hűvös (évi középhőmérséklet 9 C°) klímán, az erősen tagolt, halban és vadban gazdag dombvidéki tájon jöttek létre az államalapítás korában az első irtványtelepülések. Ezek a gyenge termőképesség miatt kis népességűek voltak, a terület pedig alacsony népsűrűségű maradt, végig megőrizve a táj aprófalvas, archaikus arculatát.

A XIV–XV. századi gazdasági fellendülés hatására Zala megyében is kialakultak a helyi piacközpontok. Ezek közé tartozott az oklevélben először 1247-ben említett Zalaegerszeg is. Nevét Egurszug alakban olvashatjuk, amiből az eger a mocsaras erdőkben tenyésző égerfából származtatható, a szeg tag pedig a vízfolyások és az árterek közé ékelődésre utal. (SIMONFFY E. 1985)

A város korai településterülete a Vizsla-patak, Zala-folyó és Válicka-patak által három oldalról – nyugatról, északról és keletről – közrefogott vizenyős térségből kiemelkedő hát északi végében lokalizálható. Ott, ahol jó átkelési lehetőség adódott a Zala-folyón. A későbbi mezőváros *szerkezetének gerincét már az észak-déli és az azt kelet-nyugati irányban keresztező országutak alakították ki nagyjából L alakban*. A két út torkolatának közelében felépülő középkori vár körül alakult ki a *korabeli településmag*. Mivel a vár egyetlen kijárata dél felé vezetett, a település egyik fő tengelyévé a hát csapásirányát követő út vált. A település belsősege – az emberek lakóhely egységei – a XVI–XVII. századig csak a vár közvetlen környezetére korlátozódott.

Zalaegerszeg településmorfológiája, funkcionális szerkezete még a XVIII. században is egyszerű volt. Mindkét főutcája ritkán beépített, és ezek köré, mintegy központba rendeződtek a kis utcák és a szalagtelkeken ülő házak. A településszerkezet a megyeszékhelyi rang megszerzését követően változott és vált tagoltabbá. A vár helyére épült fel a vármegyeháza, körülötte a 19. század elejétől a megyei intézmények épületeiből egy új adminisztratív központ kezdett kialakulni.

KAPOSVÁR

Kaposvár a Dél-Dunántúl középpontjában két kistáj találkozásánál fekszik. Északról Dél-Külső-Somogy enyhén hullámos felszíne, míg délről a Kapos-völgyből meredek lejtőkkel kiemelkedő Észak-Zselic dombokkal és völgyekkel gazdagon tagolt 250–300 m átlagmagasságú dombsága határolja. Utóbbi miatt mondják a lokálpatrióták nem kis büszkeséggel azt, hogy a várost hét domb hordozza, akárcsak Rómát. Ezek a következők: Róma-hegy, Ivánfa-hegy, Kapos-hegy, Kecel-hegy, Körtönyés, Gurgyesz, Iszák. A két kistáj között a város közepén folyik át a környék vizeit összegyűjtő Kapos, amely erőzióbázisként a hordalékukat is magába fogadja. (MAROSI S.–SOMOGYI S. 1990) Azok a földrajzi adottságok, amelyek egyértelműen hátráltatták a modern Kaposvár fejlődését, s amelyen a város csak a XIX. században kezdett úrrá lenni – nevezetesen a város rossz közlekedéscsúszóhelyzete: a főbb utaktól való elzártsága és a Kapos folyó mocsaras ártere – az őskorban egyáltalán nem akadályozták a terület benépesülését. Sőt, a folyó fontos közlekedési útvonalnak számított, a mocsaras környezete pedig kiváló védelmet biztosított a megtelepedett lakosságnak. Így a honfoglaló magyarok, akik a X. század elején jelentek meg a vidéken, olyan területet szálltak meg, amely az ie. 5–4. évezredtől folyamatosan lakott volt. (DÁVID J. 2009)

Ez a természeti környezet azonban a település fejlődését a kezdeti időszakában inkább hátráltatta. A Kapos ingoványára települt vár körül ugyanis a középkorban nem alakulhatott ki település. *A mezőváros a vár lerombolása után kezdett épülni.* Miközben a vár a XVIII. század elején új feladatot kapott az Esterházy-uradalom oda költöztetésével, Kaposvár régi településmagja a Füredi- és a Zaranyi-patak között délre nyúló földnyelv-magaslaton alakult ki. Ezzel a mocsaras vártól kelete, a *későbbi Kossuth tér és a Fő utca környékére tolódott a korai település-terület súlypontja.* A „város” ebben az időben a mai Vár utca és Ady Endre utca menti beépítésből állt, egyik végén a várral, másikon a temetődombon lévő templommal. A település belsősege, az első házak tehát a templom környékén épültek fel, körülötte a hosszú fejlődésfolyamat eredményeként kialakult termőhatár húzódott. Ettől a középponttól délre Szigetvár felé vitt a postaút, mert a Kapos összeszűkülő völgye itt viszonylag jó átkelést biztosított. Ezen a ponton találkozott a postaúttal a Kapos északról párhuzamosan követő másik út. A forgalom találkozásánál piac-hely alakult ki.

SZOMBATHELY

Szombathely a Kőszegi-hegység felől a Rába felé tartó Perint és Gyöngyös patakok teraszainak nyílt térszínén jött létre. Beépített része ugyan síknak látszik, de a város valójában egy északnyugat-délkelet irányú szelíd lejtőn terül el, ez a Vasi Völgyesség része. A város nyugati szélétől viszont egészen a Kőszegi-hegység lábáig pliocén kori dombok húzódnak. A helyenként meredek lejtőjű dombvonulatot alkotó Kálvária- és Oládi dombok, valamint a síkság találkozásánál egy törésvonal húzódik. Ennek köszönhető, hogy oly hirtelen váltja egymást a kétféle táj. Szombathely őse a kelta alapokon felvirágzott római város, Savaria. A Kr. u. 43-ban alapított colonia rangú település kapuja és pihenő állomása volt az Itáliából Felső-Pannoniába vezető útnak, egyben a tartomány fővárosa. A Borostyánkőút már a római hódítás előtt is a térségen vezetett át, nyomvonala a város megépültével rögzült, jelezve Savaria regionális szerepkörének kiteljesedését. A római alapítású város jelentősége a középkorban azonban lecsökkent. *Közel az országhatárhoz védeni csak nehezen lehetett, így nem jutott komolyabb szerepkörhöz.* Helyette egyik oldalon a Rába átkelőhelyeit, Sárvárt, Vasvárt és Körmentet erősítették meg várakkal, a másik oldalon a nyugatról lefutó völgyek kijárói kaptak erősítést. Ezek lettek a vásárvárosok csírái. Szombathelynek a településrendszerben betöltött helyére *a vasútépítések kora gyakorolta az újabb nagy hatást.* Ennyi hídváros és vásárváros egymáshoz közel nem nőhetett nagygyá az újkorban. Valamennyiük szerepét Szombathely vette át, ahol az átkelők és a völgyek vasútvonalai összefutottak. Ezzel kihasználta a forgalmi helyzetéből származó helyzeti energiáit. (BULLA B.–MENDÖL T. 1999) Noha a töröktől távolabb lévő Szombathelyre már a XVI. században átköltözött Vasvárról a megyeszékhely, a XVIII. században pedig püspöki székhellyé vált, ekkor még Vas megye igazi városa, szellemi és kereskedelmi központja az erős várral s szabad királyi ranggal is rendelkező Kőszeg maradt. A vasúti csomóponttá fejlődő Szombathely azonban a következő évszázadban lekörözte a fejlődésben.

Az ókori városra jellemző egyenes vonalú utcák, merőleges utcahálózatú alaprajz a 456. évi földrengésben nagyrészt elpusztult. (CSAPÓ T.–KOC SIS ZS. 2006) Csak egy-egy középület falait tudjuk elhelyezni az alaprajz rekonstrukcióján. Így *Szombathely nagy múltja ellenére lényegében újkeletű város.* A középkori város a mai Székesegyház környékén alakult ki. A város magját a mai Fő tér kötötte össze a Gyöngyösön túli keleti településrészsel, Szentmártonnal. A város mai területén több település jött létre: Perint (a mai Óperint utca környéke) és Karicsa (a mai Nagykar és Kiskar utca környéke). Ez a településszerkezet a XIX. századig lényegében változatlan maradt. (FEISZT GY. 2002)

Összegzés

A természeti tényezők településfejlődési szerepe a termelőerők fejlődésének alacsonyabb szintjén, illetve a funkcionálisan egyszerűbb szerepkörű, alacsonyabb hierarchiaszintű települések esetében jelentős. Ez azt jelenti, hogy a települések kialakulását a kezdeti időkben különösen markánsan befolyásolták a természeti adottságok. (TÓTH J. 1996) A települések fekvéséből különböző előnyök származnak, amit a településföldrajz összefoglalóan helyzeti energiáknak nevez. A megítélés, hogy a földrajzi fekvés a települések kialakulása és fejlődése szempontjából kedvező-e, vagy sem, időben változó, és erősen viszonylagos. (KOVÁCS Z. 2007) Tanulmányunkban e megállapítások érvényességét vizsgáltuk négy dunántúli középváros-megyeszékhely kialakulásán és fejlődésén keresztül a történeti-településföldrajz módszerével. Következtetésként azt a megállapítást tehetjük, hogy a települések fejlődésében ugyan a földrajzi környezetnek mindig más-más eleme került előtérbe, mégis az egyes időszakban elért kiemelkedő fontosság elvesztése után is megmaradt a háttérbe szorult korábbi tényező bizonyos mértékű befolyása. A geomorfológiaiilag értelmezhető topográfiai fekvés, tehát a domborzat jellege például sokáig alakította ezeknek a városoknak az utcahálózatát, a kivezető utak futását. A településszerkezetben az erős térszíni tagoltságra példa Veszprém, amelynek középkori genetikus városmagját és a terjeszkedő utcahálózatát az élénk domborzat markánsan alakította. Zalaegerszeg, Kaposvár és Szombathely belsősege viszont árvízmentes térszínek peremén jött létre. Így alaprajzuk a síkságokon, dombságokon létrejött kifelé terjeszkedő városok típusát képviselik. Helyzeti energiáit a településrendszer változásában mindegyik város más-más körülmények között érvényesítette.

IRODALOM

- BAJMÓCY P. 2009: Szeged város fejlődésének társadalomföldrajzi aspektusai a kezdetektől a 20. század közepéig. Földrajzi Közlemények 4. pp. 447–452.
- BELUSZKY P. 2003: Magyarország településföldrajza. Általános rész. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 568 p.
- BERÉNYI I. 2006: Az alföldi kultúrtájak értékelésének szükségessége és lehetősége. In. GYŐRI R.–HAJDÚ Z. (szerk.): Kárpát-medence: Települések, tájak, régiók, térstruktúrák. MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus. Budapest–Pécs, pp. 141–155.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRY-NAGY I. 2008: Veszprém város története a kezdetektől napjainkig. – Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza, Veszprém. 303 p.
- BULLA B.–MENDŐL T. 1999: A Kárpát-medence földrajza. – Lucidus Kiadó, Budapest. 420 p.
- CHOLNOKY J. 1938: Veszprém – A Balatoni Társaság Könyvtára IV. Budapest. 184 p.
- CSAPÓ T. 2005: A magyar városok településmorfológiája. – Savaria University Press, Szombathely 201 p.
- CSAPÓ T.–KOC SIS ZS. 2006: Szombathely településföldrajza. – Savaria University Press, Szombathely. 179 p.
- CSAPÓ T.–LENNER T. 2007: Urban History and Functional Morphology of Körmend Town. In.

- KOVÁCS, CS. (ed.): From Villages to Cyberspace. Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 161–174.
- DÁVID J 2009: Kaposvár. Városismereti kézikönyv. Kaposvár 316 p.
- DÖVÉNYI Z. 2009: Csurgó Csokonai korában. In. GÁL A.–HANUSZ Á. (szerk.): Tiszteletkötet dr. Frisnyák Sándor professzor 75. születésnapjára. Nyíregyháza–Szerencs pp. 91–105.
- FEISZT GY. 2002: Szombathely a XXI. század közepén. CEBA Kiadó, Budapest. 261 p.
- FRISNYÁK S. 1996: A Kárpát-medence történeti földrajza. – Nyíregyháza 388 p.
- FRISNYÁK S. 2010: Gödöllő történeti földrajza. In. HANUSZ Á. (szerk.): Tiszteletkötet dr. Tóth József geográfus professzor 70. születésnapjára. Nyíregyháza, pp. 61–80.
- KOROMPAY GY. 1969: Veszprém városszerkezete. – Városépítés 3. pp. 6–11.
- KOVÁCS Z. 2007: Népeség- és településföldrajz. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 239 p.
- LENNER T. 2008: Historical geography of Csorna town. In. CSAPÓ T.–KOCSIS ZS. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. IV. Településföldrajzi Konferencia. Szombathely, pp. 231–242.
- LENNER T. 2009: Layout pattern Development of Keszthely Town. In. CSAPÓ T.–KOCSIS ZS. (szerk.): A közép- és nagyvárosok településföldrajza. V. Településföldrajzi Konferencia. Szombathely, pp. 196–207.
- MAROSI S.–SOMOGYI S. (1990): Magyarország kistájainak katasztere I-II. MTA FKI Budapest 1023 p.
- MENDŐL T. 1963: Általános településföldrajz. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 567 p.
- MÉSZÁROS R. et. al. 2010: A globális gazdaság földrajzi dimenziói. – Akadémiai kiadó, Budapest. 391 p.
- NAGYVÁRADI L. 2003: Közép- és dél-dunántúli települések természeti környezetének állapota és változásai a honfoglalástól napjainkig In: Frisnyák S.–Tóth J. szerk.: A Dunántúl és a Kisalföld történeti földrajza Nyíregyháza–Pécs, pp. 325–338.
- SIMONFFY E. 1985: Bevezetés. In: Gyimesi E. szerk.: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéből. Zalaegerszeg Város Tanácsa V. B. Zalaegerszeg, pp. 7–56.
- TÓTH J. 1996: A településrendszer fejlődése. In. PERCZEL GY. (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 539–584.

Volt egyszer egy Úttörőház Veszprémben

(Az alapkövetéti ünnepségtől az átadásig

1976. május 28.–1978. május 28.)

JÁKÓI BERNADETT

ALIG 7 ÉVES CSERHÁTI KISISKOLÁS VOLTAM, amikor az egykori Kopácsi úti lankás domboldalon elkerítették egyik kedvenc játszóterületünket és valami nagy építkezés első fázisát láttuk beindulni. Az 1968-ban megszüntetett egykori, a veszprémiek által csak Csomay strandként ismert Városi strand területével szemben lévő lankán munkagépek jelentek meg. Első osztályos kisdiaikként nagy várakozással tekintettünk 1976-ban az építkezések kezdetébe, és izgalommal kíváncsiskodtunk, vajon milyen épület emelkedik fel az akkor Felszabadulás út, ma Jutasi út és a Kopácsy utca közötti domboldalon. Az iskolánkban, (a II. sz. köznyelven csak Forfaiskola, ami a mai Kossuth utca mellett álló telken, a volt Forfaépületben működött 1972–82 között) tudtuk meg, hogy a Veszprém Megyei Úttörőház fog ide épülni, amit a Veszprém megyei úttörők és kisdobosok vehetnek majd birtokukba két év múlva, 1978-ban.¹

Csaknem 35 év elteltével megérett az idő arra, hogy visszatekintsünk. Ebben az emlékező írásomban elsősorban az épület megépítésének az emlékeit és az alapkövetéti ünnepségtől az átadásig kapcsolatos ismereteimet szeretném az érdeklődőkkel megosztani.

Kezdetek

Miért is volt szükség arra, hogy az épület úttörőházi funkciót lásson el? Miért kellett a fejlődésnek indulni, s akkor már egy belvárosi átalakulást megelőző városrészen egy ilyen monumentális úttörőpalotát, úttörőházat létrehozni?

1978 előtt, még mielőtt nem épült fel az úttörőház, a helyi iskolás gyerekeket befogadó szabadidős tevékenységet biztosító külön épülete nem volt a Veszprémben már 1948-ban létrehozott úttörőmozgalomnak. Ugyan az 1948 utáni államosításkor az iskolákban szerveződtek úttörőcsapatok, és az egykori Püspöki Jóságkormányzóság, a mai Megyei Könyvtár épületében az 1960-as évek elején létezett egy rövid ideig az ún. Úttörőpalota, ami az akkor ott fennálló Ifjúsági Házban működött. (Néhány veszprémi képeslap felirata is utal erre a funkciójára.) Az épület akkor,

mint Ifjúsági Ház adott otthont az úttörőrendezvényeknek, szabadidős tevékenységeknek is. Majd 1968-ban, a Megyei Könyvtár odaköltözésével ez a tevékenység megszűnt, az úttörők szabadidős foglalkozásait, a tanulmányi, kulturális programokat a városi általános iskolákban, illetve az akkori kulturális intézményekben (Szakszervezeti Székház és a Kisfaludy Sándor Művelődési Otthon (ma a Csermák Antal Zeneiskola épületének nagyterme, Jankovics Lajos Művelődési Ház Kultúrterme, (1969-ben elbontották az épületet) bonyolították néhány évtizeden keresztül.

1970-ben az országban 62 úttörőház működött, viszont több megyében, így Zala, Komárom, Vas, Tolna és Veszprém megyében nem volt még külön épületben úttörőintézmény. Az épületek a hozzájuk tartozó területtel többnyire állami, néhány pedig a KISZ tulajdonában voltak.²

Tervek, előkészületek, alapkőletétel

1971-ben a városrendezési koncepcióban megjelölik a leendő úttörőház helyét, az akkor már nem működő egykori Városi (volt Csomay) strand környékének a rendezése kapcsán.³

1974-ben, a Veszprém Megyei Úttörőparlamenten kérték az úttörőküldött gyerekek, hogy minden igényt kielégítő kulturális centrumot kapjanak a megyeszékhelyen.⁴

1976. május 28-án meg is történt az alapkövetelési ünnepség, melyen Szűcs Istvánné a Magyar Úttörők Szövetsége főtitkára helyezte el a leendő úttörőpalota alapkövét. Az ünnepségen részt vettek a városi és megyei úttörők, úttörőszervezetek képviselői, a városi tanács és a VÁÉV küldöttei. Erről az eseményről fotó is készült, és újságcikk számol be a rendezvényről.⁵

Acélurnába helyezték az alapító oklevelet, a tervrajzot, úttörőjelvényeket, a Napló aznapi számát, jubileumi plakettet. Az ünnepségen a veszprémi úttörők nevében Cservenka Zita, a Kiss Lajos Úttörőcsapat tagja mondott köszöntő beszédet.⁶

1976-ban elkezdődött munkálatok a hasonló építkezésekhez képest szokatlan gyorsasággal történtek. Az építés félidejében naponta 30 szakember és segédmunkás dolgozott az úttörőházon, hogy a tervezett időre minden elkészüljön.⁷

1977-ben már eltervezték azt is, hogy a felépülő modern épület előtti, volt Csomay strand területén játszótérket, sportpályákat és zöldövezeti szabadidős centrumot kívánnak majd kialakítani.⁸

1978 januárjában befejező fázisához érkezik az Úttörőház építése, műszaki átadására április 30.-án került sor.⁹

Az úttörőház építési fázisairól a Veszprém Megyei Napló folyamatosan beszámolt, és tájékoztatta a veszprémi közönséget és a tanulóifjúságot!

Erre a területre épült az úttörőház

A megvalósulás

Vajon miért valósulhatott meg ilyen rövid idő alatt a Veszprém Megyei Úttörőház?

Az épületet a Középülettervező Intézet (KÖZTI) mérnökei, Horváth Lajos és Köhler Margit 1974-ben készült tervei alapján a Veszprém Megyei Építőipari Vállalt (VÁÉV) építette a 2400 négyzetméter hasznos alapterületű épületet. A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága két esztendő után, 1978. április 6-án hozott 80/1978. sz. határozatában létrehozta a Veszprém Megyei Úttörőházat, és 1978. május 28-án ünnepélyesen felavatták.¹⁰

Az építkezés megvalósítására több szerv fogott össze. Az egyedi terv alapján készülő létesítmény beruházási összege 25 millió Ft lett volna, de különböző okok miatt az összeg meghaladta a 30 milliót. Az építkezéshez eredetileg a Veszprém Városi Tanács 6 millió Ft-ot, a Veszprém Megyei Tanács 10 millió Ft-t, a KISZ 9 millió Ft-ot adott. A hiányzó összeget a Megyei Tanács biztosította. Veszprém megye és a Veszprém város párt és állami vezetői kezdeményezést tettek az Úttörőház mielőbbi megvalósítására. Megszületett a kedvező döntés: Veszprém város, Veszprém megye és a KISZ KB között megegyezés jött létre, hogy az Intézményt társberuházás keretében valósítják meg. A munka tervezésével a KÖZÉPÜLET Tervező Vállalatot, kivitelezésével a VÁÉV-et bízták meg. A nem kimondottan szakmai jellegű utómunkálatokra, mint pl, a törmelékfordítás, a felesleges festék és törmelék eltávolítására társadalmi munka keretében, sok ezer társadalmi munkóra segítségével került sor Veszprém város fiatalságának jóvoltából.¹¹

Átadási ünnepség

1978. május 28-án, éppen két évre az alapkövetétel után, a Nemzetközi Gyermeknapon adta át Szűcs Istvánné az Úttörőszövetség főtitkára az új épületet. A megnyitó ünnepségen a megye 350 fős kisdobos- és úttörőküldöttsége vett részt, akik a tanulmányi-, sport-, és kultúrmunkában élen jártak. A hivatalos beszéd után átnyújtották a Veszprém Megyei Úttörőház díszes kulcsát, majd a városi úttörő fúvózenekar eljátszotta Bogár István Úttörőházi indulóját. A megnyitó ünnepséggel együtt a névadó Ernst Thälmann, a német kommunista mozgalom vezetőjének a szobrát is felavatták. A megnyitó és avató ünnepségen Hegedűs Veronika az I. Sz. Általános Iskola úttörője szavalta el Louis Aragon: Ballada arról, aki dalolt a vesztőhelyen c. versét.¹² A program végén a létesítmény építésében kiemelkedő munkát végző dolgozók vehették át kitüntetésüket. A hivatalos programok végén az Úttörőház kertjében emlékfá ültetésre került sor, melyen Pap János (MSZMP Veszprém megyei Bizottságának első titkára) Szűcs Istvánné (a Magyar Úttörőszövetség főtitkára) vett részt. Az intézmény igazgatója Wohlfart Zsuzsa lett. Az új, korszerű épület a megye úttörőküldöttségeinek épült 30 millió forintos beruházással, 2.400 négy-

Az 1978. május 28-án átadott Úttörőház

zetméteres alapterületen. Az épületben a tervek szerint 1200 gyermeket tudtak foglalkoztatni.¹³

Az úttörőház működésére jelentős igény volt már ekkor a városi iskolások, úttörőszervezetek körében. Jómagam is, még kisdobosként is boldogan vettem birtokba iskolástársaimmal együtt az épület által kínált programlehetőségeket. Szakkörökre jártunk, (rajz, kerámia, képzőművés, tűzzománc, sportszakkörök, tánc és még számtalan ismeretszerzési és szórakozási lehetőséget nyújtó szabadidős tevékenységet folytattunk) könyvtárat látogattunk, meseelőadásokat, színjátszó programokat tekinthettünk meg, kirándultunk, gyalogosan és autóbusszal. Szombatonként, sőt még az iskolai szünetekben vasárnaponként is rendszeres látogatói voltunk a gyermekprogramoknak. 1978 és 1990 között tanítványa, majd felnőttként ifivezetője voltam a rendezvényeknek, szakköröknek. Pedagógusként pedig tanfolyamok és továbbképzések résztvevői lehettem sok-sok veszprémi diáktársammal, későbbi kollégáimmal együtt. Táborokban vettem részt ifivezetőként, a legemlékezetesebb a bakonyoszlói tábor 1989-ben, ahol a táborozó gyerekek a színjátszás, a kézműves mesterségek alapjait sajátíthatták el neves szakmai tanároktól, előadóktól.¹⁴

1989 után az úttörőház elnevezése és funkciója megváltozik.

1989-ben Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 162/1989-es határozata értelmében az Intézmény új nevet kapott: Veszprém Megyei Gyermekek Háza. Az úttörőházat, mint önálló gyermekintézményt felszámolták, majd 1993-ban szervezetileg beolvaszták a Városi Művelődési Központba. 1996–2006 között az épületben az

Alapítványi Iskola és Gyermek Ház működött 10 éven keresztül. Egy évtized után az épületet privatizálták, az iskola Szentkirályszabadjára költözött. A jelenlegi tulajdonos 2008-ban elbontatta az épületet, jelenleg üresen álló telek van a helyén (éppen úgy, mint 35 évvel ezelőtt, mikor beépítésre várt a terület).¹⁵

Helytörténeti kutatóként érdekel, hogy mi lett az alapkövetéti ünnepség után a már megszűnt épület melletti területre elhelyezett urna sorsa. Az évtizedek óta a földben lévő időkapzula kiemelése és felbontása mely szervezet hatáskörébe tartozik? Számtalanszor előfordult, hogy az ünnepélyesen elhelyezett alapkö a területen maradt a föld alatt, s még most is ott van valahol, amikor az épület már nem áll, vagy nem abban a funkciójában működik. A kérdéses acélurnát, melyet 1976-ban helyeztek el az alapköbe érdemes lenne megkeresni, felszínre hozni a benne lévő kordokumentumok miatt, és a megfelelő közgyűjteményben elhelyezni az utókor számára, míg az új (multi)tulajdonos be nem építteti újra a területet!

JEGYZETEK

¹ Jákói Bernadett visszaemlékezése

² Nádházi Lajos: A magyar úttörőmozgalom történeti kronológiája (1945–1998) Bp., 1999.

³ Strand környékének a rendezési terve. = Veszprém megyei Napló 1971. december. 11. Melléklet

⁴ Épül a Megyei úttörőház = Veszprém megyei Napló 1976. október 13. 5. o.

⁵ Olyan lesz az Úttörőpalota, amilyennek most megálmodjátok = Veszprém megyei Napló 1976. május 30. 1. o.

⁶ u.o.

⁷ Épül a Megyei úttörőház = Veszprém megyei Napló 1976. október 13. 1. o.

⁸ 23 millió forintos beruházással épül az Úttörőház. = Veszprém megyei Napló 1977. január 15. 4. o.

⁹ = Befejezéshez készülődik a megyei Úttörőház építése. = Veszprém megyei Napló 1978. január 25. 1. o.

¹⁰ Varga Béla: Veszprém Város Lexikona = Úttörőház szócikk

¹¹ Készül az Úttörőház. = Veszprém megyei Napló 1978. február 11. 9. o. és február 12. 1. o.

¹² Kádárné Hegedűs Veronika saját visszaemlékezéséből és adatközléséből, 2012.

¹³ Felavatták a Megyei Úttörőházat. = Veszprém megyei Napló 1978. május 30. 1. o.

¹⁴ Jákói Bernadett visszaemlékezéséből, 2012.

¹⁵ Varga Béla: Veszprém Város Lexikona = Veszprém, 2009. Úttörőház

MEGEMLEKEZÉSEK

Szemelvények a piaristák veszprémi letelepedése 275 éves évfordulójának ünnepségeiről és az akkor megalakult „Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének” 25 éves történetéből

I. rész

VARGA MIKLÓS

Előzmények

A veszprémi volt piarista diákok az 1920-as években már szükségét érezték annak, hogy a közös múlt, emlékek stb. ápolására egyesületet hozzanak létre. – Ennek egyik módja az lett, hogy a Lord Baden-Powell of Gilwell által elindított cserkészmozgalmat (Kalazanci Szent József szellemével és a kegyesrendiek oktatási hagyományával sok tekintetben rokonvadásúnak tekintve) a piaristák is magukénak érezték és így pl. a veszprémi gimnáziumban is már 1921-ben megalakították a 126. sz. Szent Imre cserkészcsapatot. A másik pedig, hogy hosszas előkészületek után 1926. évben először a Veszprémi Piarista Diákegyesületet hozták létre, ami majd 1927-ben Veszprémi Piarista Diákszövetség néven hivatalosan is bejegyzésre került.

Amint az egykori gimnáziumi évkönyvekben olvasható, ezen szervezet céljának tekintette alapszabályában is rögzítve a hazaszeretetet, a keresztény nemzeti kultúra, az összetartás ápolását, valamint a tanulóifjúság erkölcsi, anyagi támogatását. Ezen diákszövetségnek 1945-ig 500–600 tagja volt és tevékenységüknek köszönhető a különböző rendezvények, megemlékezések sorozata mellett kiemelkedő események megrendezése (úm. – „Szent Imre év”, piaristák 300 éves jubileuma), vagy emléktáblák és emlékművek létrehozása, mint pl. az I. világháborúban elesett piarista diákok emlékműve, az Ányos-emléktábla a veszprémi várban, vagy Bolgár Mihály piarista tanár emléktáblája a városi víz-gépház falán stb.

Az 1928-as évkönyv borítója

Az 1948-as államosításokat követően nemcsak a piarista jelenlét, hanem a helyi piarista öregdiák szervezet is megszűnt és különálló érettségi találkozók, vagy a várbeli piarista templombeli miséken való összejövetelek jelentettek némi összetartó erőt, amelyeknek egyik publikus személyisége Filka Ferenc öregdiáktársunk volt, aki quasi életben tartotta – másokat is mozgósítva – a helyi piarista közösségi szellemiséget.

Az 1980-as évek közepén, helyi volt piarista diákok közül elsősorban Domján Gábor, Scher József és Varga Miklós (1949-ben végzett diáktársak) tartották ismét fontosnak, hogy ne „templomban bujkálva” hanem nyílt színre lépve, megint a

közös veszprémi iskolai múlt, odatarozó hagyományaink tiszteletére újból nyilvános egyesületet hozzanak létre, és ehhez kerestek társakat, támogatókat.

Előkészületek, koncepciók kidolgozásával és hivatalos utakon is egyeztetve oda-jutottak, – elsősorban a piaristák veszprémi jelenléte 275. évfordulóját homloktérbe állítva – hogy elképzeléseiket nem lehet a megszűnt volt piarista gimnáziumhoz kötni, hanem élő szervezethez, s így keresték fel először a jogutód Lovassy László Gimnázium akkori igazgatóját: Knoll Jánost, aki egyetértve a gondolattal, velük együtt elment Budapestre Jelenits István akkori piarista rendfőnökhöz, aki szintén a jubileumi gondolat mellé állt.

Majd ezután többmenetes egyeztetés következett a hatalom képviselőivel, ami végül (egykori alapítói végrendelet-okirat bemutatását követően – pl. Gubicza Ferenc és Horeczky Károly lovassys diáktársak közreműködését is ideértve – Gyuricza László akkori első titkár engedélyével 1986. szept. 12-én ünnepi közgyűléssé válhatott!

Az 1986. szeptember 12-i közgyűlést megelőző rendezvények rövid leírása

A jubileumi napok meghívója

Az ünnepségsorozat 1986. szeptember 12-én jelképes faültetéssel kezdődött, ami az új iskolaépület (vagyis a mai Lovassy Gimnázium) piarista diákok által szerzett pénzből átalakított előterében zajlott le, ahol néhai dr. Majer Antal erdészprofesszor (1940-ben végzett diáktársunk) mondott beszédet. Ebből idézünk rövid részleteket a következőkben:

„A fa rögöz kötődik, a múltba gyökerezik, kiterjeszkedő koronája azonban már a jövőbe lát... 275 évvel ezelőtt olyan oktatási intézmény eresztett itt gyökeret, amely hatalmas fává növekedett: évente levelezreivel, évszázadokon át érett emberfők tízezerrel tette termővé a magyar ugart, s teremtette meg a hajdan három vármegye kiterjedésű egyházmegye, Közép-Pannónia szellemi kultúráját...

Vajon az elmúlt évtizedekben nem lett volna sorsunk könnyebb, eredményesebb társadalmi és gazdasági fejlődésünk, ha már idejében ráébredtünk volna az élőfa jelképére. Nagy klasszikus költőnk hasonlatával élve: ... „Összekötő híd lehetünk volna a múlt hagyománya és a mai élet kultúrája között”... (végül): ... „Ez a gyökérmélyű erő, ez a múlt táplálta erdő, szálljon érted harcba, jövő, örökös élet!” (Illyés Gyula.)

Folytatásként Horváth Géza lovassys tanár már az új gimnáziumi épületben emlékezett az iskola névadójára: Lovassy Lászlóra, annak szomorú politikai pályájára, ami az 1848-as szabadságharc előzményeihez tartozott.

– Mint mondotta: ... „A pozsonyi országgyűlési ifjak vezetőjeként, a Kossuth írta magyar ígéret másolták és nagy példányszámban szétküldve szerte az országban, a népet bekapcsolni próbálta a kor történetébe. (Mint ismeretes) Ezen tevékenysége

*Dr. Majer Antal erdészprofesszor –
1986. szept. 12-én beszédet mond
a Lovassy gimnázium előtt*

*Horváth Géza tanár úr beszél 1986.
szept. 12-én Lovassy László szobránál*

miatt letartóztatták és politikai perek keretében Wesselényivel, Kossuthal együtt börtönbe zárták ...ahol lángelméje elborult...

A hősök tragédiája magvetés és egy szebb jövő ígérete. – De a népek tavasza akkor is meghozta 1848-ban a reformkor vágyainak teljesülését, hogyha függetlenségi harcukat leverték... mert a polgári forradalom céljai 1867 után mégis sok tekintetben megvalósulhattak... Ezért kegyelettel és tisztelettel hajtjuk meg az emlékezés zászlaját Lovassy László példája, áldozatos munkája előtt, aki a mi örökségünk...

(Ezen megemlékezés egyébként koszorúzásokkal ért véget.)

Koszorúzás a Lovassy szobornál (középen ny. Knoll János igazgató)

A Lovassy Gimnázium tornacsarnokában 1986. szeptember 12-én megtartott ünnepi közgyűlés összefoglaló leírása

Ezen iskolagyűlés egy lovassys diák (Koltai Zsuzsanna) által elmondott „Hunyadi keze” c. – Illyés Gyula verssel kezdődött. – Majd Takács József a gimnázium új igazgatója köszöntötte a megjelenteket, amely beszédből a következőket emeljük ki:

„Több hónapos előkészület után az ünneplés napjai következnek... A jubileumi rendezvénysorozatot megszépült környezetben tarthatjuk... amely a külsőségek mellett jelentős tartalmi megújulásnak is kezdete: iskolánknak 275 éves történelme van! Elődeinknek sokszor nagyon nehéz körülmények között kellett dolgozniuk, ami az iskolatörténet dokumentumaiból derül ki, de mindenkor színvonalasan feleltek meg a társadalmi elvárásoknak. Sok neves személyiség itt kapta meg azt a szellemi muniációt, amelynek birtokában idehaza és külföldön is elismerést szereztek hazánknak és iskolánknak egyaránt. –...A hagyományok ápolásának van igazán közösségteremtő, közösségformáló hatása, s ez erősödött most, a rendezvénysorozatra való felkészülés folyamatában...(továbbá) a következő évek mindennapjaiban kell ifjúságunk nevelésében kamatoztatni a 275 év tapasztalatait, eredményeit...

Szükséges, hogy az iskola a társadalmi környezetbe az eddigieknél jobban integrálódjék s ezen céljaink megvalósításához kérjük minden volt diákunk és a rendezvénysorozat harmadik napján megalakuló baráti kör segítségét.”

A jubileumi közgyűlés elnöksége

A beszédek sorát Csonka Zoltán városi pártbizottsági titkár nyitotta meg, aki többek között a következőket mondta:

„Mindannyiunk ünnepe is ez a mai... A hosszú ideig csak egyetlen veszprémi gimnázium története elválaszthatatlan a városétól. Az itt végzettek sorsa... közel három

évszázadon keresztül határozta meg, vagy befolyásolta az itt élők életének alakulását... Példánk és utunk ez az Alma Mater, a 38 fős néhány osztályos gimnáziumtól a mai ezres nagyságrendű Lovassyig, amely ma is Veszprém „legveszprémbibb” iskolája... Ebben a tanintézményben mindig voltak, akik a körülmények alakulásától függetlenül át tudták érezni elhivatottságukat, felül tudtak emelkedni a mindennapokon, akiknek hatása túlnőtt sorsokon, évfolyamokon, akiknek örökségén, példáján a Lovassy László Gimnázium „emelt fővel” vállalhatja a múltat és építheti a jelent, a jövőt... Örömmel üdvözljük és támogatjuk a kapcsolatok további gazdagítását, az iskola haladó hagyományainak átörökítését felvállaló Baráti Kör megalakulását is.”

Folytatásként részleteket közlünk Knoll János nyugalmazott gimnáziumi igazgató akkor elhangzott beszédéből:

„Iskolánk alapításának 275. évfordulója lehetőséget kínál arra, hogy a hétköznapi órarend által megszabott ritmusát megváltoztatva, megálljunk... Az ünnepnek éppen az a funkciója, hogy formáljon tudatot, adjon számot a munka eredményességéről, mozgósítson a jövő feladatai megoldására... Minden iskolának – így a miénknek is minden időben feladata az adott kornak megfelelő technikai, tárgyi, tudományos és morális értékek közvetítése, átörökítése és továbbfejlesztése.

A mi iskolánk nagy történelmi korokat élt át és történetét kutatva, az írásos emlékek szerint minden korban értette társadalmi szerepét... Nagy örömeinkre szolgált a szervezés, levelezés kapcsán azt tapasztalni, hogy tanítványaink közül milyen sokan vállaltak vezető posztokon szolgálatot a haza felvirágoztatására és az ünnepi évkönyv összeállítása közben nevüket megörökítettük...

A tegnap, ma és holnap, a változások az idő folytonosságában összefüggő fogalmak. Ha a tegnap, ma és holnap időmértékét használom gondolatmenetemben, akkor a mai életről beszélek.

Ha azonban a változások folytonosságában szereplő fogalmak időmértékét – múlt, jelen és jövőre növelem, akkor történelemről beszélek... Vagyis a múltban gyökerezik a jelen és jelenben a jövő. A gondolkodó emberek mindegyike, így a távolabbi múlt gondolkodói is eljutottak ehhez a felismeréshez, aminek bizonyosságául álljanak itt példaként iskolánk régi tanulóinak: Batsányi János költő sorai:

– „Emlékezzél a múlt időre, ismerjed a jelenvalót, s értvén az újat és az őt, vigyázz, – figyelmezz a jövőre!”

Itt köszönöm meg az 1949-ben érettségizett osztályunknak az ünnepély kezdeményezését, amivel bennünket is gondolkodásra serkentettek. – Így jutottunk el gondolatban a történelem folytonosságának a három összetartozó fogalmához... s ezért rendezzük meg iskolánk alapítása 275. évfordulójának ünnepségsorozatát...”

Dr. Medvigy Mihály piarista főiskolai tanár emelkedett ezután szólásra, akinek beszédéből az alábbi gondolatokat ragadjuk ki:

„Az iskola történetében két jelentős korszaknak épp a mezsgyéjére kerültem, ugyanis tanítottam a piarista gimnáziumban és tanára maradtam az oktató-nevelő munkát átvevő állami gimnáziumnak is. Így hivatva érzem magamat röviden visszapillantani a piarista múltra is és az átmenet idejére, s jelen közös ünnepen eredmé-

nyekben gazdag jövőt kívánjak a 275. évet ünneplő Lovassy L. Gimnáziumnak, amely a 238. év óta a mi kezünkben álló stafétabottal futja tovább a pályát.

Veszprém lett a mai Magyarországon, a Dunántúl első városa, ahol a piaristák 1711 őszén megnyitották iskolájukat és ezt sorra követték a váci, pesti, kecskeméti iskolaalapításuk. Igen számos nagynevű diákjuknak őrzötték emlékét az egykori piarista iskolák és a teljesség igénye nélkül csak egy pár nevet említve: Kossuth Lajos Sátoraljaiújhelyen, Vörösmarty és Petőfi Pesten, Semmelweis Ignác Budán, Madách Imre Vácott, Eötvös Lóránd Pesten stb. volt a diákunk...

Hogy egy rendi hagyományról szóljak, diákjaink között hátrányos megkülönböztetéseket nem tettünk sem társadalmi, sem nemzetiségi származás, sem vallási világnézet miatt. Egyébként a piaristák eredetileg teljesen ingyen tanítottak...

Veszprémben mindig szerettek lenni a piaristák, pl. a költői hajlamú Benyák Bernát még versben is megörökítette ittlétét, amely „Veszprém városának nyájas leírása” címet visel, egyik sora szerint:

„Ékeskedik ottan püspök palotája, hat főtisztelendő urak sok szobája, páter piaristák szép fel-oskolája, a szürke barátok együgyű cellája.”

Én 1946-ban kerültem a városba... amikor a háború okozta károk még korántsem voltak orvosolva... Így a tanárok, diákok együttes munkájával került fel a cserép az iskola tetefjére, még nem minden teremben volt iskolabútor, üveg helyett csak gyengén szigetelő deszka és olajos papír próbálta mérsékelni a veszprémi éghajlatot, ahol „vagy harangoznak, vagy a szél fú”...

A Lovassy Gimnáziumnak ... – további nagy sikereket és elismeréseket kívánok. – Munkánk folytatását látjuk bennük, büszkék vagyunk eredményeikre és a nemes hagyományok korszerű, méltó folytatására! – Isten áldja munkájukat!”

Az öregdiákok nevében piarista részről Dr. Bakos Miklós veszprémi egyetemi tanár beszélt, akitől a következőket idézzük:

„A piarista gimnáziumban nevelkedtem nyolc esztendőn keresztül, s mindent, amit életemben elértem, ennek az iskolának, a piarista atyáknak köszönhetem. Félárva szegény gyerek voltam, ezért nem tanulhattam volna, hiszen akkoriban a tanítás a középiskolákban nem volt ingyenes. A piarista atyák a rendalapító Kalazanczi Szent József szándékának és a rend szellemének megfelelően engem ingyen tanítottak... De ez volt a legkevesebb, amit adtak, ennél sokkal többet kaptam tőlük és velem együtt sok-sok más diáktársammal... Mindent megtettek, hogy testben-lélekben edzett, jellemes, tevékeny, alkotó emberré neveljenek bennünket. Megtanítottak keményen dolgozni, ... de arra is, hogy a munka nem cél, hanem csak eszköz. Eszköz ahhoz, hogy a magyar nemzet, a magyar társadalom javát, fejlődését szolgáljuk.

Nemcsak a hivatalos tananyagot oktatták, hanem arra törekedtek, hogy látókörünket szélesítsék, ezért az arra éretteknak a tanári, vagy személyes könyvtárból is szívesen kölcsönöztek könyveket...

Meg tudták teremteni azt a kapcsolatot a diákjaikkal, amely elengedhetetlenül szükséges az eredményes nevelőmunkához. Nagyon szigorú tanárok voltak, de még-

sem féltünk tőlük, hanem inkább tiszteltük és atyai barátunknak tekintettük őket... (mert) szobájuk reggeltől estig nyitva állt előttünk, bármikor felkereshettük őket bajainkkal, bánatainkkal, problémáinkkal... Mindig együttérzést, vigasztalást, jótanácsot, baráti segítséget kaptunk tőlük. Hálánk és szeretetünk haló poraikban is kísérik őket...

Mindig büszke voltam arra, hogy veszprémi diák lehettem, (mert) a gimnázium jeles tanárai sok jeles embert neveltek a hazának és mindig dicsőség volt veszprémi diáknak lenni.

Ezen a jubileumi ünnepen azt kívánom a mai és jövő diákjainak is, hogy diákéletük mindig olyan vidám, színes és tartalmas legyen, amilyen a miénk volt és kapják meg tanáraiktól ne csak a tudást, hanem a szeretetet is... És kérem, hogy mind a tanárok mind a diákok őrizzék tovább a nemes hagyományokat, hogy a veszprémi diákok híre a következő évtizedekben, sőt évszázadokban is az eddigiekhez hasonlóan, vagy még annál is jobban fényeskedjék!"

A lovassys öregdiákok részéről dr. Horeczky Károly a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettese rövidítve a következőket mondotta:

„Köszönetemet fejezem ki azoknak a lelkes barátoknak, tanároknak és városi vezetőknél, kik lehetővé tették, hogy ilyen körülmények között ünnepelhesük az iskola 275 éves fennállását, amikor a nagyvonalúság megfér a bensőséggel. A mi számunkra kettős élmény: egyrészt a találkozás öröme a tanárokkal és barátokkal, másrészt az, hogy újra felfedezhetjük iskolánk múltját...

Most egy emberöltővel a nagy társadalmi átalakulás után, ... elemi erővel tör fel népünkben az igény, hogy múltunkat megismerjük és hogy sok mindent átértékeljünk...

Így van ez az iskolaiügyhöz tartozó egyházi iskolákkal is, amelyek elődei a mai állami iskolarendszernek, s a magyar szellemiség bölcsői voltak. ...Olyan hagyományok ezek, amelyekre az új Lovassy Gimnázium is építhet... Szeretném arra kérni az iskola tanári karát, törekedjenek e hagyományok tudatos átadására, hogy a diákok ne csak a tudást, hanem a hely szellemét is vigyék magukkal!"

(A következők oldali fekvőképen fentről kezdve és balról jobbra haladva, sok olyan személy is látható, akik már nincsenek az élők sorában, vagy közülük pl. az alábbiak ismerhetők fel):

Rupert György, Kaptay Antal (bal) – / – Simon László, Hadházy József, Tavassy Lajos,

– Kungl József, – Kaptay Vera „-,,- / – H.-né Nemes Erzsébet, Kevés István (jobb)

Tenk Géza, Labudek Tibor „-,,- / László Lilla, Varga Vince, Benedikty L.-né tanárok,

Veiland László, Csiszár Miklós, Strobl Tivadar „-,,- // Simon Erzsébet, Faludi Gizella... (jobb)

Fehérváry Gyula „-,,- / Szedlák Gyula, Szőnyeg János, Kőszegi Iván, Mészáros István és lánya: Mészáros Ildikó, Horváth Géza lovassys tanár,

A kép bal oldalán Borián Tibor, dr. Jelenits István, Kincs Lajos és Stéhli Ferenc tanár úr

A bal első sor: Borián Tibor, dr. Jelenits István, Kincs Lajos, Stéhli Ferenc, Somos Ferenc, Szabó János

Az 1986. szeptember 12-én délutáni Veszprémi várbeli megemlékezések közül öregdiák társunk, prof Dr. Mádl Antalnak, az ELTE Német Nyelvi Tanszékvezető tanárának beszédéből emeljük ki a következő gondolatokat:

„Jubileumi ünnepségünk alkalmával mélységes tisztelettel és nagyrabecsüléssel gondolunk iskolánknak arra a több száz tanárára, akik önzetlenül, időt, fáradságot nem kímélve áldozták életüket a tanítás szép hivatásának... Örömmel tölthet el bennünket, hogy az ország nagy sorsforduló idején a nép és a haza javát igazán szolgálók körében ennek az iskolának egykori tanárai és növendékei mindig tekintélyes számban voltak jelen... Ezek táborából kiragadva néhányat... Nevüket nemcsak a szűkebb haza őrizte meg, hanem tevékenységük révén az ország határán túl is felfigyeltek rájuk. Így pl. az 1760-as években volt tanítványa iskolánknak a magyar felvilágosodás egyik fiatalon elhunyt rangos költője: Ányos Pál, aki II. Józseffel szembe fordulva különösen „Kalapos király” c. satirikus versével vált híressé, de Bécsben a megfigyelés alá veendő gyanús elemek listájára került. [Ugyanekkor tanult gimnáziumunkban a 18–19. századforduló talán leghíresebb európai csillagársa Zách János Ferenc vagy, ahogy nyugaton ismerték: Franz Xaver von Zach is! – szerző megjegyzése.]

Szintén ezen korszakban volt tanítványa iskolánknak a Tapolcán született Bacsányi János költő, akinek még végzetesebb sorsa lett, amiért a veszprémi és pesti piaristáknál elsajátított történeti érdeklődése alapján „az ország vigyázó szemét Párizsra akarta fordítani”. Neki Kufstein börtönében és linzi száműzetésben kellett bűnhődnie. – Iskolánk diákja volt Zichy Mihály festő is, aki az osztrák önkényuralmi éveket Oroszországgal és Párizssal cserélte fel, mert haladó eszméit, filozófiai és erkölcsi meggyőződését sugárzó festményeiről és rajzairól nem mondott le.

A (Veszprémben egykor tanító) híres tanárok sorából hadd emeljem ki a nagy tudású Révai Miklóst, aki a hazai nyelvtudományak kimagasló szakembere lett a pesti egyetemen... és törekvéseit a nyelvújító Kazinczy Ferenc is támogatta. Megemlítendő továbbá Rédl Rezső (botanikus), akinek tudományos tevékenysége nélkül a Bakony flórájára vonatkozó ismereteink sokkal szegényebbek lennének. [De főleg ne feledkezzünk meg a tudós piarista geológusról: Laczkó Dezsőről, akinek európai hírnév kutatásai alapján több kövületet róla neveztek el! – szerző megj.]

Rájuk és a sok, hivatásban, odaadásban, emberi értékben nem kisebb egykori tanárra és diákra emlékezünk ma, jubileumunk alkalmából. Rájuk emlékezünk, az élőket pedig köszöntjük [akkor még ők is sokan voltak! – szerző megj.] ... Köszöntöm továbbá e helyről azokat is, akik e falak között, majd az új épületben folytatták – természetesen megváltozott körülmények között és nem a szerzetes rend valláserkölcsei világnézete alapján – de a piarista tanárok pedagógiai kötelességtudását, az ifjúság és a haza iránt érzett felelősséget követve, az oktatómunkát... Néhány évtized távlatából, ide visszatérő öregdiákként tudjuk, s meggyőződésem,

hogy a Lovassy László Gimnázium mai oktatói és a tanári hivatást velem együtt gyakorló valamennyi jelenlévő kollégám vallja... hogy évente az egyetemek, főiskolák felvételi vizsgáin helytálló, országosan kimagasló nagyszámú érettségizettjeik eredményeiben, saját áldozatos tevékenységük mellett ott munkál iskolájuk két és háromnegyed százados tradíciója!...

Egy öregdiák köszöntése a nagy múltú gimnázium mai ifjúságához is csak erről szólhat:

...Szeressétek iskolátokat és becsüljétek tanáraitokat! Kövessétek ebben példánkat, akik ma, évtizedek múltán... – eljöttünk ide, hogy ennek a megbecsülésnek, szeretetnek tanújelét adjuk”

Dr. Mádl Antal professzor beszédét a várbeli volt iskola udvarán öregdiákjaink hallgatják 1986-ban

(Megjegyezve, hogy az öregdiákok nevében dr. Juhász Ádám piarista és Gubicza Ferenc lovassys diák, a Lovassy Gimnázium nevében pedig Takács József igazgató és Farkas István tanár koszorúztak.)

Események 1986. szeptember 13-án

Az 1986. szeptember 13-i események, így a Lovassy-ban tartott előadások, kiállítások, valamint a VVE-n tartott hangversenyek ismertetése.

A másnapi események résztvevői egyfelől neves öregdiákok előadásait hallgathatták meg a Lovassy Gimnáziumban, amelyek közül egyik volt dr. Lontai Endre az ELTE professzorának előadása „A jogi pálya szépségei” címmel.

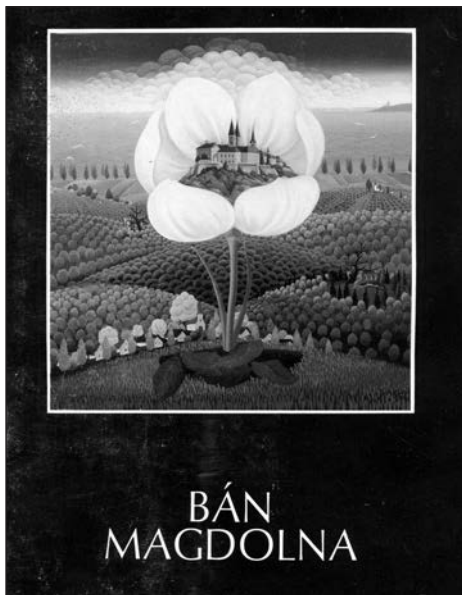

Koszorúzás 1986. szeptember 12-én a Batsányi reliefnél – Gubicza Ferenc, dr. Juhász Ádám és az eseményt szemlélő öregdiákok a Vár utcán

Akkor már tudtuk, hogy Harmath István egykori diáktársunk, volt lovassys tanár időközben bekövetkezett halála miatt nem tudta befejezni a „Veszprémi Lovassy László (volt kegyestanítórendi) Gimnázium Jubileumi Évkönyve, 1711–1986” kiadványba tervezett „Bevezetés az iskolatörténethez” c. írását, amit aztán Balogh Ferencné könyvtáros egészített ki a Megyei Könyvtárban maradt kéziratból. És mégis kimaradt ebből az évkönyvből Harmath Istvánnak az odaszánt „126” c. esszéje, amiben a veszprémi piarista diákeveket, az általa ismert 1930-as évekbeni veszprémi cserkészetet szerette volna már akkor bemutatni az olvasóknak, amit író diáktársunk hagyatékából egyesületünk 1991. évi „Tájékoztató” kiadványában publikáltunk.

A Lovassy Gimnázium egyik tantermében kaptak helyet az innen indult képzőművészek, köztük a tehetséges Bán Magdolna Svájcban élő, lovassys diákból lett festő műveiből is egy kis tárlat. Egyébként róla 1994. évi Tájékoztatónkban írtunk, miután akkor ünnepelte festői pályája huszadik évfordulóját és akkor volt Svájcban első önálló kiállítása, de az ugyanazon évben a veszprémi Várgalériában bemutatott művei is híven tanúsították alkotói készenlétét. Úgy gondoljuk, hogy itt is érdemes néhány szavas kritikusi véleményt leírni Bán Magdolna munkásságáról:

Az 1993-ban Kecskeméten megjelent Vadvirág borítója. Szerző: Bánszky Pál

aulájában lebonyolított zenekari- és énekesi est, amelynek képét az alábbiakban mutatjuk be, ahol éppen Tóth János volt lovassys diák operaénekes szereplését figyelik a résztvevők.

„Bán Magdolnát a sorszerűen kései indulás rokonítja azokkal a képzetlen alkotókkal, akik nem „Szabályos úton”, hanem mintegy külső hatásra váltak egyik pillanatról a másikra művésszé... Minden intelligenciája és városiassága ellenére gyermekkorának örökre elhatározó világában él... festményeinek java része az egykorvult dolgok újraálmodását jelenti... Bán Magdolna játékos aprólékosággal eleveníti fel az egyszerűvált mindennapok megannyi eseményét, a kenyérdagasztáson, a sütésen át a mezei munkáig, s tiszta színekkel, egyszerűsített térfogalmazással előálló jelentek közül pl. „Megérkezik nagypapa”, vagy „Estefelé a konyhában” idézik leghamisíthatatlanabban a témákkal való gyermeki azonosulást...” – írta róla Szelényi Pál!

Még az 1986. évi jubileumi napok egyik teltházas rendezvénye lett szeptember 13-án az akkori Vegyipari Egyetem

Az 1986. szeptember 13-i hangversenyen Tóth János lovassys öregdiák énekel

Megalakul az Öregdiák Baráti Kör

Öregdiák Baráti Körünk 1986. szeptember 14-i alakuló ülésének ismertetése, amelyre az akkori Vegyipari Egyetem aulájában került sor.

Bevezetőként dr. Varga Miklós, mint a szervezőbizottság tagja köszöntötte az alakuló ülésen megjelenteket, elsősorban az elnökség tagjait, akik között, mint levezető elnököt: dr. Mádl Ferencet, s az ideiglenes alapszabály szerkesztőjeként dr. Lontai Endre professzorokat, valamint dr. Horeczky Károlyt a Legfelsőbb Bíróság elnökhelyettesét.

Dr. Varga Miklós akkor elhangzott megnyitó beszédéből az alábbiakat emeljük ki:

„Alapszabály tervzetünket az egyes osztályfelelősöknek még I. negyedévb

Dr. Varga Miklós, mint a szervezőbizottság tagja köszöntötte az alakuló ülésen megjelenteket

Az elnökség tagjai

(balról jobbra: dr. Tóth Sándor, Knoll János, dr. Lontai Endre, dr. Mádl Ferenc, Csonka Zoltán, Gubicza Ferenc, Borenich Péter, dr. Bakos Miklós)

megküldtük hozzászólás és tájékoztatás végett, felkérve őket a baráti körbe való jelentkezés lehetőségének, céljainak tudatosítására. A baráti kör céljának tűztük ki, hogy a jubileumi ünnepek révén megkezdett folyamat és komplexitás folytatásaként:

– Hozza létre az egykori és mai diákok közötti eddig nem létező, szorosabb kapcsolatot, az alma materhez való fokozott kötődést, biztosítsa a kontinuitást.

– Így különösen biztosítson szervezett keretet az együttműködéshez, a kölcsönös támogatáshoz, ösztöndíjak alapításához, pályázatok díjazásához stb.

– Folytassa a megkezdett iskolatörténetet feltáró, iskolamúzeumot megalapító tevékenységet, továbbá kísérje figyelemmel folyamatosan az iskola volt diákjainak kiemelkedő tudományos, művészeti és közéleti eredményeit.

– Bizonyítsa be ezen eredmények publikálásával és más konkrét tettekkel, rendezvényekkel, hogy a veszprémi diák is van olyan státusz, mint más fogalommá vált iskolák vagy diákvárosok nimbusza.

– Legyen gazdája a hagyományok ápolásának, az érettségi találkozók, más rendezvények, ünnepek szervezésének, kegyeleti és megemlékező aktusoknak!

Hogy milyen segítőkörök vannak mögöttünk, azt példázhatja a pénteki ünnepi közgyűlés atmoszférája, lelkesedése. Ugyanerre a lelkesedésre számítunk ma is, de egy-

ben mértéktartó, reális, színvonalas vitára kérünk fel mindenkit. Bejelentem továbbá, hogy a baráti körbe történt jelentkezések száma az itt résztvevőknél lényegesen magasabb, de a távollévők hiányában is adottak a megalakulás feltételei. (A megnyitó beszédet mondó nyomtatásban nem közölt akkori megjegyzése volt: „Örömmünkre szolgál, hogy köztünk van Kincs Lajos piarista tanárunk, aki megköszönte a szervezőknek: *Ti a sírból hoztátok vissza a veszprémi piarista múltat!*”)...

A baráti körbe való további jelentkezések lehetősége egyébként adott, akár most, akár később is, s aki még nem töltött ki jelentkezési lapot, belépési nyilatkozatot, annak a szervezőbizottsági diáktársaink készséggel adnak nyomtatványt.

A baráti kör tisztségviselőire vonatkozó javaslat megtételénél abból indultunk ki, hogy egyrészt kiváló tudományos, művészeti vagy közéleti személyek fémjelzhetik baráti körünket, de ugyanakkor alkalmas legyen operatív működésre is. Ez utóbbi okból a végrehajtó bizottságba és a munkabizottságokba döntően veszprémi illetőségű személyeket jelöltünk, de ez a jelölés távolról sem teljes, mert főleg a munkabizottságokba várunk önkéntes, dolgozni akaró diáktársakat, a fiatalabb korosztályokból is.

Közeli konkrét céljaink között szerepelnek többek között:

– A Lovassy Gimnáziumban egy kis helyiség kérése, ahol hetente egy vagy két alkalommal fogadóórát tarthatnak, összejöhetnek, dolgozhatnak az operatív tisztségviselők.

Az alakuló ülés résztvevői (bal oldal 1. sor dr. Ortutay Gábor)

– A jubileum alkalmával rendezvényeinkről, kiállításról, találkozóról készült fotók, videofelvételek propagálása, levetítése, megmaradt kiadványaink terjesztése, eladása.

– Az iskolamúzeum alapjainak megvetése, az iskolatörténeti kiállításra visszavárolag kapott anyagok visszajuttatása tulajdonosaiknak.

– További tagszervezés új belépési nyilatkozaton, a végleges alapszabály propagálása, a megszavazott tisztségviselők neveinek, címeinek közzéte.

Most pedig javaslatot tesz az ideiglenes elnökségre:

– Az alakuló ülés levezetésére: dr. Mádl Ferencet, az ELTE professzorát,

– Az alapszabály feletti vita irányítására: dr. Lontai Endrét, az ELTE professzorát,

– Ideiglenes elnökségi tagoknak: Csonka Zoltánt, az MSZMP városi első titkárát, Valamint dr. Tóth Sándort a városi tanács ig. osztályvezetőjét,

– A piarista öregdiákok közül (előbbieken kívül) dr. Bakos Miklós professzort.

– A lovassys öregdiákok közül: Gubicza Ferenc tsz-elnököt és Borenich Pétert a MRTV főmunkatársát.

– A Lovassy Gimnázium részéről: Knoll János ny. igazgatót.

– Jegyzőkönyvvezetőnek: dr. Ortutay Gábor jogtanácsost.

– Jegyzőkönyv hitelesítőknak: Arnhoffer Mihályt a Lovassy Gimnázium ig. helyettesét és dr. Szalay Gyula jogtanácsost.

Kérem, hogy aki ezen személyekkel egyetért, kézfeltartással szavazzon! Köszönöm. Ellenszavazat? Nincs. Megállapítom, hogy az alakuló tagsága az ideiglenes elnökség jelölését egyhangúlag elfogadta.

Mindezeket kérem jegyzőkönyvbe foglalni, és egyben felkérem az ideiglenes elnökséget, hogy foglalja el az elnökségi asztalt, s kezdje meg munkáját! (Köszönöm figyelmüket.)”

Egy 150 éves évfordulóra A „Simmelweis módszer” Veszprémben

FÖLDESI FERENC

HELYTÖRTÉNETI KUTATÁSOK SORÁN A KUTATÓ nagyon gyakran belebotlik olyan adatba, amely nem tartozik az éppen folyó kutatási programjába, de a lejegyzett eseményt időszerűségénél, különlegességénél fogva „bűn lenne” – még időlegesen is – veszni hagyni. Pontosan ezt érzetem, amikor Veszprém vármegye 1860/61. évi eseménytörténete kapcsán lapoztam át a vármegyei alispáni iratokat. Olvasva a bejegyzést, azonnal ez a két gondolat jutott eszembe: „*Az anyák megmentője!*” „*A gyermekági láz felfedezője!*” Igen, Semmelweis Ignácra és munkájának veszprémi fogadtatásáról van szó az iratban. Arról az orvosról, aki a lelkiismeretesség, a kötelességtudás és az önzetlenség mintaképe volt. Pénzszerzés, dicsőség vágya sosem vezérelte. Éjjel-nappal a szenvedők rendelkezésére állt.

Semmelweis Ignác Fülöp Budán született 1818. július 1-jén és Bécs-Döblingben halt meg 1865. augusztus 13-án. Első munkahelyén 1846-tól a bécsi közkórházban, majd 1851-től következő munkahelyén a pesti Szent Rókus Kórház szülészeti osztályának főorvosaként kimutatta az antiszeptikus (fertőzést megelőző) eljárások előnyeit a szülészetben és a sebészetben. Mind gyakorlatával, mind írásaiban próbálta terjeszteni nézeteit, de kezdetben sajnos az orvostársadalom nem vett róla tudomást.

1847-ben fájdalommal értesült barátja, kollégája haláláról. Jacob Kolletschka boncolás okozta vérmérgezésben hunyt el. Eltöprengett ezen és még azon év márciusában felismerte, hogy az a betegség, amely barátja halálát okozta és az, amelyet gyermekági láz néven ismertek, azonos. Rájött, hogy a gyermekági lázat az orvosok és orvostanhallgatók okozták azzal, hogy boncolás után átjártak a klinika szülészeti osztályára és ott fertőtlenítetlen kézzel vizsgálták a várandósokat. A bábák nem végeztek boncolást, így a vérmérgezés eme speciális fajtája csak harmadannyi esetben fordult elő tevékenységük során. A klórmész-oldatos kézmosást Semmelweis Ignác antiszeptikumként ajánlotta kollégáinak.

1857-ben Markusovszky Lajos biztatására megkezdte szakirodalmi tevékenységét a gyermekági lázról. Az éppen induló és Markusovszky által szerkesztett Orvosi Hetilapban publikálja „*A gyermekági láz kóroktana*” című írását. Még az említett évben a Szent Rókus kórházban kötelezte az orvosokat, az orvostanhallgatókat és az ápolószemélyzetet a szülészeti osztályokra történő belépés előtti klórmészoldatos kézmosásra, majd rá néhány hónapra kötelezővé tette az egyes betegek vizsgálata

közötti klóros kézmosást is. 1860–1861-es évszámmal jelent meg német nyelvű könyve: *A gyermekági láz kóroktana, fogalma és megelőzése* címmel.

Kezdetben tanait – az osztályán gyakorlatban bizonyított hasznosságuk ellenére – az orvosi közvélemény visszautasította. 1862-ben százoldalas, nyomtatott nyílt levélben fordult a szülészorvosokhoz.¹

És mi volt a helyzet Veszprém vármegyében? Nos, az 1862. évi Veszprém vármegyei alispáni iratok szerint a megyei adminisztráció nyitott volt Semmelweis javaslatára. De nézzük jegyzőkönyvi bejegyzést²:

„*Dr. Semmelweis Ignác Fülöp m. kir. egyetemi szülészeti tanár a 'gyermekági lázról' írt s a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanácsához fölterjesztett jeles munkájában a gyermekági láznak egyedüli okát egy, a gyermekági által fölvevett állatszer- ves elbomlott anyagban helyezi.*

E nézet úgy a magyar királyi orvos tanács testület, valamint számos tudós orvosi tekintélyek által pártoltatik.

Miután e szerint ezen öldöklő betegség elleni óv eljárásoknak okszerű feladata nem lehet egyéb, mint ily fertőző elbomlott anyagoknak a gyermekági testébe netalán behozatalát gátolni, ennél fogva a nevezett szerző azt hozza javaslatba: miszerint az orvosok és bábák, mielőtt egy fertőző anyagot érintenek, a fentebbi cél elérésére kezüket jól beolajozzák, hogy a fertőző anyag a bőrlikacsokba be ne hatolhasson, ezután kezüket szappannal jól megmosván, a még netalán el nem távolított fertőző anyag megsemmisítése tekintetéből mészhalvaggal³ addig mossák, még kezük sikamlós lesz.

Ily eljárás után a kéz tökéletesen fertőtlenítetvén, megjegyeztetik, miszerint nem csak a vizsgáló ujj által történetik fertőzés, hanem minden egyéb tárgyak által is, melyek fertőzött anyagokkal érintkezésbe jönnek. Ezek tehát a nemző részekkel leendő érintkezésük előtt szinte fertőtlenítendő, avagy alkalmazáson kívül helyezendő: ide tartoznak sebészi műszerek, ágyneműk, szivacsok, stb.

Miután továbbá a fertőző anyaguk a levegő által is tovább vitethetnek, ennél fogva szükséges, hogy a levegő a kór- és szülőházakban gyakran megújítassék, és az egyének kigőzölgése annak elbomlása előtt célszerű szellőztetés által eltávolítassék.

Ezen óveljárási okok célszerűnek találtatván s annak alkalmazása úgy kór- és szülőházakban, valamint a magán gyakorlatban is kívánatos lévén, a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács 1862. július 28-án 36481 számon kelt kegyes intézvényében felhívja a megyét, hogy a fennemlített szerzőtől kitűnő szakavatottság és tanulmányossággal a gyermekági lázról írt művében foglalt eme óvó eljárást egy, az orvosoknak, valamint a seborvosoknak, szülésznek s bábáknak a figyelmébe behatólag ajánlja, s a kórházakban mindenütt alkalmazásba hozza.”

A hivatal elfogadta a javaslatot, majd írásban is utasította Röck János és Makara György megyei főorvosokat a módszer bevezetésére, valamint „... eme megyében lévő egyes orvosok, seborvosok, szülészek és bábák figyelmét és felhívást közöltetni rendeltetik.”

JEGYZETEK

- ¹ <http://www.semmelweis.museum.hu/semmelweis/elete/index.html>, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár internetes honlapja.
- ² Veszprém megyei Levéltár, IV. 254a 2. kötet, Veszprém vármegye alispánjának iratai, 2608-as bejegyzés, 1862. szeptember 3.
- ³ Klórmész (kalcium-klorid-hipoklorit)

KÖNYVSZEMLE

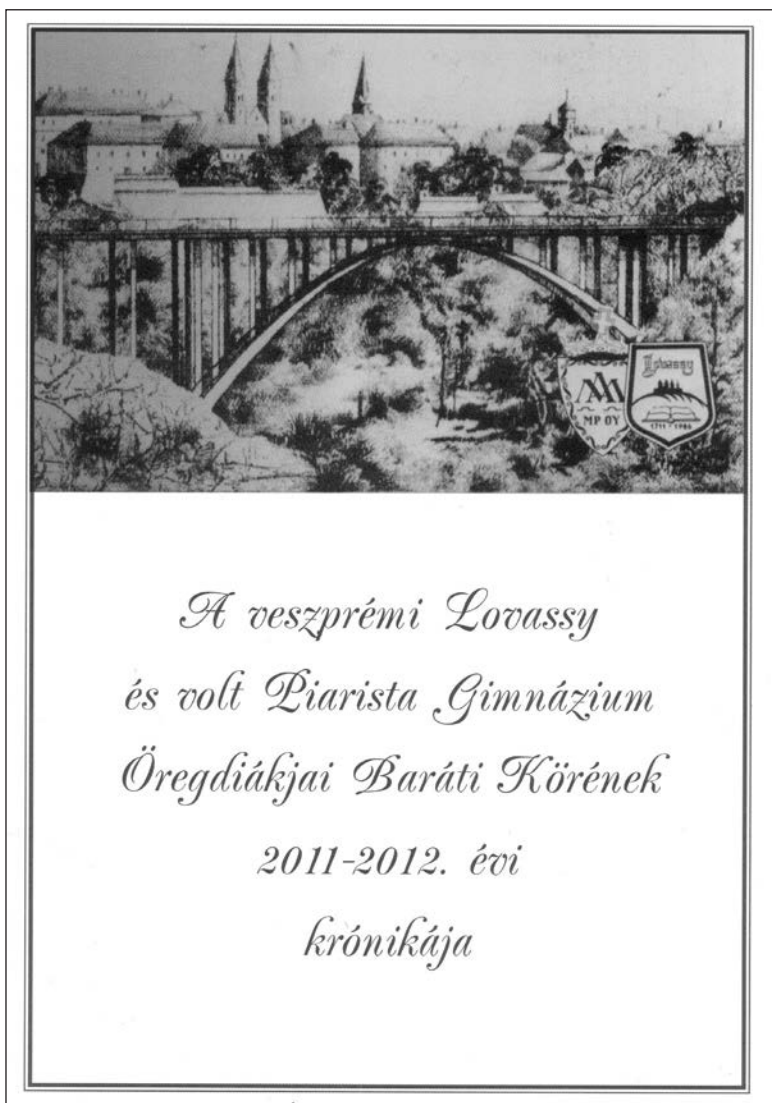
A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2011–2012. évi krónikája. [25.] [szerk. dr. Varga Miklós] – [Veszprém: Veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre], [2012.] – 48 p. A Lovassy László Gimnázium alapításának 275. évfordulóján rendezett 1986. évi ünnepségsorozat egyik eseménye volt az egykori piarista diákok és az akkori lovassys diákok kezdeményezte öregdiák baráti kör megalakítása. Az akkor elhatározottak szerint azóta minden évben megjelentetik az egyesület éves tevékenységét is tartalmazó kiadványukat. Legújabb kiadványuk már a 25. a sorban, bár ez az olvasó számára nem derül ki, mivel ezt nem jelzik. Első ízben színes a tájékoztató borítója, talán így is jelezve az elmúlt esztendő fontosságát, a gimnázium alapításának 300. évfordulóját és a vele kapcsolatos eseményeket. A záró rendezvény meghívójával és a részletes programmal indul a krónika, majd a hosszú évek gyakorlata szerint a tanári arcélek fejezettel folytatódik.

Tanári arcélek cím alatt a Baráti Kör kiadványában a ma már nyugdíjas lovassys matematikatanár, a gimnázium speciális matematika tagozatának kiemelkedő tanárregyéniségét, Békefi Zsuzsannáról szóló írást közli Varga Miklós, a szerkesztő. Ebben a sorozatban Békefi tanárnő a 23. pedagógus, akiről részletes életrajzi adattort és bőséges munkásság-ismertető olvasható.

A régebbi kiadványok értelemszerűen először azokat a piarista tanárokat mutatják be, akikhez a baráti kör tagsága valami módon kötődött. A biográfiát, a munkásságot tartalmazó, tulajdonképpeni laudációk sok olyan momentumot rögzítenek, melyek másutt nem találhatók. Az utolsóként ismertetett veszprémi piarista tanár a 2009-ben elhunyt Benkő Andor volt.

A kiadvány második fő fejezete a *Híres lovassys öregdiákok* címet viseli, ami rögtön meg is adja a tartalmat. Most két volt diákot mutatnak be. Az első, legfiatalabb akadémikusunk, az 1959-es születésű az agykutató Freund Tamás. Munkásságának bemutatásán túl olyan ismeretanyagot kapunk róla, ami egy „rendes” publikációba nem biztos hogy bekerül. A klarinétozó diák Freund Tamás és muzsikáló öregdiák társai ismét megalakították régi jazzbandájukat és most Lovassy emlékenekar név alatt a Lovassy kórus megalakításának 50. évfordulóján rendezett koncerten szerepeltek, igen nagy sikerrel.

A másik híres volt diák az 1957-ben érettségizett klasszika-filológus, ókortörténész Havas László, aki a KLTE professzoraként ment nyugdíjba 2009-ben. A róla közölt adatok is lényegesen túlhaladják mind mennyiségben, mind részletességben a hivatalos biográfiákban közöltek, illetve saját közlésben olyan információkat ad

az egykori alma materről, melyek ugyancsak unikálisak. A két lovassys öregdiák a sorozatban a 20. illetve a 21.

A *Kiemelt események, jubileumi évforduló* fejezet az iskolaalapítás 300. évfordulójának zömmel protokolláris eseményeit rögzíti döntően kronológiai sorrendben. Fényképek, újságcikk-másolatok gazdagítják a visszaemlékezést. Az összegzésben szerepelnek azonban azok a máshol nem publikált megjegyzések is, melyek a rendezvény szervezésére, menedzselésére, dekorációra, a tárgyi és személyi feltételek-

re, illetve azok biztosítására vonatkoztak. Beszámoló a régi iskolaépülethez-rendházhoz hozzáépült templomban tartott jubileumi piarista miséről, a várbéli régi iskolaépület falán elhelyezett emléktábla avatásáról, a Lovassy László Gimnázium tornatermében rendezett központi ünnepegről, az ott elhangzottakról, a könyvbemutatókról (két évkönyv is megjelent erre az alkalomra!), a jubileumra felújított iskola-történeti kiállításról és természetesen a fogadásról is.

Továbbhaladva az Öregdiák Baráti Kör 2011–2012. évi krónikájában, a IV. fejezet címe *A Lovassy gimnáziumból jelentjük*. A fejezet lényege, amit már a cím is jelez: a gimnázium igazgatójának beszámolója a 2011. évi tanév iskolai történéseiről. Az iskola vezetőségének a Baráti Kör részére adott tájékoztatója először az 1994-ben olvasható Arnhoffer Mihály tollából. Ennek, a tanévekről szóló tájékoztatásnak az ad különleges jelentőséget az iskolatörténet szempontjából, hogy a Lovassy László Gimnázium nem ad ki évente rendszeresen tanévi értesítőt vagy tanévi évkönyvet. Tehát az iskoláról való tájékozódás az iskola honlapján fellelhető információkon túl vagy mellett, legegyszerűbben ebből a kiadványból lehetséges, ami nemcsak a történéseket tartalmazza, de a mindenkori igazgató összefoglalóan közli a diákok eredményeit is. Az elmúlt év eseményeinek rögzítője Schultz Zoltán igazgató.

Vegyes hírek, információk cím alatt olvashatók az elmúlt évben kitüntetést kapott öregdiákokról szóló tudósítások. Beszámolókat, fényképeket közölnek a 2011-ben tartott patinás érettségi találkozókról, ahol az öregdiákok megkapták az őket megillető rubin-, vas-, gyémánt-, arany- illetve ezüst matúra emléklapokat.

Ugyanitt olvashatunk rövid tájékoztató anyagokat az egykori diákokhoz köthető különböző eseményekről: Endródi Sándor életéről. A 19–20. század fordulóján népszerű költő Veszprémben született. Megemlékezés az 56-os forradalom 55. évfordulójáról. A 75 éve felavatott Laczkó Dezső szoborról. Laczkó geológus, paleontológus, piarista tanár, házfőnök, gimnáziumigazgató, az általa alapított múzeum első igazgatója.

A kiadvány *Halottainktól búcsúzunk* című záró fejezete, egyre több helyet foglal a nem egészen 50 oldalnyi terjedelemből. A jelentősebb életművet maga után hagyó öregdiákok nagyobb nekrológot kapnak, de a kevésbé jelentőseknek is rendre ott olvasható az érettségi éve, megemlítve életpályájuk rendelkezésre álló legfontosabb jellemzőit. A 2011-es év nagy öregdiák vesztesége Dr. Mádl Ferenc egykori veszprémi piarista diák, Magyarország volt köztársasági elnökének halála volt. Róla részletesen írnak a Baráti Kör kiadványában, közreadják a hivatalos gyászjelentést és az öregdiákok által összeállított emléklap fakszimiléjét is. Természetesen, mint az előző kiadványokban, most is közlik az elmúlt esztendőben eltávozottak nevét, ezúttal a 208–214. sorszám alatt.

A baráti kör most közreadott éves krónikája – dr. Varga Miklós gondos szerkesztői munkájának köszönhetően – ezúttal is részletes tájékoztatást ad az egyesületi

munkáról, az egykori és mai veszprémi diákokról, a régi és a mai alma mater életéről, és mindarról, ami összeköti-összekötheti a piarista-lovassysta diákgenerációk sorát.

CSISZÁR MIKLÓS

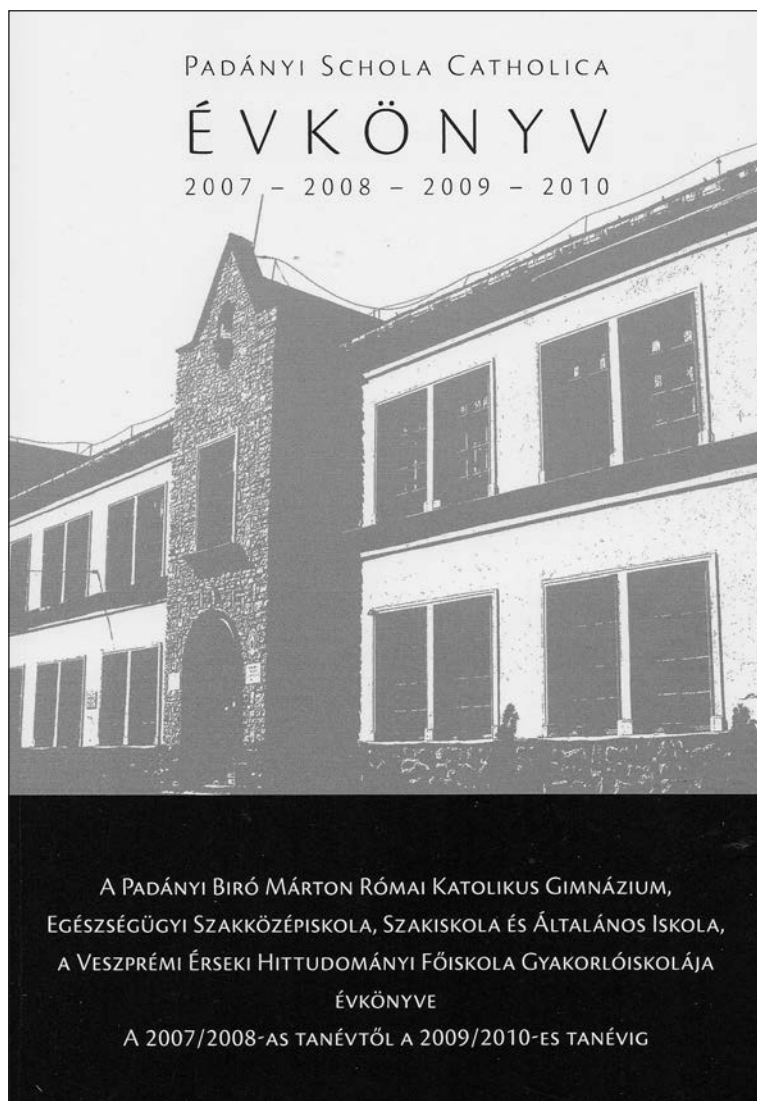
* * *

Padányi Schola Catholica: a Padányi Biró Márton Római Katolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Gyakorlóiskolája évkönyve 2007/2008–2009/2010. /szerk. Hordós Csaba. – Veszprém: Padányi Biró Márton Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola, Szakiskola és Általános Iskola, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Gyakorlóiskolája, [2010.] – 240 p. – Az utóbbi két évtizedben az egyre gyarapodó iskolai évkönyvek igen változatos tartalommal, terjedelemben és nyomdai kivitelben jelennek meg. Önmagában e megállapítás nem értékítélet, inkább annak a kinyilvánítása, hogy az évkönyvekkel kapcsolatban nincs közös norma: minden intézmény (szerkesztő? kiadó?) a saját lehetőségei, kívánalmai alapján állítja össze a tartalmat, foglalja keretbe az egy vagy több tanévet, és határozza meg a tipográfiát.

A Padányi következőes abban, ha nem is rendszeresen, tanévenként, de egybe foglalja működésének néhány fontosabb, lényegi történéseit. A szerkesztők változása bizonyos egyéni elképzelést is tükröz, aminek az a következménye, hogy új területek jelennek meg, illetve régiak maradnak el az egymás utáni évkönyvekben. Mindezek ellenére és mellett, az egyik legjobb kiadványsorozattal rendelkeznek.

Az évkönyvet – rendhagyó módon, de kitüntetett figyelmet érdemlően – egy tanuló önvallomása, az iskola iránti empátiája által vezérelt írása vezeti be. A kötet első részében az intézménystruktúra alapján a tagozatok bemutatása olvasható (azaz, az általános és a középiskola, valamint az OKJ-s képzések részei). A középiskolai képzés igen differenciált: a négy és nyolc évfolyamos gimnázium és négy évfolyamos szakközépiskola tudatos szakmai építkezés, amely tágabb lehetőséget ad a folyamatos beiskolázásra, a tanulószám biztosítására. Az igazgatónő, Kámáné Szőke Katalin a Bevezetőben erről így ír: *„Állandóságra törekszünk iskolánk képzés-szerkezetének és keresztény szellemiségének őrzésében is... Emelt szintű nyelvi képzésűvé alakítottuk a nyolc évfolyamos gimnáziumot, emellett megőriztük a négy évfolyamos gimnáziumban a humán és reál orientációt is... A nagy múltra visszatekintő, magas színvonalú szakképzés eredményeként évről évre nő a szakközépiskolai és a szakképző évfolyamokon tanulók száma.”*

Egy-egy oldalnyi terjedelemből ismerhetők meg a tagozatok munkája, majd a két alapítvány legfontosabb adatait tartalmazó táblázat ad útmutatást a támogatóknak.

Különösen figyelemre méltó az intézmény egészségügyi-szociális képzése, amely egyetlen a város középiskola utáni kínálatában. (Általános ápoló, csecsemő- és gyermekápoló, gyermekgondozó- és kisgyermekgondozó-nevelő, egészségügyi asszisztens, szociális gondozó és ápoló stb.)

Az évkönyv további három egysége a három tanév eseményeit, adatait tartalmazza. Kétségtelen, nem hagyományos megoldású az, hogy az eseményeket havonkénti bontásban közli a szerkesztő. Abban viszont következetes, hogy mind a három tan-

évről azonos közlési struktúrában olvashatunk. (A tanév rendje, hónaponkénti események, versenyeredmények, statisztikák, létszámadatok, a dolgozók név szerinti felsorolása, a tantárgyi átlagok, osztályfényképek.)

Az oldaltükrök igen mozgalmasak: a rövid szövegek, fényképek, hírlapi cikkek, különböző dokumentumok nagy változatosságára nem csak tartalmilag, hanem vizuálisan is élménnyé teszik a lapozgatást. Különösen feltűnő – a korábbi évkönyvekhez viszonyítva is – a sok fénykép, amely a tanév történéseinek kitűnő képi dokumentálásának köszönhető. (A fényképek – kevés kivételtől eltekintve – részleteikben is jól láthatók, beillesztésük, optimális láthatósági méretük a kötetformát követi, amely a tipográfiát tervező és a tördelést is végző szerkesztő kitűnő munkájának köszönhető, s ehhez olyan papírminőséget választott (ez is kivételes gondosságra vall), amelyen a legkisebb méretű fotóarc is felismerhető. (A képek minőségére jellemző, hogy az osztályképek egész oldalasak és a későbbi kutatások számára jól reprodukálhatók lesznek. Ugyanez elmondható az arcképekről is.)

A hónapokon belül naponként követhetők az események, az ezekhez kapcsolódó dokumentumok. A tanévenkénti adatok, dokumentumok, történések az intézmény igen sokoldalú, a tanulmányi munkán széles körűen túlterjedő tevékenysége egy olyan (tanuló és pedagógus) közösség életének tükré, amely nem csak a tudásképzésben nyilvánul meg, hanem szocializációs, életmód- és életút-mintát is nyújt. Táblázatok tartalmazzák a tanulmányi (köztük az érettségi) eredményeket, amelyek számszerű adatai a pedagógiai munka jó színvonalát tükrözik. Közlik a pedagógusok és más alkalmazottak névsorát. (A szerkesztő figyelmessége, hogy megemlékezik az elhunyt munkatársokról.)

Összefoglalásként megállapítható, hogy a nem klasszikus évkönyv-hagyományokat követő kötet számos értéket hordoz. Szerkesztéstechnikailag minta lehet más intézmények évkönyveihez. Ugyanakkor – e kötet apropóján – néhány olyan megállapítás sem hagyható el, amely sok más évkönyv neveléstörténeti értékét is érinti. Ezek egy (nagyobb) része a „kimaradtak” kategóriába sorolható, mások viszont a pontosabb, a történeti értéket növelőkkel kapcsolatosak.

Néhány ezek közül:

Az intézmény történetének rövid terjedelmű közlése, egy pedagógus szerző szakmai tanulmánya (a kötet első részeként), a pénzügyi-gazdasági, ingatlan- és berendezés-fejlesztés és a könyvtár adatai, a pedagógusok publikációi és az intézménnyel (tanulóival, pedagógusaival stb.) kapcsolatos írások bibliográfiája, a pedagógus-kitüntetések táblázatos összefoglalása (esetleg ezek rövid indoklásával), az intézmény külső kapcsolatai, az ifjúsági szervezetek, egyesületek, csoportok munkája, a fenntartó bemutatása, a diákjóléti információk, a hivatalos látogatások adatai, a szülői közösség munkája, az előző évkönyvek bibliográfiai adatai stb. Mivel az intézmény vallási szempontból elkötelezett, célszerű lenne a tanulók (intézményi szintű) felekezeti megoszlását közölni, nem csak a történeti hitelesség miatt, hanem

annak bizonyítására, hogy e tekintetben is teljes mértékben érvényesítik az ökümenét, tágabban értelmezve: a hazának képeznek állampolgárokat.

Célszerűbb, ha a pedagógusok névsorát olyan táblázat tartalmazza, amely az alkalmazás minőségét (beosztását), működési és jelenlegi intézményi munkakezdése évét, az általuk tanított évfolyamonkénti tantárgyakat, heti óraszámukat, a tanórán kívüli egyéb elfoglaltságukat (megbízásukat) is tartalmazza. Ez különösen fontos a későbbi olyan kutatás számára, amely az egy személy biográfiája készítéséhez szükséges adatokat igényli. (Végül egy adatstatisztikai számítási megjegyzés. A tanulmányi átlagok számításánál a személyesek kivételével a súlyozott és nem az egyszerű átlagot kell alapul venni. Mivel nem így történt az átlagok számítása, ezért mérészetodikai szempontból nem hitelesek a közölt adatok.)

Bizakodással várjuk az intézmény újabb évkönyveit.

TÖLGYESI JÓZSEF